

“સસ્તુ” સાહિત્ય ” એટલે “ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ” સાહિત્ય ”

ગૌતમ બુદ્ધ

(ચરિત્ર, ધર્મપદ ને અશોકના સિવાલેખો)

★

પ્રદોજક :

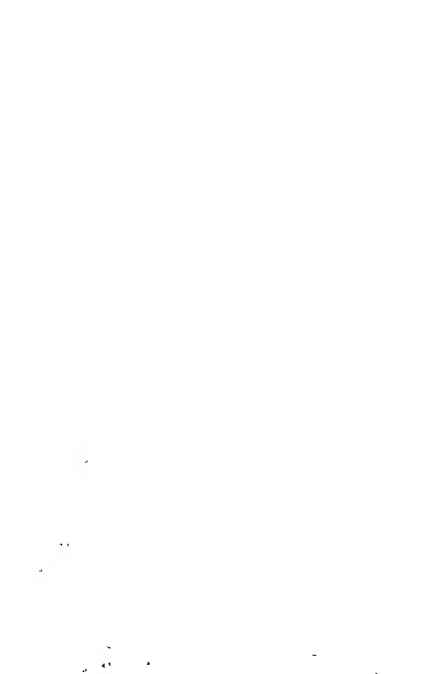
સ્વ. મણિલાલ નથુભાઈ દોશી

★

ત્રિલોકી અર્ચકાનંદની પ્રસાદી
સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક ગ્રાંથાલય
૬ ભદ્ર પારો અમદાવાદ અને કાલબારેલી રોડ મુંબઈ ૨

★

સવા રૂપિયા

નિવેદન

સગવાન ગૌતમશુદ્ધતું ચરિત્ર તથા તેમના ઉપદેશો બૌદ્ધધર્માનુયાયીઓ માટે જ ઉપયોગી હોય તેો પણ તે એકંદરે સર્વ મનુષ્યોને માટે ઉપકારક છે. આ ઉપદેશો ઉત્તમ જ્ઞાન અને સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ તથા દૃઢતા કરનારા અને શુભ ધર્મ, કર્મ અને વિચારોમાં આગળ વધવાનું બળ તેમ જ ઉત્તેજન આપનારા અનુસવાયા વિના રહેશે નહિ.

ઉત્તમ ચરિત્રોના વાચનથી યેતા લાલ સંખથી સદ્ગત સ્વામી શ્રીઅખંડાનંદજીએ જે વિચારો સંવત ૧૯૬૮ માં આની પહેલી આવૃત્તિના નિવેદનમાં જાહેર કર્યા તે થોડા ફેરફાર સાથે નીચે અવતરણમાં આપ્યા છે:

“શરીરની કે ધનની, મનની કે વાણીની, વ્યવહારની કે પરમાર્થની કોઈ નહિ ને કોઈ પણ પ્રકારની મેજતા મેજવવાની શુભેચ્છા કયા મનુષ્યના હૃદયમાં નહિ હોય ? એવી ઇચ્છાવાળા દરેક મનુષ્યે વિવિધ પ્રકારની મેજતા મેજવી સૂટેલાં અનેક મહાન સીપુરણોનાં ચરિત્રો અવશ્ય વાંચવાં જોઈએ.

“જગતમાં અમોકે ધર્મ ગ્રંથોનાં અને વર્તમાન સમયનાં અનેક મહાન નવનિર્મિત કથા અનુષ્ઠાન રૂપે સ્થિત

જઈ પહોંચેલું છે કે, દુનિયામાંના ડોઠ ખલુ શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય વા
સીનું નાનું વા મોટું ચરિત્ર એ સાવામાં પ્રસિદ્ધ થયા વિના
સાગ્યે જ રહ્યું હશે. ”

આ પુસ્તકના લેખક સ્વર્ગ મલ્લિકાલ નયુસાઈ દોશીના
ઉપોદ્ધાત આ પછીનાં પાન ઉપર છપાયે છે, તે તરફ વાચક
અધ્યોનું ધ્યાન દોરવામાં આવે છે. —

કારનક શુદ્ધ ૧૫, } સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય દરુના દસ્તીઓ વતી
સંવત ૨૦૦૦ } મનુ મુખેદાર (પ્રમુખ)

જઈ પહોંચેલું છે કે, દુનિયામાંના કોઈ પણ શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય વ
સીતું નાનું વા મોટું ચરિત્ર એ ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થયા વિના
ભાગ્યે જ રહ્યું હશે. ”

આ પુસ્તકના લેખક સ્વ૦ મહિલાલ નથુભાઈ દોશીને
ઉપોદ્ધાત આ પછીનાં પાન ઉપર છપાયા છે, તે તરફ વાચક
અધુરોત્તમ ધ્યાન દોરવામાં આવે છે. —

દારતક શુદ્ધ ૧૫, } સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય દસ્તના દસ્તીઓ વતી
સંવત ૨૦૦૦ } મનુ મુખેદાર (મમુખ)

ધનવાધિજનલ હેલ્પર્સ-લેખક સી. ડબલ્યુ. લીડબિડર.
 બુદ્ધિઝમ-લેખક: રેઝ હેવિડ્સ.

કેટેચિઝમ ઓફ બુદ્ધિઝમ-લેખક: કોલોનલ એચ. એસ. ઓલકોટ.
 ગોસ્પેલ ઓફ બુદ્ધિ-લેખક: ડૉ. પોલ કોર્સ.
 એસેન્સ ઓફ બુદ્ધિઝમ-લેખક: પ્રો. પી. એલ. નરસુ.
 ધી લાઈટ ફોમ ધી ઇસ્ટ-લેખક: એદિથ વર્ડ.
 બુદ્ધદેવચરિત્ર-લેખક: નારાયણ હેમચંદ્ર વજેરે.

એક બૌદ્ધધર્માનુયાયી જેવા સક્તિસાવથી, ‘બુદ્ધ ભગવાન’નું જીવનચરિત્ર લખે તેવા સક્તિસાવથી આ ચરિત્ર લખવામાં આવ્યું છે. કોઈ પણ ધર્મની ખૂબી સમજવી હોય તો એ જરૂરનું છે કે, આપણી પોતાની માન્યતાઓ ઘડી સર બાજુએ રાખી બુદ્ધ તે ધર્મને માનનારાઓ તે ધર્મનું સ્વરૂપ કેવા રૂપમાં સમજે છે તે તરફ દૃષ્ટિ રાખવી; એટલે કે, પોતાની ભતને તે ધર્મના વાતાવરણમાં મૂકવાથી જ તે ધર્મનું રહસ્ય સમજાય. કેવળ કટાક્ષબુદ્ધિથી અથવા દોષઅન્વેષણબુદ્ધિથી કોઈ પણ ધર્મનું રહસ્ય જાણવામાં આવી શકે નહિ. આ બુદ્ધિથી-આ ભાવનાથી સર એડ્વિન આર્નોલ્ડે ‘એશિયાનો પ્રકાશ’ એ નામનું બુદ્ધ-દેવનું ચરિત્રકાવ્ય લખ્યું હતું અને તે જ ભાવનાથી (જે કે મુકાબલે ઘણી ઓછી શક્તિથી) આ ચરિત્ર લખવામાં આવ્યું છે. મહાત્મા બુદ્ધના સંબંધમાં અજ્ઞાન વર્તના તેમજ કહેવાતા ભણેલાઓના મુખેથી એમ બોલાવું સાંભળવામાં આવે છે કે, બુદ્ધેને માંસાહાર કરવાની છૂટ આપી છે. એક પવિત્ર પુરુષના નામ ઉપર આના કરતાં ખીનું મોટું આજ કોઈ હોઈ શકે જ નહિ. જેમના ઉપદેશથી ખ્રિસ્તીઆર (ખ્રિસ્ત) રાજ્યએ તૈયાર કરેલા યજ્ઞગંડે પૂજારી દીધા અને પે.ત.ના રસોડામાંથી હંમેશને માંસ મળતું હતું અને તે દેવને દીધું. તથા, હરેકે પિટાવાને માંસ મળતું હતું અને તેને મેં મેં સંભળ્યું અને યજ્ઞ. હવે, સ્પષ્ટ-

માન્યતા હિંદના કોઈ પણ ધર્મ જેવી ચોક્કસ અને નિર્વિવાદ છે.

ક્રિયાકાંડમાં અને યજ્ઞયાગાદિમાં રમી રહેલા તે વખતના સોડોને ખુદ્દેવે નીતિની પ્રધાનતાનો જે સચોટ ઉપદેશ આપ્યો છે અને આત્મસંયમનો તેમજ અપ્રમત્ત દશાનો જે સુંદર ખોલ આપ્યો છે, તેમજ મનુષ્યો અને પશુઓનું હિત કરવાની જે સજ્જડ હિમાયત કરી છે, તે સર્વની છાપ તેમના કાળ પછીના દરેક શ્રંથમાં તેમ જ કાર્યોમાં ખુલ્લી જણાઈ આવે છે.

તેમને મનુષ્યો વચ્ચેથી ચાલ્યા ગયાને આજે ૨૫૦૦ વર્ષ થઈ જવા છતાં તેમનું નામ દરેક આર્યના મુખમાંથી માન અને ભક્તિપુરઃસર જ બોલાય છે. જે દેશમાં આ ધર્મ જન્મ પામ્યો હતો, તે દેશમાં તો હાલ તે ધર્મના અનુયાયીઓ ભાગ્યે જ શોધ્યા હાય ભાગશે; તથાપિ તેમની વિચારશ્રેણીના ઉપાસકોનો તો કશો તોટો પડવાનો નથી. અમેરિકા અને યુરોપમાં તો આજે સેંકડો મનુષ્યો પોતાને ખીજ્જધર્માનુયાયી કહેવરાવવામાં માન સમજે છે.

x

x

x

x

હિંદુ સોડોને જેવી ભગવદ્ગીતા પ્રિય છે, મુસલમાનોને કુરાન પ્રિય છે, ખ્રિસ્તી સોડોને બાયબલ પ્રિય છે, તેટલા જ આ ધર્મપદ શ્રંથ ખીજોને પ્રિય છે. આ શ્રંથમાં જુદા જુદા ૨૬ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે અને દરેક વિભાગમાં કેટલાક જુદા જુદા સ્લોકો આપવામાં આવ્યા છે. આ દરેક વિભાગના સ્લોકો એક સાથે બોલાવેલા નથી. શ્રીમુદ્દેવ પ્રાતઃકાળમાં ઊઠી પોતાના ભવિષ્યજ્ઞાનદ્રાવ્ય એ વિચાર કરતા હતા કે, "આજ હું કોનો ઉદ્ધાર કરું ? આજે મારી મદદ મેં વાવવને કે, ભુલેલાને કે ?" આ પ્રમાણે વિચાર કરી જુદેજુદે સ્થળોને જતા અને જુદા, જેને કંઈકો દેવ દેવ, દેવ દેવ, ને ને ને, ઉપરના આપતા હતા.

૧૮૭૯માં પ્રોફેસર મેક્સમુલરે આ શ્રંથનું અંગ્રેજી ભાષા-માં ભાષાંતર કર્યું, ત્યાર પછી જુદાજુદા રૂપમાં ઘણી ભાષાઓમાં તેનું ભાષાંતર થયું છે. ચીનની ભાષામાંથી સેમ્યુઅલ બીલે પણ અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું છે. સને ૧૮૯૮માં કલકત્તાની બુદ્ધિસ્ટ ટેક્સ્ટ સોસાયટીએ બુદ્ધવૉષની ટીકાસહિત આ શ્રંથ પ્રકટ કર્યો છે. ગુજરાતીમાં પ્રથમ સ્વર્ગસ્થ નારાયણ હેમચંદ્રે આ શ્રંથનું ભાષાંતર પ્રકટ કર્યું હતું. હિંદુસ્તાનીમાં મૂળ સુધ્યાં આરાધાન-નિવાસી લિશ્ત ચંદ્રમણિએ તે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

આ ભાષાંતર કરવામાં પણ ઉપર જણાવેલાં ઘણાંખરાં ભાષાંતરોની મદદ લીધી છે અને તે માટે તે સર્વ લેખકોનો હું આભાર માનું છું. સરલ અને સમબલ્ય તેવી ભાષામાં આ મહાન ગુરુનાં વચનામૃતો રજૂ કરવાનો પોતાને પ્રસંગ મળ્યો, તે માટે પોતાની જાતને આ લેખક સાગ્યશાળી માને છે. જેના સમયમાં હિંદનો સૂર્ય મધ્યાહ્નકાળે પહોંચ્યો હતો, તે પ્રતાપી બૌદ્ધ ભૂપતિ મહાન અશોકના શિલાલેખો પણ આ શ્રંથમાં આપવામાં આવેલા છે, કે જેથી બૌદ્ધધર્મના વિશાળ સિદ્ધાંતોની કેવી અસર થવા પામી હતી તેનો વાચકવર્ગને કંઈક ખ્યાલ આવે. ઘણી ‘ત્રીબુદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણો’ પણ આપવામાં આવ્યાં છે, કે જેથી લોકોને જુદીજુદી બાબતો ઉપર બૌદ્ધધર્મના વિચારો જણવાનો પ્રસંગ મળે. આ સંબંધમાં લખવા યોગ્ય ઘણું છે, પણ હાલ તો જે કાંઈ ઉપયોગી હાય લાગ્યું તેટલું વાચકવર્ગ આગળ ધરી આનંદ માનું છું.

મણિલાલ નથુભાઈ દોશી

૧૦	કંડવર્ગ	૧૫૭
૧૧	વૃક્ષાવસ્થા	૧૫૮
૧૨	આત્મવર્ગ	૧૬૦
૧૩	લોકવર્ગ	૧૬૧
૧૪	પુષ્પવર્ગ	૧૬૩
૧૫	સુખવર્ગ	૧૬૪
૧૬	મિત્રવર્ગ	૧૬૬
૧૭	કોધ	૧૬૮
૧૮	મલ (અશુદ્ધિ)વર્ગ	૧૬૯
૧૯	ધર્મશીલવર્ગ	૧૭૦
૨૦	ધર્મભાગવર્ગ	૧૭૨
૨૧	પ્રકીર્ણવર્ગ	૧૭૪
૨૨	નિરયવર્ગ (અધોગતિનો ભાગ)	૧૭૬
૨૩	નાગ (હાથી)વર્ગ	૧૭૮
૨૪	વૃષ્ણાવર્ગ	૧૮૦
૨૫	સિંહુવર્ગ	૧૮૨
૨૬	પ્રાકૃતવર્ગ	૧૮૬
		૧૮૮

શ્રીપુષ્કનાં વિવિધ શિક્ષણો

ભૂતકથાધર્મ	૧૮૪
ધર્મિક સૂત્રમાં ગૃહસ્થધર્મ	૧૮૫
સિંહુઓના ધર્મ	૧૮૬
કર્મ	૧૮૭
સત્યવાણી	૧૮૮
મતાંતરો અને ધર્માનુયાયીઓ	૧૮૯
સુઉદ અને મિત્ર	૧૯૦
વિવિધ વચનો	૨૦૦
	૨૦૨

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨	૨૩	પર્વકાસન	પર્વકાસન
૩	૩	કામદુધા	કામદુધા
૭	૨૫	કુમારને	કુમારનું
૧૧	૨૩	પહેલાં	પેલા
૧૫	૮	આશો	આ શો
૧૮	૧૫	અનાધાત	અનાધાત
૨૮	૧૦	હૃદયને	હૃદયને
૨૯	૨	ભવનોને	ભવનોને
૩૩	૨૧	સતિતાંગિની	સતિતાંગિની
૩૩	૨૫	પૃષ્ઠાવસ્થામાં	પૃષ્ઠાવસ્થામાં
૩૪	૮	અ—	—
૩૬	૧૭	રંગ	રંગ
૪૩	૨૫	સ્થિતિને	સ્થિતિને
૫૦	૧૭	હૃદય	હૃદય
૫૧	૧૪	નિશ્ચય	નિશ્ચય
૫૪	૧૯	પહેરેગારને	પહેરેગારને
૮૭	૬	જગતનું	જગતને
૮૮	૨૬	ખંડેરો	ખંડેરો
૯૩	૬	વિચાર	વિચારો
૯૫	૨૦	રાજગૃહ	રાજગૃહની
૧૦૨	૨૧	કોષ	કોષ
૧૦૩	૧૧	કેવ	કેવાં
૧૩	૨૬	આ	આજે
૧૬	૨૦	રાજગૃહના	રાજગૃહના
૧૭	૧૩	સેવા	સેવા
૧૮	૧૩	અવસ્થામાં	અવસ્થામાં
૧૯	૧૫	ન.પુ.	ન.પુ.

श्रीबुद्धचरित्र

प्रकरण १ लुं-जन्म

सुप्रसिद्ध धक्काकु वंशથી જિતરી આવેલા શાક્ય લોકો ત્યાં
કૃષિથી પોતાનું ઉદરપોષણ કરતા હતા, એવું કપિલવસ્તુ નગર
નેપાલની દક્ષિણે અને કાશીપુરીની ઉત્તરે ૧૩૦ માઇલ દૂર રા-
હિણી નદીના કિનારા ઉપર આવેલું હતું. રાજા શુદ્ધોદનના વખત-
માં આ નગર કીર્તિના ચિખરે પહોંચ્યું હતું. પ્રજા સુખી અને
સંતોષી હતી. રાજમહેલ સર્વ સામગ્રીથી ભરપૂર હતો. યોદ્ધાઓ
દેશાભિમાનને જ હમ લેતા હતા. આ સર્વ અનુકૂળ સંજોગોનું
મૂળ અને ખરું કારણ રાજા શુદ્ધોદનની ધાર્મિક વૃત્તિ અથવા
પવિત્રતા હતી. જેના મનમાં પવિત્રતા હોય છે તેને બાહ્યસંયોગો
પણ અનુકૂળ જ મળી રહે છે; તે એટલે સુધી કે કુદરત અથવા
પ્રકૃતિ પણ તેના ફાયદામાં જ હોય છે. જે નિયમ અનુસાર રાજા
શુદ્ધોદનનું પાટનગર કપિલવસ્તુ એક બાશુએ મગધ દેશ અને

માથી નીચે પડતો જોવામાં આવ્યો અને જમીનનો સ્પર્શ કરતાંમાં
તે તારો બદલાઈને બરફ જેવો તથા કામદુગ્ધા ગાયના દૂધ જેવો
શ્વેત હાથી બની ગયો। તે હાથી ત્યાર બાદ પોતાની શ્વેત સૂંઠમાં
શ્વેત પદ્મ ધારણ કરી રાણીના મહેલમાં આવ્યો અને ત્રણ વાર મસ્તક
નમાવીને દક્ષિણ બાજુએથી ગર્ભમાં દાખલ થયો.

આ સ્વપ્ન જોવાથી સ્વપ્નાવસ્થામાં પણ માયાદેવીને સામાન્ય
માતાઓએ કદાપિ નહિ અનુભવેલો જોવો અપૂર્વ આનંદ થયો.
સ્વપ્ન પૂરું થતાંજ તેની આંખ બિઘડી ગઈ અને હૃષ્ટી છલકાતા
હૃદયે તેણે આ સમાચાર પોતાના પતિને નિવેદન કર્યાં.

રાત્ર શુદ્ધોદને પ્રાતઃકાળ થતાંજ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા અને
તેમને સ્વપ્નનું ફલ પૂછ્યું. તેઓએ ખુલાસો કર્યો કે, “સૂર્ય કંઈ રાશિ-
નો હોવાથી રાણી એક અલોકિક બુદ્ધિવાળા પવિત્ર પુત્રની માતા
બનશે, કે જે પુત્ર કાંતો અકવર્તી રાત્ર થવો જોઈએ, અગર તો પૃથ્વી
રનો અજ્ઞાનતા અને પાપનો બોજો ઓછો કરનાર થઈ પડશે.”

આ ફલ સાંભળી રાત્ર, રાણી તેમજ રાજભક્ત નાગરિકોને
શ્રેણી આનંદ થયો. પિસ્તાળીસ વર્ષની ઉંમરે રાણી ગર્ભવતી
થઈ અને ઉત્તમ છવ ગર્ભમાં આવવાથી તેને એક પછી એક ઉત્તમ
ટોહડ* થવા લાગ્યા, કે જે સર્વ પૂર્ણ પ્રેમપૂર્વક પૂરવામાં આવતા.

એક ગર્ભવતી સ્ત્રીએ પાળવા યોગ્ય સર્વ નિયમોનું યથાર્થ
સેવન કરતી પ્રકુદિલિત ચિત્તવાળી રાણી દસમે મહિને પતિની સંમતિ
મેળવીને પોતાના પિયર-કેલીનગર તરફ જવા નીકળી. માર્ગમાં
લુંબિની નામની વાટિકા આવતાં તેનું સૌંદર્ય જોવા અને ઘડીભર
વિચાંતિ લેવા રાણી યોજી; પરંતુ ત્યાંજ એક શાલવૃક્ષ નીચે પુત્ર-
જન્મ થયો. ઈ. સ. પૂ. ૬૨૩ ની વસંતપૂર્ણિમાનો આ દિવસ

કરવા અવતરેલા આ મહાપુરુષને નમસ્કાર કરી આનંદ અને ભક્તિભાવ જણાવ્યો. વૈરવિરોધ ધરાવતાં પશુઓ પોતાનો સ્વાભાવિક વિરોધ ભૂલી જ ગયાં ! સઘળા રોગો અને પીડાઓનો, એટલા વખતને માટે લોપ થઈ ગયો ! આમ ચોતરફ સઘળી રીતે શાંતિનું રાજ્ય છાઈ રહ્યું હતું ; અસમાધિનું રાજ્ય ક્યાંય પણ હોય તો તે ફક્ત મારરાજ અથવા મોહરાજના હૃદયમાં હતું ! જગદ્દારક પુરુષનો જન્મ માત્ર તેને જ દાવાનળરૂપે થઈ પડ્યો હતો !

જગતના આ નવા પરોણાનાં લક્ષણ જોઈને સામુદ્રિકશાસ્ત્રીઓએ રાજાને જણાવ્યું કે, “આ મોટો ચક્રવર્તી રાજા થશે. હજારો વર્ષોમાં આવો ચક્રવર્તી એકાદ જ થાય છે. અમુક ચિહ્નો પરથી આ બાળક ભવિષ્યમાં અખિલ જૂમંડલને તારનાર દેવી શુરુ થનાર છે, અગર તો જો તે સાંસારિક બાળતોમાં પડવું ઉચિત માનશે, તો તે એક મહાન ચક્રવર્તી રાજા થશે અને સઘળા રાજાઓને પોતાના પગે પાડશે. પર્વતોમાં જેમ સુમેરુ, ધાતુઓમાં જેમ સુવર્ણ, જળાશયોમાં જેમ સમુદ્ર, તારાઓમાં જેમ ચંદ્ર, તેમ મનુષ્યોમાં આ તથાગત થશે.”

આ ભવિષ્યકથન સાંભળવાથી રાજાના હૃદયનો પાર રહ્યો નહિ, આજનો દિવસ આખા નગરમાં ઉત્સવના દિવસ તરીકે પસાર કરવાનો ઢઢરો પિટાવ્યો હોવાથી, રસ્તાઓ સાફ કરવામાં આવ્યા, ભયાત્યાં સુગંધી જળનો છંટકાવ કરવામાં આવ્યો, ઘેરઘેર અને રસ્તાઓ ઉપર ફવલો અને તોરણો તથા વાવટા લટકાવવામાં આવ્યા. સર્પના ખેલાડીઓના, તલવારથી ખેલ કરનારાઓના, દોરડાં પર નાચનારાઓના અને એવા અનેક પ્રકારના તમાશા

રોજના ૩૩ માં લોકોના દેવોએ મદન-નમર-પાદિગ્નન વગેરે પુષ્પોનો ૧૬ કથન. ૩૩૫ હ

સુગંધીથી અને પ્રેમના રસથી ભરી દે છે. ખરેખર પ્રતાપી કુળમાંજ આવા જગદ્દારકો જન્મ લે છે. ખરેખર, રાજન્ / તારું કુટુંબ બહુજ ભાગ્યશાળી છે. પરંતુ તે ભાગ્ય એક વાતે અપૂર્ણ છે; કારણ કે દેવો તેમજ મનુષ્યોને પ્રિય એવી આ માયાદેવી-વધારે વાર હુંબ નહિ અનુભવવાને સરભયલી આ દેવી-સાત દિવસમાં કોઈ પણ પ્રકારની પીડા વિના 'પીડાનો અંત' પામશે."

આ શબ્દો બોલ્યા પછી ચોગીની આંખમાંથી અશુ વહેવા લાગ્યાં, જે ભેઈરાજને કોઈ અનિષ્ટ થવાનો ભય લાગ્યો. ઋષિએ તરતજ તે વિચાર તેના મોં ઉપરથી વાંચી લીધો અને ખુલાસો કર્યો: "હે રાજન્! મેં જે કંઈ અગાઉ કહ્યું છે તેમજ બધું બનશે. તથાપિ કુમારની બાબતમાં તો કશી ચિંતા કરવાનું લેશ પણ કારણ નથીજ નથી. મને આંસુ ઢાળતો ભેઈરાજને કંઈ અનિષ્ટનો વહેમ આવ્યો; પરંતુ તેમ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. મારા રડવાનું કારણ જીવંત છે. આ શરીર હવે વૃદ્ધ થયું છે અને તેના સમય હવે સમીપ આવ્યો છે. હું મરીને દેવ યજ્ઞ અને ત્યાંથી પુનઃ મનુષ્ય તરીકે જન્મીશ. જન્મમરણના ચક્રમાંથી મુક્ત થવાનો અમૂલ્ય બોધ આપના પુત્રના-આ ભાવી જીવના મુખકમળથી સાંભળવાનું મારા નસીબમાં લખાયેલું નથી એજ મારા રૂઢનનું કારણ છે." એમ કહી ઋષિ રસ્તે પડ્યો.

ઋષિના કહેવા મુજબ બરાબર સાતમે દિવસે માયાદેવી હંસતી હંસતી સૂવી અને તે ફરીથી ભાગૃત થઈ જ નહિ. • તે સ્વર્ગમાં એક દેવી થઈ. શુદ્ધોદન રાયની બીજી રાણી પ્રજાપતિ (અપર-નામ ગૌતમી) કે જે આ પુત્રની માશી થતી હતી, તેણે હવે કુમારને લાલનપાલન કરવાનું કર્તવ્ય ઉપાડી લીધું.

• ૧૬ના જન્મ પછી ૧ પ્રવ.ને પ્રક.૨ થવા પડે. માય ૩ ૮૩નું બવડું નથી, એ વ.સાચું છે

પ્રકરણ ૨ જું-વાલ્યાવસ્થા

અંદ્રની જેમ સિદ્ધાંતની કળા પ્રતિદિન ખીલતી જતી હતી. રૂપ-શુષ્કતા તેમજ કળા-કોશલ્યમાં તેની પ્રગતિ નોંસજંધ વધતી જતી હતી. શુદ્ધોદન રાયના ખાંડિયા સામંતો રાજકુમારને પ્રસન્ન કરવા માટે હરહમેશ નવાં સોના-રૂપાનાં રમકડાંની ભેટ મોકલતા હતા. પરંતુ ભવિષ્યના મહાત્મા સિદ્ધાંત છેક આટલી નાની વયે પણ આ કીમતી ભેટોનું નિર્મોહ્યપણું અને ક્ષણભંગુરપણું જોઈ શકતા અને તેથી કરીને એ ભેટોથી એમને કંઈ આનંદ થતો નહિ. ખરેખર તે નાની વયના શરીરમાં એક મહાન આત્મા વસવા આળ્યો હતો. ઘણા જન્મો પૂર્વે લીધેલી, સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવાની અને જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રતિજ્ઞા પાળવાને તત્પર થયેલા આ સિદ્ધાંત કુમારને ક્ષણિક વસ્તુઓ સાથે કામ પણ શું હોય ?

અનુક્રમે કુમારનું શરીર ખીલતાં ખીલતાં આઠ વર્ષની ઉંમરે પહોંચતાંજ તેને એક રાત્રને યોગ્ય કલાઓ તથા જ્ઞાન શીખવવા માટે શુદ્ધોદન રાયે શિક્ષક ચોધવા માંડ્યો. વિદ્વાનોની સભા વચ્ચે સવાલ કરતાં સર્વ કોઈએ સૂચવ્યું કે, “કુમારને શિક્ષણ આપવાને લાયક તો એક વિશ્વામિત્રજ છે, કે જે સર્વ શાસ્ત્રોમાં પારંગત છે, વિદ્યામાં નિપુણ છે અને કલાઓમાં પ્રવીણ છે.” પછી વિશ્વામિત્રને રાજસભામાં બોલાવીને શુભ દિવસે તેમને કુમાર મુપરત કરવામાં આળ્યો. જેની ઠારો હીરા-માણેકથી જડેલી છે એવી ચંદનની

ગેરેનું માપ છે અને હે ગુરો ! જો આપ દુરમાવો તો એક યોગ-
માં કેટલાં પરમાણુઓ રહેલાં છે તે ગણી જતાવું.” એમ કહે-
તાંની સાથેજ તે ગણતરી તેણે કરી જતાવી.

ગુરુ એકાએક કુમારને પગે પડ્યા અને બોલી બિઘ્યા: “ હે
શિષ્ય ! તું ગુરુઓનો પણ ગુરુ છે. ખરેખર, હું નહિ પણ તુંજ ગુરુ
છે. માટે હે કુમાર ! હું આપને નમન કરું છું. ગુરુ કે પુસ્તકોની
મદદ સિવાયજ આટલું બધું જાણવા પામેલા હે કુમાર ! આપની
આ નમ્રતા અનુકરણીય અને પૂજ્ય છે. આપ શીખવાને નહિ પણ
મારી કિંમત વધારવા માટેજ અહીં આવો છો.”

પોતે બીજાઓ કરતાં વિશેષ જાણવા છતાં કુમાર ગુરુના સઘળા
મદદનીશો પ્રત્યે વિનય જતાવતો હતો. તેની વાણી નમ્રતાથી અને
હંફાપણથી ગભિરત હતી. તેનો ચહેરો ભગ્ય અને તેનો સ્વભાવ
મુશીબ હતો. શૌચ અને ધૈર્યનો ખલ્લનચી હોવા છતાં, કુમારમાં
દયા અને કૌમળતાના ગુણો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતા હતા.

સિદ્ધાર્થ કુમારની દયા અનુકરણીય હતી. પોતાના મિત્રો સાથે
થોડા થોડાવવામાં તે જરા પણ હંગે તેમ ન હતો; છતાં થોડાને
શ્વાસ ચડેલો જાણવામાં આવતાંજ, પોતાને છૂત મળવાની તૈયારી
હોવા છતાં, તે એકાએક થોડાને થોભાવતો. એકદા રાબના બગી-
ચામાં બેઠો બેઠો કુમાર કાંઈ વિચારમાં લીન થયો હતો, એવામાં
પ્રેમમય નાદ કરતાં કરતાં હિમાલય તરફ જિડતા હંસ પક્ષીઓના
ટોળા તરફ સિદ્ધાર્થના કાકાના પુત્ર દેવદત્તે એક તીર દેડ્યું અને
તે પહેલાં હંસની પાંખને વાગવાથી પોંછાંમાંથી લોહીની ધાર
વહેવા લાગી અને પક્ષી નીચે પડ્યું. સિદ્ધાર્થની દષ્ટિ તે તરફ
જતાંજ તેણે તેને ડાચકી લીધું અને પદ્માસને ખેંચીને પોતાના બો-
ળામાં મૂક્યું. પ્રથમ તો તેને પંખાગીને તેની ધાત્તી બોલી કરી,

તકરારજ કરવી હોય તો ચાલો રાજ્યસભામાં. ડાહ્યા સભાસદો જે કહે તે આપણે બંને સ્વીકારીશું.”

તરતજ તેઓ રાજ્યસભામાં ગયા, જ્યાં બંનેના હક સંબંધી બારે વાદવિવાદ થયો. કેટલાક કહે: “સિદ્ધાર્થનો હક છે,” જ્યારે બીજાઓ કહેતા હતા: “દેવદત્તે તે પાડ્યું માટે તેનો હક છે.” ગરમાગરમ વિવાદની મધ્યમાં એક વૃદ્ધ ઋષિ સભામાં આવી પહોંચ્યા અને બોલવા લાગ્યા: “જો જિંદગીની કાંઈ પણ કિંમત હોય તો જેણે મારવાનો પ્રયત્ન કરીધો તેના કરતાં બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે જીવંતા પ્રાણી પર વધારે હક ગણાવો જોઈએ.” આ કથન સર્વને ન્યાયયુક્ત લાગ્યું; પરંતુ રાજા તે ઋષિનો સત્કાર કરવા બેઠે છે, એટલામાં તો ઋષિ અંતર્ધાન થઈ ગયા!

સિદ્ધાર્થ કુમારને દુઃખનો અનુભવ આજ પહેલપ્રથમજ થયો. પરંતુ તે અનુભવ અઝી અસર કરી શક્યો નહિ; કારણ કે પક્ષી થોડા વખતમાં સાળું થઈને પોતાના સોળતીઓ સાથે આનંદ કરવા આકાશી પ્રદેશોમાં બિડી ગયું હતું. પરંતુ ભવિષ્યના બુદ્ધદેવ અને હમણાના સિદ્ધાર્થ કુમારની દયાને પ્રગટાવવા માટે બીજો એક બનાવ તરતમાંજ બનવા પામ્યો, કે જેણે તેના કેમળ હૃદય પર ભથ્થુની છાપ પાડી.

એક દિવસ રાજાએ કુમારને કહ્યું: “વત્સ! આજે હું તને વસંતઋતુની ચોભા દેખાડવા ઇચ્છું છું. મારી સાથે તને શહેર બહાર લઈ જઈને ખેતરોમાં બિલરાઈ રહેલો પાક તથા ધરતીએ પહેરેલો લીલો આનંદી સ્વાંગ બતાવવા ઇચ્છું છું. તને તે જોઈને ખદેજ બહુ આનંદ થશે.”

કુમારે મસ્તક નમાવ્યું અને બંને ખેતરોમાં આવી પહોંચ્યા. અહીં ને તહીં પક્ષીઓ મધુર કલસવ કરી રહ્યા હતા. સદેહ બગ-

જેવાય છે. આમાં જે મનુષ્યને આનંદ જણાતો હોય તે ખરેખર કંઈક કાળજીનો માણસ હોવો જોઈએ. પિતાજી! મને હમણાં અહીં એકલોજ રહેવા દો, કે જેથી હું આ બધા જાણેલા દેખાવો ઉપર વિચાર કરી શકું.”

પિતાએ તેમ કહ્યું. પુત્ર એકલો પડ્યો. તેણે જંબુવૃક્ષ નીચે બેસીને પદ્માસન વાળ્યું.

“આશો! જીવનનો કલહ! આનું મૂળ શું હશે? આનો ઉપાય શો હશે?” આટલો મંત્ર મન સાથે જપતાં જપતાં કુમાર-માં દયા પૂર્ણ પ્રકાશ સાથે પ્રકટી નીકળી અને તે ધ્યાનના પ્રથમ પગથિયે ચડ્યો.

પ્રાતઃકાળ પૂરો થઈ હમણાં મધ્યાહ્ન થઈ ચૂક્યો હતો, છતાં ધ્યાન હજી અવિચ્છિન્ન હતું. સૂર્ય પશ્ચિમ દિશા તરફ પ્રયાણ કરતો હતો, છતાં બૌદ્ધધર્મશ્રેયો કહે છે કે, આ જગતનું કલ્યાણ શોધવા બેઠેલા દેવને છાંયડો કરી રહેલા જંબુવૃક્ષની છાયા હજીએ જેમની તેમજ કાયમ હતી!

છેવટે સાંજ પડે છે અને પિતા પુત્રને સાથે લઈ રાજમહેલ તરફ જાય છે.

શીતળતા ઉપજાવે તેવો અને વર્ષાકાળમાં સમશીતોષ્ણુ રાખે તેવો; એમ ત્રણ લઘ્ય મહેલ મોટે ખર્ચે તૈયાર કરાવ્યા અને તેમાં તે તે ઋતુઓને છાજતા શ્રેષ્ઠ ખાગ જનાવરાવ્યા. આ મહેલમાં કુંવરને રાખવામાં આવતો અને તેનું મન રોકવા માટે દર કલાકે કાંઈ નહિ ને કાંઈ નવીન ચીજ તેને પૂરી પાડવામાં આવતી. આવા આકર્ષક પદાર્થો તરફ બેદરકાર જનવું એ સામાન્ય મનુષ્ય માટે તદ્દન અશક્ય હોવા છતાં, સિદ્ધાર્થ કુંવર કે જે મનુષ્ય નહિ પણ દેવોના દેવ થવાને નિર્માયલા હતા, તેમને આમાંની કોઈ ચીજ ક્ષણભર પણ આકર્ષી શકતી નહિ. સુંદરતાઓ વચ્ચે રહેતા તે અઢાર વર્ષની વયના રાજકુમારનું મન ખીભને મન લુપ્ત જણાતા વૈરાગ્યમાંજ સુંદરતા ભાળતું. ખાગમાં હવા ખાવાને બદલે માનસિક ખાગમાં-ધ્યાનવાટિકામાં તે કલાકોના કલાકો લીન થઈ જતો. દર કલાકે મળતી આકર્ષક બક્ષિસો જોઈ એની સુંદરતા પાછળ ગાંઠા થવાને બદલે તે તે પદાર્થની ક્ષણભંગુરતા પર ધ્યાન ધરવા માટે કલાકો સુધી તેના તરફ જોયા કરતો.

આથી પિતાની ચિંતામાં પ્રતિદિન વધારો થતો ગયો. છેવટે તેણે પોતાના સામંતો અને નગરના સુત મનુષ્યોને બોલાવીને તેમની સલાહ પૂછી. શાક્યોએ સર્વાનુમતે વિચાર જણાવ્યો:

“મહારાજા અધિકારને દૂર કરવા માટે હીવો જેટલો ચોક્કસ ઇલાજ છે, તેટલોજ ચોક્કસ ઇલાજ વિરાગીને અનુરાગી બનાવવા માટે સી છે. કામળ પ્રેમશૃંગલા સખત લોહાની સાંકળ કરતાં વધારે તાકાતવાળી છે. મજબૂત બેડીથી ન બાંધી શકાય એવાંઓને સીની વેલી એક ક્ષણમાં બંદીવાન બનાવી શકે છે.”

કુંવરને પ્રેમપાશમાં નાખવાનું હતું. પરંતુ અહીં સવાલ એ આવીને ઊભો કે આપેલી કન્યાથી કાઈ આકર્ષણ થાય નહિ;

રતાં સઘળાં પાત્રો પૂરાં થતાં સુધી તેણે એક પણ કન્યા તરફ નજર કરી નહિ. એક પણ કન્યા તેનું આકર્ષણ કરી શકી નહિ.

પરંતુ હવે એકાદ પૂર્વજન્મમાં જુદની પ્રેમાળ પત્ની બનીને પાણીમાંની માછલી માફક જુદનેજ જંખતી જંખતી મૃત્યુ પામેલી (આ જન્મમાં જુદની માતા માયાદેવીના ભાઈ દંડપાણિની પુત્રી) થયોધરાનો વારો આવે છે. સઘળી કુમારિકાઓ સઘળાં સુવર્ણ-પાત્રો લઈ રસ્તે પડી ચૂકી છે અને એક પણ પાત્ર સિલકમાં રહ્યું નથી. સઘળાં પાત્રો ઉપર હંક ધરાવતી, પરંતુ હંમણાં જેને માટે એક પણ પાત્ર રહ્યું ન હતું એવી તે જુદની પૂર્વની અને ભવિષ્યની અધોંગના, પોતાના હિસ્સાનું પાત્ર લેવા કુમાર સન્મુખ આવીને ઊભી રહે છે. પૂર્વના સંસ્કારો તાબા થઈ જતે વચ્ચે આકર્ષણ થાય છે. જે સિંહથી સઘળાં પ્રાણીઓ છુપાતાં ફરે છે, તે સિંહ આગળ સિંહણ તો ડરતી કે ચરમાતી નથી; તેમ જેના નૂરથી સઘળી કુમારિકાઓ અંતઃકર્ણને નીચું જોતી હતી, એવા સિદ્ધાંત સામે આ પ્રભાવશાલિની, દિવ્ય રૂઆળવાળી કુમારિકા નીડરપણે દષ્ટિ તાકે છે અને પૂછે છે: “મને કાંઈ હિસ્સો મળશે કે?”

“હિસ્સો?” કુમારે જવાબ આપ્યો, “અલગત તમને હિસ્સો મળવો જોઈએ છે. પરંતુ સુંદરીઓની રાણી! હું તમને છેકજ ભૂલી ગયો હતો. એ ભૂલના દંડ તરીકે સુવર્ણપાત્રને બદલે લો આ કંઠનો હાર!” એમ કહી પોતાના ગળામાંનો માણેકનો હાર કાઢી તેના કંઠમાં આરોપ્યો; અને એ હાર સાથેજ હેયું પણ અપાયું! ચાર આંખોના મેળાપમાંથી પ્રેમદેવ જન્મ પામ્યો! પૂર્વનો સંબંધ ફરીથી જોડાયો—તાજો થયો! x પણ તે આટલા પૂરતોજ. તત્કાળ તે

x ન્યારે નિદાન 'જુદ' થયું, ત્યારે “એક, એક વગેરે તરીકે આપનો પ્રેમ કેમ પેલાયો હતો” એ નવ જના જવાબમાં

ખરેજ દુકર છે.”

“પિતાજીને ચિંતા કરવા જેવું અહીં કંઈ નથી. ક્ષત્રિયપુત્રને યુદ્ધકળા શીખવા જવી પડતી નથી; એ તો એનો જન્મ સાથેનો વારસો હોય છે. માત્ર આવી નિર્માલ્ય બાળતો માટે હું એક પ્રેમ-પાત્રને શુભાવવા તૈયાર નથી; આપ ખુશીથી સ્પર્ધાનો સમય મુકર કરાવો.” યોગી જેવા કુમારે ક્ષત્રિયવટ દાખવી.

પ્રતિસ્પર્ધી ઉમેદવારોને એક ઢંઢેરા દારા ખખર આપીને એક મેદાનમાં એકઠા કરવામાં આવ્યા. કુમાર સિદ્ધાર્થ પણ ઘોડેસવાર થઈ ત્યાં હાજર થયો અને મુંઢર પાલખીમાં યશોધરા પોતાની સખીઓ તથા પરિજનો સાથે આવી પહોંચી.

“આ રત્નને મેળવવા સર્વોત્તમ સિવાય બીજો કોઈ લાયક નથી.” સિદ્ધાર્થે યશોધરા તરફ નજર કરીને કહ્યું અને ઉમેર્યું: “તેને મેળવવાને પોતે લાયક છે એવું બતાવવા ઇચ્છતા હરેક નવજવાનને મારું આમંત્રણ છે કે, તેણે મારી સામે હરી-કાંઈમાં ઊતરી પડવું.”

આ આમંત્રણનો સ્વીકાર નાંદે પ્રથમજ કયો અને જવાબ વાળ્યો: “એમજ છે તો પકડો ધનુષ્ય અને તીરબાજીમાં મારી સામે આવી જાઓ.” એમ કહેતાંની સાથેજ તેણે છ ગાઉ દૂર મૂકેલા એક ઢોલને તીરથી વીંધી નાખ્યું. અર્જુને તે પછી તેટલે જ દૂરથી તે ઢોલને વીંધ્યું અને હેવહતે આઠ ગાઉથી વીંધ્યું. લોકો સધળા આશ્ચર્યચકિત થયા અને યશોધરાએ પોતાના મુખ પર સાડી ઓઢી લીધી. હવે કુમાર સિદ્ધાર્થ રૂપેરી દોરીવાળું એક જખરજનન ધનુષ્ય પકડે છે અને અસાધારણ બળવાળા માણસથી પણ મુશ્કેલીથી ખેંચાય એવું તે ખાણ સહેજ ખેંચતાજ કામકાના બે દુકડા થઈ જાય છે! “અરે બાગડની રમત કરવાનું આ ધનુ-

લાવે અને પછી જીવો કે કોનું કેટલું સામર્થ્ય છે ! ” આ ઉપ-
રથી ત્રણ સાંકળોથી બાંધેલો, વિકરાળ આંખોવાળો, વિશાળ નસ-
કોરાંવાળો અને લગામ કે જીન વગરનો એક ઉદ્ધત ઘોડો તે જ-
ગાએ લાવવામાં આવ્યો. ત્રણે હરીફાએ તે ઘોડાની પીઠ પર
ચડવાને ત્રણ ત્રણ વાર પ્રયત્નો કર્યા; પરંતુ દરેક વખતે તે મઠો-
ન્મત અથ્થે તેમને ધૂળમાં પટકચા. તથાપિ અજીને તે ઘોડા પર
સવાર થવામાં આખરે ફતેહ મેળવી. પરંતુ ઘોડેક દ્વર જઈને તે
હઠીલા અને ઝનૂની ઘોડાએ પોતાના સવારને પથ્થર જેવી જમી-
ન પર પટકથો અને જો બીજાએ મદદ ન હોડયા હોત, તો પગ
તળે છૂંદી પણ નાખત. લોકો આ જોઈ ધાસ્તીમાં પડ્યા અને બો-
લ્યા: “ આ ભૂત (અથ)થી સિદ્ધાર્થ કુમાર કામ ન પાડે તો ઠીક.”

પણ સિદ્ધાર્થે તરતજ તે ઘોડાને કાબૂમાં રાખવા બાંધેલી
સાંકળો દૂર કરી અને તેની ચાળ પકડીને તેના કાનમાં કાંઈક
ચળ્લો ઉચ્ચારીને ઘોડાની આંખો ઉપર પોતાનો જમણો હાથ
ફેરવ્યો, પછી તે હાથ તે ઘોડાના વિકરાળ મોં તરફ લઈ ગયો
અને ઉપર તેની ગરદન ઉપર હાથ ફેરવીને પીઠ ઉપર ચડી બેઠો.
તે જંગલી પ્રાણી ગાય જેવું થઈને પોતાના માલિકની આજ્ઞા
મુજબ ચાલવા લાગ્યું.

અને હવે સઘળા માણસો એકે અવાજે બોલી ઊઠ્યા: “ ધન્ય
છે ! ધન્ય છે ! સિદ્ધાર્થ કુમાર સૌથી એક ઠરી ચૂક્યા છે. હવે
વધુ પરિચમની કાંઈ જરૂર નથી.” હરીફાએ પણ ખુલા દિલથી
કુમારની એકતા કબૂલ રાખી.

આ ઇન્દ્રિય પરિણામ જોઈ આનંદ તેમજ આશ્ચર્યની લાગ-
ણીઓમાં હંડપાણિ ડૂબકી ખાવા લાગ્યો. આનંદ એટલા માટે કે
પોતાની પુત્રીને મનથી પસંદ કરેલ. પુરુષને પોતાના જમાઈ

સંગીતશાસ્ત્રમાં પ્રવીણતા ધરાવતી વારાંગનાઓને રાજકુમારો
મન 'રાગ' માં તણીન રાખવા માટે તે ત્રણે 'પ્રમોદભવન'માં રે
વામાં આવી હતી, કે જે ભવનો અથવા પ્રાસાદો, 'વિશ્રામવન'
નામના-જેની જોડી આખા વિશ્વમાં ન મળે એવા મનોહર ખગ
થામાં આંધવામાં આવ્યા હતા. અહીં અનેક જાતના ફુવારા
આંખ અને કાનને પ્રસન્ન કરવા માટે સદૈવ રૂપેરી ફિરજો વરસા
રદ્યા હતા. અનેક પ્રકારનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક પુરુષોનાં પરાક
સૂચવતાં સુંદર ચિત્રો પ્રત્યેક દીવાલ પર આલેખવામાં આવ
હતાં. પોતાની મેળેજ વાગતાં વાદ્યયંત્રો (વાજિંત્રો) કુમારો
શયનગૃહમાં સ્વર્ગને ઉતારવા માટે માંહોમાંહિ સ્પર્ધા કરી ર
હતાં. દૂકામાં એક જખરજસ્ત યતિને સંસારાસક્ત કરવાને મ
જે જે કર્ણુ જરુનું હોય, તે તે સર્વ કરવામાં કોઈ જાતની કથ
રાખવામાં આવી ન હતી. રાગમય ગીત, રાગમય વાદ્યયંત્રો, ર
મય વાતો, રાગમય ચિત્રો, રાગમય દેખાવો, રાગમય પત્ની સા
આ ભવનોમાં રાગમયજ હતું !

અને થોડા સમય સુધી તો ભવિધ્યના શુદ્ધનો-આજના
સિદ્ધાંતકુમારનો વિરક્ત આત્મા પણ યથોપરાના રાગમાં લીન થ
રાગના જોળામાં પોટેલો કુમાર એ મીઠા સ્વપ્નમાંથી રખેને
ઊઠે એટલા માટે રાત્રીએ 'વિશ્રામવન'માં સર્વને એવો હુકમ
હતો કે, " એ હદમાં કોઈએ મરણ-વૃદ્ધાવસ્થા-દરદ-ચોક કે
તાની કોઈ વાત સરખી પણ ઉચ્ચારવી નહિ. " તેણે સખ્ત ફર
કરી હતી કે, " સિદ્ધાંતની રાગમય સભામાં જો કોઈ યુવ
આંખની કાજાશ ઝોળી જણાયે અથવા તો નાચવામાં
પગ જરા પણ અચકાયે, તો તે સીને એકદમ 'વિશ્રામવન'
બહાર કાઢી મૂકવામાં આવશે અને કંઈક શાન્દનો ઉચ્ચાર
નારને મુકેટાટ બાધવામાં આવશે. નાનુમોદું દરેક કામ

પ્રકરણ ૪ શું-સંન્યાસની પૂર્વાવસ્થા

“હે જગત ! જો વિશ્વ ! હું સાંભળું છું, હું જાણું છું, હું આવું છું.” મૂંગા અધકારમાંથી એકાએક ઉચ્ચાર નીકળ્યા. યશોધરાએ ભરનિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ ગભરાયલા વદને ચોતરફ તપાસ કરવા માંડી, પણ પોતાના પ્રાણેશ સિવાય ખીણું કેઈ માણસ ત્યાં જોવામાં આવ્યું નહિ. તે સુકુમાર અને સુંદર યુવાન ભારે મખમલના બિછાનામાં પોઢેલો છે, તેનું ભવ્ય કપાળ અગારા મારી રહ્યું છે; તેના મોં પર દયાના શેરડા પડી રહ્યા છે, મધ્યરાત્રિ પસાર થઈ છે અને શયનગૃહમાં તેમજ બહાર સર્વત્ર શાંતિનું સામ્રાજ્ય જામેલું છે. એક વાર ફરીથી તે શાંતિમાં ભંગાણ પાડતો સ્વર સંભળાશે:

“હે જગત ! હું સાંભળું છું, હું જાણું છું, હું આવું છું.” અને હવે યશોધરાએ પોતાના પ્રાણેશના સુખકમળ તરફ નજર કરી; કારણ કે તેજ કમળમાંથી પેલા હૃદયદ્રાવક શબ્દો નીકળતા હતા. તે નવોદાએ પતિને પવન નાખવા માંડ્યો, આસ્તેથી કપાળ ઉપર પોતાના કોમળ હસ્તતલથી પંપાળવા માંડ્યું અને ડરતા ડરતા પૂછ્યું: “મારા પ્રાણેશ ! આપ શું સાંભળો છો ? શું જાણો છો ? ક્યાં જવાનું વચન આપો છો ? આપને શું યાચ છે ?” સિદ્ધાથ તરત જાગૃત થઈ જાય છે અને જાણે કે કાંઈ બન્યું નથી.

ભવનોને જીવનનું રહસ્ય સમજાવે. અનાથ થઈ પડેલા જનોના નાથ થઈ જે જિંદગીને તેઓ હડીલાઈથી વળગી રહ્યા છે, તેની ક્ષણભંગુરતા સમજાવી અમર જિંદગીમાં પ્રવેશ કરાવે. મનુષ્ય-જાતિ પરના પ્રેમ સાટે રાજ્યનો ત્યાગ કરો; પીડાતી જનતાની હયા ખાતર રાગનો ત્યાગ કરો; છુટકારો ઈચ્છતા વિશ્વના કદ્યાણુ ખાતર સર્વસ્વનો ત્યાગ કરો. અમે કે જેઓ આ વીણાના તાર-દ્વારા સંદેશો કહાવીએ છીએ તે દેવોના સાંત્વન ખાતર, ઓ પુણ્ય પરમાત્મનું જાગૃત થાઓ !

“ સહાય કરો, સહાય કરો, ઓ દેવ ! આપને યોદ્ધા જોઈ કાળદેવે કાળો ઠેર કરવા માંડ્યો છે. લાંબા આયુષ્યવાળા અમે દેવો પોતે પણ પુણ્યક્ષીણ થયે કાળદેવના શરણ થઈએ છીએ. માટે હે મૃત્યુંજય ! કાળદેવ પર જય મેળવવાની વિદ્યા દુનિયાને શીખવો. હે વીર ! ઊઠો, તૈયાર થાઓ, જગતનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ધણા સમય પૂર્વે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા યાદ કરો ! તે કામ માટે હમણાં અનુકૂળ વખત છે. સમય આવી પહોંચ્યો છે. * ઊઠો, ચેતો, પ્રમાદને પરિહરો અને પૂર્વના પુણ્યોની માફક જગતની વહાર કરવા નીકળી પડો ! ”

વાઘમાંથી નીકળતું ઉપરના ભાવાર્થવાળું ગીત પૂરું થયું. કુમારની રંગે રંગે તે ગીતના શબ્દો જડાઈ ગયા. તેના જિગરમાં તે શબ્દો ઠોતરાઈ ગયા. તેના સૂતેલા પ્રાણ જાગૃત થયા. જીવનની પ્રથમ પ્રતિજ્ઞાનું તેને સ્મરણ થયું. તેના જીવનનો ઉદ્દેશ જ્વલંત મૂર્તિરૂપે તેની આંખ આગળ પ્રગટી નીકળ્યો અને તેના હરેક અંગમાં વૈરાગ્યભાવના વ્યાપી રહી.

* જોનામાં પણ તીર્થ કરોને આજ પ્રમાણે જાક નિક દેવે. સા-સન પ્રતીપરા અરજ કરે છે.

હરીકાંઈ કરવા લાગ્યા.

કુળવધૂઓએ ઘરને આંગણે કુંકુમ વતી સાધિયા પૂર્યા.

ઘેર ઘેર નવાં તોરણો બાંધવામાં આવ્યાં. ઘરની દીવાલો પરનાં ચિત્રો ઉપર લાગેલી ધૂળ ખંખેરી નાખવામાં આવી અને આછા પડેલા રંગને ચળકતા કરવામાં આવ્યા. વૃક્ષો ઉપર વાવટા લટકાવવામાં આવ્યા. દેવમંદિરોને પણ શણગારવામાં આવ્યાં. જોતજોતામાં શહેરને અમરાપુરીના એક ખંડ સમાન બનાવી દેવામાં આવ્યું.

બીજે દિવસે રાજકુમાર બે ઘોડાવાળા રથમાં બેસીને પોતાના પિતાના નગરનું સૌંદર્ય જોવા બહાર નીકળ્યો. સમજાના મુખ પર આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. સર્વ મનુષ્યો રાજકુમારને હર્ષથી વધાવી લેતા હતા. સર્વ પુરુષોએ આજે નવા રંગબેરંગી પોશાક પહેયાં હતા, તેથી શહેરની શોભામાં ઓર ઉમેરો થયો હતો. આ બધું જોઈ કુમાર બોલી બિઠ્યો: “અહા! આ દુનિયા ઘણી સુંદર છે; મને તે બહુ વહાલી લાગે છે. અહા! આ લોકો કેટલા બધા ખુશી દેખાય છે! મેં તેમને સારું એવું શું કર્યું છે કે, તેઓ મારા પર આટલી બધી પ્રીતિ રાખે છે? આવાં રાજ્યોમાં રાજ્ય કરવું તે કેટલું બધું સુખકારક છે! મારી પાસે ઘણી ફાલતુ ચીજો પડી છે, એ તે મળવાથી લોકો સુખી થતા હોય તો કેવું સારું! અથના! રથ આગળ ચલાવ કે જેથી આવા સુંદર શહેરની વિશેષ શોભા આપણે નીરખી શકીએ.”

લોકો ટોળાબંધ રથ આગળ એકઠા થયા અને “જય! રાજકુમારનો જય!” એવો જયનાદ ગાજી રહ્યો. કેટલાકોએ કુમારને પુષ્પના હારથી વધાવ્યો. આ પ્રકારે ચારે બાજુએ આનંદના નાદ થઈ રહ્યા છે અને કુમાર પણ આનંદમાં મગ્ન થયો છે, તેવામાં એકાએક એક વૃદ્ધ મનુષ્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ગાતા જેવાં

અંનાએ જવાબ આપ્યો: “જો બીજા મનુષ્યો પણ ઘણાં વર્ષ હવે તો તેમની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય.”

કુમારે વળી પૂછ્યું: “અને હું ઘણાં વર્ષ હવું તો શું મારી પણ એવી સ્થિતિ થાય? શું યશોધરાની પણ એવીજ સ્થિતિ થાય?”

સારથિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો: “વૃદ્ધાવસ્થા રાજા અને રાંક બધાને પોતાના પાશમાં ઘેરી લે છે. આપ, આપના પિતાશ્રી, પ્રિયતમા, આપનાં સાતિજન અને બંધુવર્ગ સર્વ તેને આધીન છે. કોઈ તેનાથી મુક્ત થઈ શકે નહિ.”

કુમાર અમકથો: “ખરેખર આપણે મૂઢ છીએ. યૌવનથી મત્ત થઈ આ શરીરના થનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા નથી. સારથિ! હવે જલદી રથ પાછો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી લેશે ત્યારે પછી કીડા કોણ કરશે?”

સારથિએ તરતજ રથ પાછો ફેરવ્યો અને કુમાર ઉઠાસ અ-
હેરે પોતાના મહેલમાં આદ્યો. તે સાંજે તે બિલકુલ જાગ્યો નહિ;
નાચનારાઓએ તેમજ ગાનારાઓએ તેને રીઝવવાને અનેક પ્રયત્ન
ક્યાં, પણ તે વૈરાગ્યરંગિત મન પર બિલકુલ અસર થઈ નહિ.
છેવટે યશોધરા પગે પડી અને બોલી: “હે નાથ! શું આપને
મુજ દાસીથી વિશ્રાંતિ મળતી નથી? કેમ કાંઈ બોલતા નથી?”

“વિશ્રાંતિ!” પ્રેમપૂર્ણ પત્નીના મુખકમળ તરફ તાદીને
કુમાર બોલ્યો: “જો મારી યુવાવસ્થાની વિશ્રાંતિ! આ લલિતા-
ંગીની હાજરીમાં વિશ્રાંતિ સિવાય બીજું કાંઈ હોવાનું શું શક્ય
છે? તથાપિ, જો મુજે! આ અંગોનું લાલિત્ય એક દિવસ નાશ
પામવાનું છે. એ વિચાર મારી વિશ્રાંતિને લૂંટી લે છે. આ યુવાની
રેક દિવસ કમરથી બેવડી વળેલી વૃદ્ધાવસ્થામાં બદલાઈ જવાની છે,
તે ખ્યાલ મને ચિંતાતુર કરી દે છે. શું તું વૃદ્ધ થશે? તારા મુખ-

અંનાએ જવાળ આપ્યો: “જો બીજા મનુષ્યો પણ ઘણાં વર્ષ
જીવે તો તેમની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય.”

કુમારે વળી પૂછ્યું: “અને હું ઘણાં વર્ષ જીવું તો શું મારી પણ
એવી સ્થિતિ થાય? શું યશોધરાની પણ એવીજ સ્થિતિ થાય?”

સારથિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો: “વૃદ્ધાવસ્થા રાજા અને રાંક બધાને
પોતાના પાશમાં ઘેરી લે છે. આપ, આપના પિતાશ્રી, મિત્રતમા,
આપના જ્ઞાતિજન અને બંધુવર્ગ સર્વ તેને આધીન છે. કોઈ
તેનાથી મુક્ત થઈ શકે નહિ.”

કુમાર ચમક્યો: “ખરેખર આપણે મૂઢ છીએ. યૌવનથી મત્ત
થઈ આ શરીરના ધનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા
નથી. સારથિ! હવે જલદી રથ પાછો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી
લેશે ત્યારે પછી કીડા કોણ કરશે?”

સારથિએ તરતજ રથ પાછો ફેરવ્યો અને કુમાર ઉદાસ ચ-
હેરે પોતાના મહેલમાં ચાલ્યો. તે સાંજે તે બિલકુલ જમ્યો નહિ;
નાચનારાઓએ તેમજ ગાનારાઓએ તેને રીઝવવાને અનેક પ્રયત્ન
કયો, પણ તે વૈરાગ્યરંગિત મન પર બિલકુલ અસર થઈ નહિ.
છેવટે યશોધરા પગે પડી અને બોલી: “હે નાથ! શું આપને
મુજ દાસીથી વિશ્રાંતિ મળતી નથી? કેમ કાંઈ બોલતા નથી?”

“વિશ્રાંતિ!” પ્રેમપૂર્ણ પત્નીના મુખકમળ તરફ તાકીને
કુમાર બોલ્યો: “જો મારી યુવાવસ્થાની વિશ્રાંતિ! આ લલિતાં-
ગીની હાજરીમાં વિશ્રાંતિ મિવાય બીજું કાંઈ હોવુંજ શું શક્ય
છે? તથાપિ, જો મુઘે! આ અંગોનું લાલિત્ય એક દિવસ નારા
પામવાનું છે. જો વિચાર મારી વિશ્રાંતિને લૂંટી લે છે. આ યુવાની
એક દિવસ કમરથી બેઠી વળેલી વૃદ્ધ વસ્ત્રમાં બદલાઈ જવાની છે,
જે ખ્યાલ મને ચિંતાતુર કરી દે છે. શું તું વૃદ્ધ થશે? તારા મન-

ચનાએ જવાબ આપ્યો: “જે બીજા મનુષ્યો પણ ઘણાં વર્ષ
છહે તો તેમની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય.”

કુમારે વળી પૂછ્યું: “અને હું ઘણાં વર્ષ છું તો શું મારી પણ
એવી સ્થિતિ થાય? શું યશોધરાની પણ એવીજ સ્થિતિ થાય?”

સારથિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો: “વૃદ્ધાવસ્થા રાજા અને રાંક બધાને
પોતાના પાશમાં ઘેરી લે છે. આપ, આપના પિતાશ્રી, પ્રિયતમા,
આપના જ્ઞાતિજન અને બંધુવર્ગ સર્વ તેને આધીન છે. કોઈ
તેનાથી મુક્ત થઈ શકે નહિ.”

કુમાર ચમક્યો: “ખરેખર આપણે મૂઢ છીએ. યોવનથી મત્ત
થઈ આ શરીરના થનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા
નથી. સારથિ! હવે જલદી રથ પાછો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી
લેશે ત્યારે પછી કીડા કોણ કરશે?”

સારથિએ તરતજ રથ પાછો ફરવો અને કુમાર ઉદાસ થ-
હેરે પોતાના મહેલમાં આપ્યો. તે સાંજે તે બિલકુલ જમ્યો નહિ;
નાચનારાઓએ તેમજ ગાનારાઓએ તેને રીઝવવાને અનેક પ્રયત્ન
કર્યા, પણ તે વૈરાગ્યરંગિત મન પર બિલકુલ અસર થઈ નહિ.
ઉવટે યશોધરા પગે પડી અને બોલી: “હે નાથ! શું આપને
મુજ દાસીથી વિશ્રાંતિ મળતી નથી? કેમ કાંઈ બોલતા નથી?”

“વિશ્રાંતિ!” પ્રેમપૂર્ણ પત્નીના મુખકમળ તરફ તાકીને
કુમાર બોલ્યો: “જો મારી યુવાવસ્થાની વિશ્રાંતિ! આ લલિતા-
ંગીની હાજરીમાં વિશ્રાંતિ સિવાય બીજું કાંઈ હોવાનું શું શક્ય
છે? તથાપિ, જો મુઘે! આ અંગેનું લાલિત્ય એક દિવસ નાશ
પામવાનું છે. જે વિચાર મારી વિશ્રાંતિને લૂંટી લે છે. આ યુવાની
૧૨૬ દિવસ કમરથી બેઠી વળેલી વૃદ્ધ વસ્ત્રમાં બહારમાં જવાની છે,
જે બ્યાલ મને ચિંતાતુર કરી દે છે. શું તું વૃદ્ધ થશે? તારા મુખ-

અંનાએ જવાબ આપ્યો: “જો બીજા મનુષ્યો પણ ધણાં વર્ષ
હવે તો તેમની પણ તેવીજ સ્થિતિ થાય.”

કુમારે વળી પૂછ્યું: “અને હું ધણાં વર્ષ હવું તો શું મારી પણ
એવી સ્થિતિ થાય? શું યશોધરાની પણ એવીજ સ્થિતિ થાય?”

સારથિએ પ્રત્યુત્તર વાળ્યો: “વૃદ્ધાવસ્થા રાજા અને રંક બધાને
પોતાના પાશમાં ઘેરી લે છે. આપ, આપના પિતાશ્રી, પ્રિયતમા,
આપના જ્ઞાતિજન અને બંધુવર્ગ સર્વ તેને આધીન છે. કોઈ
તેનાથી મુક્ત થઈ શકે નહિ.”

કુમાર અમકથો: “અરેખર આપણે મૂઠા છીએ. યૌવનથી મત્ત
થઈ આ શરીરના યનાર પરિણામ તરફ જરા પણ લક્ષ આપતા
નથી. સારથિ! હવે જલદી રથ પાછો વાળ. જરા એક દિવસે ઘેરી
લેશે ત્યારે પછી કીડા કોણ કરશે?”

સારથિએ તરતજ રથ પાછો ફેરવ્યો અને કુમાર ઉદાસ અ-
હરે પોતાના મહેલમાં ચાલ્યો. તે સાંજે તે બિલકુલ જમ્યો નહિ;
નાચનારાઓએ તેમજ ગાનારાઓએ તેને રીઝવવાને અનેક પ્રયત્ન
કર્યો, પણ તે વૈરાગ્યરંગિત મન પર બિલકુલ અસર થઈ નહિ.
છેવટે યશોધરા પગે પડી અને બોલી: “હે નાથ! શું આપને
મુજ દાસીથી વિશ્રાંતિ મળતી નથી? કેમ કાંઈ બોલતા નથી?”

“વિશ્રાંતિ!” પ્રેમપૂર્ણ પત્નીના મુખકમળ તરફ તાકીને
કુમાર બોલ્યો: “જો મારી યુવાવસ્થાની વિશ્રાંતિ! આ લલિતા-
બીની હાજરીમાં વિશ્રાંતિ સિવાય બીજું કાંઈ હોવુંજ શું શક્ય
છે? તથાપિ, જો મુખે! આ અંજોનું લાલિત્ય એક દિવસ નારા
પામવાનું છે. જો વિચાર મારી વિશ્રાંતિને લૂંટી લે છે. આ યુવાની
૧૬ દિવસ કમરથી બેઘડી વળેલી વૃદ્ધાવસ્થામાં બદલાઈ જવાની છે,
જો ખ્યાલ મને ચિંતાતુર કરી દે છે. શું તું વૃદ્ધ થશે? તારા મુખ-

ખત્રે પગપાળા ચાલી નીકળ્યા.

એક ગલીમાંથી બીજી ગલીમાં અને એક સડકથી બીજી સડકે જતાં તેમને અનેક દેખાવો વચ્ચે થઈને રસ્તો કરવો પડતો. એક જગ્યાએ સ્ત્રીઓ માથે પાણીનાં બેડાં સાથે આછો ધૂંધટ કાઢી હસતી, વાતો કરતી જતી હતી. બીજી જગ્યાએ વેપારીઓ શબ્દોની મારામારી કરી રહ્યા હતા. પણે વણકરો સાળ ઉપર કામે લાગી ગયા હતા.

સામેના ઘરમાંથી આવતો ઘંટીનો અવાજ કાનને વાઘ સરખો આનંદ આપતો હતો. પેલો વરઘોડો લોકોનાં ટોળેટોળાં એકઠાં કરતો ચાલ્યો જતો હતો. આ બાબુએ પંડ્યાજી નાનાં બાળકોને અર્ધચંદ્રાકારે બેસાડીને ‘શિખામણુની વાત’ શીખવતો હતો. આ સર્વ જોતા જોતા તે બ્યાપારી અને મુનીમ આખા શહેરમાં ફરતા હતા. એવામાં રસ્તા પરથી એક અવાજ એમને કાને પડ્યો: “હે દયાળુ પુરુષો! મને મદદ કરો, મને ઉઠાડો; નહિ તો હું ઘેર પહોંચતાં પહેલાં મરી જઈશ.”

કુમાર અને સારથિ તરતજ તે અવાજની દિશામાં દોડ્યા અને જુએ છે તો એક પ્રકારની મરડીથી પીડાતો એક માણસ બુમો પાડતો ધૂળમાં તરફડિયાં મારતો હતો. તેના આખા શરીરે વાદળી રંગનાં ચાંદાં પડ્યાં હતાં. ઊઠવાનો યત્ન કરવા જતાં, તે તરત જમીન પર પડી જતો હતો અને ચાંદાં ઊલાવાથી જમણું દુઃખ થવાથી તે રડતો હતો. લોકો ટોળેટોળાં મળી તેની આસપાસ ઘણું દૂર ઊભા રહ્યા હતા; પણ કોઈ તેની પાસે જતું નહિ, તો મદદ આપવાની તો વાતજ શી કરવી?

સિદ્ધાર્થ કુમારની આંખમાં તે દયાજનક દેખાવ જોતાંજ એક અઘળિંદુ આવીને અટક્યું અને લાગલોજ તે બીમાર પાસે જઈ તેને ટટારકરી પોતાના ડીચણ ઉપર માથુ મૂકીને અને કામળ હાથ વડે તેને પંખાંજીને આધાસન આપતાં આપતાં પૂછવા લાગ્યો:

રાજ્યમાંજ વસે છે અને તેનો ત્રાસ કંઈ મિનિટે નહિ થાય તે કોઈ કહી શકતું નથી. રાત્રે તાંદુરસ્ત હાલતમાં સૂતેલા આપણે સવારે તાંદુરસ્તજ બગીચું, એ વાતની ખાતરી આપવાની શક્તિ દુનિયામાં કોઈને પણ મળી નથી.”

“અરે ! આવા દુઃખદાયક રાક્ષસની દાઢમાં રહેતાં માણસો ત્યારે એક ધડી પણ જિંઘવા નહિ પામતા હોય ?” કુમારે વિસ્મિત થઈ પ્રશ્ન કર્યો.

“મારા માલિક ! છેકજ એમ નથી.” સારથિએ ખુલાસો કર્યો : “લોકો સુભાગ્યે એટલા તત્વજ્ઞાની નથી કે, દરદના ભયને લીધે આહાર, નિદ્રા અને વિષયસુખથી વેગળા રહે ! આપ ધારો છો તેથી જિલદું, દરદનો ભય જેટલો તીવ્ર છે તેટલોજ તીવ્ર લોકોનો વિષયસુખ પ્રત્યેનો રાગ છે. એ રાગ એમને દરદની દાઢનું સ્મરણજ થવા દેતો નથી.”

કુમારે હવે પોતાના જોખામાંના ખીમારને પૂછ્યું : “કેમ લાઈ ! તને આ દરદ આવશે એવી ખબર હતી ?”

“ઓ દયાળુ પુરુષ ! એ મને પૂછતાજ ના. મારી વાત બાણીને તમારા દયાળુ આત્માને વધારે દુઃખી કરતા ના. હું થોડા જીવતર માટે તમારો જેવડો અપરાધી બનું એ મારાથી ખમાતું નથી,” ખીમારે જવાબ આપ્યો.

“ના, લાઈ ના; એમ કહ્યાંત ન કર, મારા સવાલનો ઉત્તર આપવા કૃપા કર.” પૂછનારે આશ્રહ કર્યો.

“ઓ દયાળુ પુરુષ ! તમારે જ્યારે સાંભળ્યુંજ છે તો સાંભળો. આ રાગ મને વળગશે એવી મને સ્વપ્નમાં પણ ખબર નહોતી. બીજા હજારો માણસોને રોગચાં પીડાતા નજરે જોવા હું ડરતો નહિ અને એમજ માનતો કે, હું તો અબીધુજ રહેવાનો. આથી મેં મૃત્યુ માટે કરી તૈયારી કરી નહિ. એક દિવસ હું મરું. કરનાર

કુમાર તેમને તે હાડપિંજર સ્વાધીન કરીને ચાલી નીકળ્યો, વ્યત્ત
પણ પાછળ પાછળ મૂંગો મૂંગો ચાલવા લાગ્યો.

શહેર છોડી તેઓ થોડેક દૂર ગયા નહિ હોય ત્યાં એક વૃક્ષ
આવ્યો તેની નીચે તેઓ બેઠા બેઠા. પોતાની તરફ એક વિચિત્ર
પુરુષને આવતો જોઈ કુમારે વ્યનાને પૂછ્યું: “ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ
કરેલો, હાથમાં વિચિત્ર પાત્ર લઈ ચાલતો, આ કેાણુ હશે ?”

“સરકાર !” વ્યનાએ કહ્યું: “લોકો તેને ‘સંન્યાસી’ કહે છે.
તેણે સર્વ પ્રકારની ઇચ્છાઓનો ત્યાગ કર્યો છે. તે તપસ્વી તરીકે
રહે છે. આત્મસંયમને માટે પ્રયત્ન કરે છે. તેનું આચરણ વિનય-
યુક્ત છે. તે ભિક્ષા વડે પોતાનું શુભરાત્ર ચલાવે છે. ‘શાંત અને
દાંત’ એવો તે પુરુષ હંમેશા અંતરના વિચારોમાં મશગૂલ રહે
છે. જુઓ એનું વદન કેવું ગંભીર અને વિચારમાં રૂબેલ જણાય છે !”

એટલામાં સંન્યાસી ત્યાં આવી પહોંચે છે અને તે બેઠે-
માથું ને વટાવી, થોડે દૂર એક એકાંત ગાડ હંધું તેની નીચે જઈ
પદ્માસને બેસી સમાધિમાં સ્થિર થાય છે.

કુમાર તેના તરફ જોઈ જ રહ્યો અને મનમાં જ બોલ્યો: “પં-
ડિતો સદા સંન્યાસીની પ્રશંસા કરે છે તે વાજળીજ છે. આ સંન્યા-
સથી પોતાનું તેમજ પરતું હિત થાય છે. ખરેખર શાન્ત જીવન,
શુભ તથા અમરત્વ મેળવવાનો આવ જ માર્ગ છે. જે યોવનને જરા-
નો ભય છે, જે આરોગ્યને વ્યાધિનો ભય છે, જે સમૃદ્ધિને અક-
સ્માતનો ભય છે, જે શરીરને મૃત્યુનો ભય છે, તે યોવન-તે આરો-
ગ્ય-તે સમૃદ્ધિ અને તે શરીર પાછળ લુપ્ત થઈ, મારા જોળામાં
સૂતેલા પેલા મરકીના દરદીના દરદની પેડે છપા શત્રુ સમાન કાળ-
ની બેડીમાં એચિંતાજ દસાઈ જવું અને પછી પસ્તાવું એ
કેટલી મૂખંતા છે !”

હમણાં તેના અણુમાં દિવ્ય દયાના અશ્રુ ઊભરાતાં હતાં. એક

પ્રકરણ ૬ મું-ગૃહત્યાગની તૈયારીઓ

સળગી ! ખૂબ સળગી ! વૈરાગ્યની અગ્નિ ખૂબ જોસથી સળગી અને સિદ્ધાંત કુમાર પોતાના સારથિ સાથે પેલા વડ નીચેથી ઊઠી મહેલમાં પાછો દાખલ થઈ ચૂક્યા હતા, તે છતાં તેના મનમાં વૈરાગ્યની પ્રચંડ આગ જુઓઈ નહિ. રૂનો ઢગલો તૈયાર હોવા છતાં-દારૂખાનાના પલીતા ટટાર કરી રાખેલા છતાં, એક નાની સરખી દીવાસળી વગર સઘળી તૈયારીઓ નકામીજ છે, તેમ સિદ્ધાંત કુમારના પ્રેમાજ-દયાળુ-પરોપકારી-સંસ્કારી હૃદયને માત્ર એકાદ દીવાસળી તુલ્ય બનાવનીજ વાર હતી, જેવા બનાવો હમણાં તે જોઈ ચૂક્યો હોવાથી હવે તે રૂ જોઈ હૃદય વૈરાગ્યની આગથી ભડભડ બળવા લાગ્યું ।

પરંતુ આ મહાત્માનો વૈરાગ્ય પણ પ્રેમમય હતો । એને પોતાના કોઈ દુઃખથી વૈરાગ્ય જીપજ્યો ન હતો, દુનિયાના દુઃખથી જીપજ્યો હતો, કે જે દુનિયા પર પોતે પ્રેમ ધરાવતો હતો. એટલે કે, એના 'વૈરાગ્ય'નો જનક 'પ્રેમ'જ હતો. 'પ્રેમ'માંથી 'વૈરાગ્ય' જન્મ પામે એ વાત, વૈરાગ્યનો જિંધો અર્થ જે જમાનામાં ફેલાયલો છે, તે જમાનામાં કદાચ નહિ માનવા જેવી ધણકને લાગ્યો; પરંતુ એ સંશયાત્માઓ જ્યારે 'પ્રેમ' અને 'રાગ' વચ્ચેનો તફાવત સમજશે, ત્યારે તેમનો તે સંશય આપે. આપ ફર થશે અને તે 'વૈરાગ્ય' એ 'રાગ' રહિત દયાળુ જ નામ છે, અને તેથી

ફરીથી જાગૃત કરી. કોલસા ઉપર થોડા વખતને વાસ્તે લાગેલી રાખ ઊડી ગઈ અને ફરીથી વૈરાગ્યનો અગ્નિ પૂર્ણ જોસથી પ્રકટી નીકળ્યો ! તેના મનમાં પ્રબળ તોફાન ચાલતું હતું. સંસારનો ત્યાગ કરી, એકાંતમાં જઈ, વ્યાધિ, રોગ અને મરણમાંથી છૂટવાનો ઉપાય શોધી કાઢવો એજ એના હૃદયની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ભાવના હતી. ત્યારથી તેણે પેલા ભિક્ષુકને-શ્રમણને-સંન્યાસીને જોયો હતો, ત્યારથીજ તેણે થવાની પ્રબળ આકાંક્ષા તેના હૃદયમાં રહેરી રહી હતી. શ્રમણના દર્શને પૂર્વે થઈ ગયેલા ખુદોતું તેને સ્મરણ કરાવ્યું હતું. હજી તે સ્મરણ આંખુ હતું; છતાં ભાવના તો એવીજ પ્રબળ હતી.

આ સંસારનો ત્યાગ કરી સંન્યાસી થવામાં પિતા, અપર-માતા અને પત્નીનો પ્રેમ આઠે આવતો હતો. તે વિચારતો કે, “આવા પ્રેમાળ પિતાને વૃદ્ધાવસ્થામાં શી રીતે છોડી જઈ ? માતા-તુલ્ય ગૌતમીના હૃદયને મારા ગમનથી કેટલો આઘાત લાગશે ? મારાજ આધારે જીવનારી, મારામાંજ સર્વસ્વ માનનારી યશોધરાની શી સ્થિતિ થશે ? આ બધાને દુઃખમય સ્થિતિમાં મૂકી શી રીતે જવું ?” પણ વળી તે બીજી બાબતનો વિચાર કરી બોલતો : “લોકો જરા, વ્યાધિ અને મરણના પંજમાં સપડાયેલા છે, દુઃખી છે, કોઈ તેમને માર્ગ બતાવનાર નથી. દેશમાં ધર્મને નામે અનેક નિરપરાધી પશુઓનો યજ્ઞને નામે સંહાર કરે છે અને આ રીતે ઊલટા દુઃખમાં ઉમેરો કરે છે. આ સ્થિતિમાં મારે મનુષ્ય-જાતને ઉગારવીજ જોઈએ.”

સિદ્ધાર્થના મનની અત્યારની વૈરાગ્યમય અને અનુકંપામય સ્થિતિને ડગાવવા કોઈ સમય ન હતું તે પોતાનો મ કલ્પ લૂલો તેમ ન હતું. તેણે આ પળે જીવનનું મહત્ત્વ એવું હતું. તેમણે જાણવા કોણ શક્તિમાન થઈ શકે ? તે સ્વર્ગીય બાળી આ કામ

પ્રકરણ ૫ મું-ગૃહત્યાગની તૈયારીઓ

માગણીઓ પૂરી પાડી ન શકતા હો, તો હું આજીજી કરીને કહું કે મને જવા દો, મને સંસાર છોડવાની રજા આપો; આપણે પુત્ર એક બળતા ઘરમાં રહે છે, તેનો ત્યાગ કરવાની રજા આપવામાં શું આપ પુત્રવત્સલ પિતા વિલંબ કરશો? ખરેખર, અજરા, મરણ અને વ્યાધિથી આપણે સર્વે ઘેરાયલા છીએ; તેમાંથી છૂટા થવાનો માર્ગ શોધવા મને રજા આપો, કે જેથી આપણું વિશ્વ કલ્યાણનો માર્ગ પામી શકે.”

રાજાએ કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. પુત્ર પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ છે, માટે તેને વધારે કહેવામાં લાભ નથી એમ ધારી તેણે મૌન ધારણ કર્યું; પણ તેની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. પિતાની આવી સ્થિતિમાં શું કરવું તે ન સૂઝવાથી સિદ્ધાર્થ કુમાર આ બાબતનો વિચાર કરવા પોતાના વિશ્રામવન તરફ ચાલ્યો.

વિશ્રામવનમાં કુમાર આવ્યો ત્યારે તેને આનંદ આપવાને યશોધરાએ તથા દાસીવર્ગે પોતાની સઘળી શક્તિ અજમાવી. પણ આજે કુમારના ચહેરા પર કાંઈક જુદો જ રંગ જણાતો હતો. આજે કાંઈ તેના મનને આનંદ પમાડવા સમર્થ નહોતું. યશોધરા તેના મનને સાંત્વન આપવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન ફાવવાથી અંતે સૂઈ રહી. અધીર રાત્રિ ચાલી ગઈ હતી, તેવામાં એકાએક યશોધરા સ્વપ્નમાં બોલી બીઠી: “હે નાથ! જાગો, જાગો, મને જોડાવો, મને શાંતિ આપો!”

“પ્રિયતમે! શું છે? કેમ ગભરાય છે? હું પાસેજ બિલો છું.” એમ કહી કુમાર તેને સાંત્વન આપવા લાગ્યો. પણ આ શબ્દોનો જવાબ આપે તે પહેલાં ફરીથી તેના ને શબ્દો તેણે ઉચ્ચાર્યા અને પછીથી બોલી: “આજે હું સુખમાં સૂતી હતી તેવામ. મેં ત્રણ ભયંકર સ્વપ્ન જોયાં, તેથી ગભરાઈથી મારી આંખો ઊઘડી ગઈ અને હજુ પણ તે ભયને લીધે મારું હૃદય ધડકાય. કરે છે આજે

માગણીઓ પૂરી પાડી ન શકતા હો, તો હું આજીજી કરીને કહું છું કે મને જવા દો, મને સંસાર છોડવાની રત્ન આપો; આપનો પુત્ર એક બળતા ઘરમાં રહે છે, તેનો ત્યાગ કરવાની રત્ન આપવામાં શું આપ પુત્રવત્સલ પિતા વિલંબ કરશો? ખરેખર, આ જરા, મરણ અને વ્યાધિથી આપણે સર્વે ઘેરાયલા છીએ; તેમાંથી છૂટા થવાનો માર્ગ શોધવા મને રત્ન આપો, કે જેથી આપું વિશ્વ કલ્યાણનો માર્ગ પામી શકે.”

રાત્રીએ કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. પુત્ર પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ છે, માટે તેને વધારે કહેવામાં લાભ નથી એમ ધારી તેણે મૌન ધારણ કર્યું; પણ તેની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા વહેવા લાગી. પિતાની આવી સ્થિતિમાં શું કરવું તે ન સૂઝવાથી સિદ્ધાર્થ કુમાર આ બાબતનો વિચાર કરવા પોતાના વિશ્રામવન તરફ ચાલ્યો.

વિશ્રામવનમાં કુમાર આવ્યો ત્યારે તેને આનંદ આપવાને યશોધરાએ તથા દાસીવર્ગે પોતાની સઘળી શક્તિ અજમાવી. પણ આજે કુમારના ચહેરા પર કાંઈક જુદો જ રંગ જણાતો હતો. આજે કાંઈ તેના મનને આનંદ પમાડવા સમર્થ નહોતું. યશોધરા તેના મનને સાંત્વન આપવા અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન ફાવવાથી અતે સૂઈ રહી. અધીં રાત્રિ ચાલી ગઈ હતી, તેવામાં એકાએક યશોધરા સ્વપ્નમાં બોલી બિડી: “હે નાથ! જાગો, જાગો, મને બોલાવો, મને શાંતિ આપો!”

“પ્રિયતમે! શું છે? કેમ ગભરાય છે? હું પાસેજ બિલો છું.” એમ કહી કુમાર તેને સાંત્વન આપવા લાગ્યો. પણ આ ગ્રન્થોનો જવાબ આપે તે પહેલાં ફરીથી તેના ને શબ્દો તેણે ઉચ્ચાર્યા અને પછીથી બોલી “આજે હું સુખમ સૂઈ હતી તેવામ. મેં ત્રણ બયકર સ્વપ્ન જોયા. તેઓ ગભરાવના મની આપે. પ્રવૃત્તિ ગઈ અને હજી પણ તે બયને લોકો મન દુઃખ થઈ ગયે છે.”

પડી હતી, બધી વસ્તુઓ એમની એમ હતી ! હે હૃદયના નાથ ! તમે કે જે મારું જીવન છો, મારો પ્રકાશ છો, મારા રાજા છો, મારું વિશ્વ છો, મારું સર્વસ્વ છો, તે ત્યાં ન હતા, હું ફરીથી બિંધી ગઈ અને વળી જાગીને જોઈ છું તો મારો રત્નનો હાર સર્પરૂપ થઈ ગયો હતો, મારા પગનાં સાંકળાં પગમાંથી નીકળી પડ્યાં હતાં, મારી સોનાની બંગડીઓ જુદી પડી ગઈ હતી, મારા માથામાંનું જાસૂદનું પુષ્પ પૂજા લેતું રાજાઈ ગયું હતું; આ આપણો પલંગ જમીન પર પડી ગયો હતો અને પલંગની આસપાસનો પડદો ચિરાઈ ગયો હતો. તેવામાં ઘણે દૂરથી આવતો તે વૃષભનો નાહ મેં સાંભળ્યો; ઘણે દૂરવાવટો વીંઝતો સાંભળ્યો. પણ ‘સમય સમીપ છે ! સમય સમીપ છે !’ એ જૂમ ફરીથી મારે કાને પડી, તે જૂમથી હજુ પણ મારું હૃદય ધડકે છે, તે જૂમને લીધે હું જાગી જાઉં. હે નાથ ! આ સ્વપ્નનો શો હેતુ હશે ? મને ભય લાગે છે કે, કાંતો મારા પ્રાણ દૂર થશે અગર તો મારા પ્રાણેશ્વર મારો ત્યાગ કરશે.”

અત્યંત ગભરાયેલી, દિલ્લાસાની સંપૂર્ણ જરૂર ધરાવતી પોતાની તે ધર્મપત્નીને હયાના સાગર સિદ્ધાર્થ કુમારે અત્યંત દિલ્સોજીથી અને પ્રેમાર્દ્ર અવાજથી સાંત્વન આપવા માંડ્યું : “શાંત થા, મારી મધુરી ! શાંત થા. તું પાપી નથી; માત્ર પુણ્યાત્માજ આત્મ સ્વપ્ન જોઈ શકે છે. કદાચ તારાં સ્વપ્ન ભવિષ્યમાં બનનાર બનાવના પડધારૂપ હોય, કદાચ દેવોનાં આસનો ચત્તાં હોય અને કદાચ આખું વિશ્વ મહદ મેળવવાના માર્ગની સમીપમાં હોય— અને તારે કે મારે માથે ગમે તેવી આપત્તિ આવી પડે, છતાં એટલો વિશ્વાસ ધરજે કે, હું તને ચાહનો હતો અને ચાહું છું. આ દુઃખી જગતને કેવી રીતે બચાવવું તેને સારું કેટલાક મહિનાથી હું રાતદિવસ વિચાર કરું છું તે તું મારી રીતે જાણે છે એ મારો આત્મા બીજા અબાદ્ય. આત્માઓને સર તત્તતો

પ્રકરણ ૬ ટું-ત્યાગ (મહાભિનિષ્ક્રમ)

આજે ચંદ્ર કંઈ રાશિનો છે. આજે તારાઓ સિદ્ધાથ રને પ્રબોધતા હતા કે, “જે માર્ગમાંથી એકની પસંદગી કરવા આ છેલ્લો વખત છે. આજે ને હમણાં જ માનનો માર્ગ લો, ક બલાઈનો માર્ગ અંગીકાર કરો. આજે ને હમણાં જ ચક્રવર્તી થવાનો માર્ગ પકડો, અગર તો વિશ્વતા કડ્યાણુ અથે ‘અ ર’નો-‘સંન્યાસી’નો માર્ગ સ્વીકારો. ફિલ ત્યાહે તે પસ કરવાનો આ છેલ્લો સમય છે.”

અને દેવો પણ આજે સિદ્ધાથ કુમારનો છેલ્લો નિશ્ચય વાને ટોળાંબધ એકઠા થયા હતા, કે જ્યાં રાજકુમાર પોત સૂતેલી પત્નીની બાબુએ, છેવટનો માર્ગ નક્કી કરતો પસંદગે છે. મધ્યરાત્રિ પસાર થઈ ગઈ છે. ચોતરફ શાંતિ ફેલા છે. કુમારના અત્યંત ગંભીર અને ખિત વદન ઉપર, એક ખૂબ જાંખી બત્તી ફિફ્ફું તેજ નાખી એને વધારે ફિફ્ફારા આપે છે. બારીક ધોતી અને એવાજ બારીક બઢિયાનબેર ખુલ્લે માથે જે કુમાર બાણે કે સઘળી સાહેબીને છેલ્લી વારનો નિહાળી લેનો એમ ચોતરફ દિ દેરવે છે.

ઓ! હમણાં એની દિ મીંચાયલી અ. ખે.વાગી પોતાની વલ્લભાના ચહેરા પર પડે છે હવે નિશ્ચય મનને એકડું કરી તે દિ પાછી જે જે છે અને ઘડીબર પે.ત.ની અ.ખે. અ.ન.ગ.ના

રીશજ; કારણ કે મારાં જાણીતાં તથા મારાથી અજાણ્યાં સર્વ
દય માટે મારા આત્મામાં દુઃખ થાય છે. આ મારા 'સ્વાર્થ-
યાગ' થી-મારા 'પ્રેમ'થી લાગે જીવ મારા થશે. હે તારાઓ !
'આહુ' છું. હે દુઃખી જગત ! તારે માટે અને તારા ઉપર રહેતા
જીવો માટે હું આ યૌવન, રાજ્ય, સુખ, વૈશવ, મહેલ અને જેનો
યાગ કરવો અશક્ય છે, તેવી સ્ત્રીનો પણ ત્યાગ કરું છું. હે પ્રિયે !
જગતનો ઉદ્ધાર કરવા જતાં તારો પણ હું ઉદ્ધાર કરીશ; કારણ કે
હું જગતમાંની એક છે. હે બાળક ! તને આશ્વાસન આપવા રહું તો
મારા નિશ્ચયમાં ડગી જાઉં, માટે તારું આદેશીજ કહ્યાણુ ધન્યું છું.

“ હે પ્રિયે ! હે પુત્ર ! હે પિતા ! હે લોકો ! વિશ્વને ખાતર-
જગતના કહ્યાણુ ખાતર થોડો વખત વિચોગદુઃખ સહન કરો;
કે જેથી પ્રકાશ જળકી ઊઠે અને આપું જગત સત્ય ધર્મને જાણે.
હવે મારો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે. હવે હું જાઉં છું અને ત્યાંસુધી
હું જે થોડું છું તે નહિ જડે, ત્યાંસુધી હું પાછો નહિજ ફરું.”

* * * * *

હવે સિદ્ધાર્થ કુમાર ઊભો થયો. પોતાની પ્રિય પત્નીની સામે
જેઠું. તે દીન મહિલા જેવી પડી હતી. વિશ્વાસથી તેની પાંપણો
મીંચાઈ હતી. તે પલંગની આસપાસ, જાણે કે તે કોઈ દેવની
મૂર્તિ ન હોય તેમ તેણે ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી. ત્રણ વાર પલંગ
પાછળ તરફ ગયો અને ત્રણ વાર તે પાછો આવ્યો. તેનું
સૌંદર્ય એટલું મોહક હતું, તેનો પ્રેમ એટલો વિશાળ હતો !
ઉપર તે પલંગ તરફ જોઈને જુદે વિચાર કર્યો : “ મારાં વડાણાં
સ્વજનો ! તમે મને પ્રિય લાગો છો. તમારો ત્યાગ કરવો બહુ
કષ્ટ લાગે છે. પણ જો હું તમારો ત્યાગ ન કરું તો આપણા ગ્રામ
ની શી સ્થિતિ થશે ! વૃદ્ધાવસ્થા પે.વાનુ કામ કરશે અને મરણ
પોતાની બાજ પ.યરશે, તેમની આપણે શી રીતે મુક્ત થઈ શ-

અથે' હું' જાઉં છું. એ જો અપરાધજ થતો હોય તો તે માટે ક્ષમાની લીખ માગવા એક દિવસ હું તારી પાસે જરૂર આવીશ / તારા અને જગતના સુખનો રસ્તો શોધવા માટે હું જાઉં છું-અનંત પ્રકાશ મેળવવા માટે જાઉં છું-હૃદયમાંના છૂપા પ્રેમને આકારમાં મૂકવા માટે જાઉં છું. હૃદય ! ચાલ, મજબૂત થા ! ”

હમણાં શ્રીસિદ્ધાર્થનું વદન ઉચ્ચ પ્રેમ, દયા અને નિશ્ચયના રંગોથી છવાઈ ગયું હતું. આવી સભ્યતા કોઈ મોં પર લાગ્યેજ નોવામાં આવી હશે !

અને હવે તે પોતાના સારથિ વ્યનાને બોલાવે છે અને પોતાનો કંતક નામનો અશ્વ સજ્જ કરવા તેને ફરમાવે છે. વ્યનો આશ્ચર્યમાં અને ગભરાટમાં લીન થઈ જાય છે અને છેવટે બોલે છે;

“ઓ રાજપુત્ર ! રાજપુત્ર ! શું આપ જ્યોતિષીને પણ જૂઠા-જ પાડવા ઇચ્છો છો ? શું આપને રાજ્યોની માલિકી છોડી ભિક્ષા-પાત્ર અંગીકાર કરવુંજ ઘણું ગમે છે ? કુમાર ! પિતાની દિલગીરી-કાંઈક તો વિચાર કરો ! ”

“ધીમે જાલ, ધીમે જાલ ” કુમારે કહ્યું: “ આવો કાચા નોનો ન થા ! છુદ્દનો સારથિ કદાપિ કાયર હોઈ શકે શું ? સાંભળ, જ્યોતિષીના કહેવા સુજબ હું રાજ્યોનો નહિ પણ વિશાળ વિશ્વનો રાજા થવા અને રક્ષક થવા જાઉં છું અને પિતાની દિલગીરી-તો કેવળ ‘રાગ’ને આભારી છે. ‘સ્વાધી’ પ્રેમ’ અથવા ‘રાગ’-થી દિલગીરી સિવાય બીજી કઈ ચીજ ઉત્પન્ન થઈ શકવાની હતી ? જો અપાત્ર વ્યના ! હું ખરેખર પ્રેમથી પિતાજીને ચાહું છું અને તે તથા સર્વ પ્રેમીપાત્રોને કદાપિ દિલગીરી થવ. ન પામે એવો જ કરવા માટેજ હમણાં ત-પર થયો છું તું જો ખરે. રાજમજા જાલ, વિશ્વ જ મા કં કંતકને જાવ. ”

વ્યનાને આ પછે દેવોએ આશ્ચર્યનિત્ય અગ પીડા. તેણે ૧-૧

તે રત્નના મુખ ઉપર પ્રેમભર્યો હાથ ફેરવ્યો અને પછી વ્યનાને કહ્યું: “નિમકહલાલ વ્યના! તે જે સેવા બજાવી છે, તેનો તને તેમજ આખા વિશ્વને સારો બદલો મળશે. હવે તું આ અશ્વને અને મારાં આભૂષણોને લઈને પિતાજી પાસે જા. આ સુંદર મુગટ, રાજ-વંશી પોશાક, વહાલી તલવાર અને આ રત્નજડિત મ્યાન સર્વને લઈતું હવે જા. મારે આમાં કંઈજ કામનું નથી. પિતાને કહેજે કે હું દેવતા નથી થયો; મારી શોધ પૂરી થયા પછી જરૂર હું રોમના અશ્વ લૂંટવાને હાજર થઈશ. યશોધરાને પણ દિલાસો આપજો. હવે વિલંબ ન કરીશ, જા, જલદી ઘેર જા. હું સત્યનો પ્રકાશ મેળવવા ભમીશ અને જો એમાં વિજયી થઈશ તો આખું વિશ્વ મારું થશે, જો મનુષ્ય મનુષ્યો મારે પ્રયત્ન નહિ કરે તો પીતૃ કૌણ કરશે?”

જો ભિક્ષુકો-સાધુસંતો કાયકલેશ, તપ અથવા દેહકષ્ટ ક્રિયાઓ કરવાને અને અનેક સાધુસંતો ધ્યાનમાં મગ્ન રહેવાને આ ટેકરીઓ પર વાસ કરતા હતા. આ પાંચ ટેકરીઓમાંની એક-રત્નગિરિ નામથી ઓળખાતી ટેકરીને સિદ્ધાચે પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવી. યોગી સિદ્ધાચે ભિક્ષા ઉપર નિર્બંધ કરતા હતા. રાત્રીએ સૂકા ઘાસ ઉપર પડ્યા રહેતા અને ઘણી વખત તો બિલકુલ સૂતાજ નહિ, જિંઘતા ત્યારે પણ ઘણું જ થોડું જિંઘતા અને સૂર્યોદય બગાડ ઘણા વહેલા જાઠી સૂર્યોદય થતાં સુધી 'ધ્યાન' કરતા અને ધી દેહશુદ્ધિ બાદ નગરીમાં જતા.

રાજકુટુંબમાં જન્મેલા અને સુંદર આકૃતિવાળા આ યુવાન ઋષિરાજને ભિક્ષાપ્રાપ્તિમાં સુદલ પરિશ્રમ પડતો નહિ; કારણ કે જેવા તે પોતાની ટેકરી પરથી નીચે જિતરી નગરીમાં પ્રવેશ કરતા, તેવાજ લોકો તેમનો ભવ્ય ચહેરો જોવા ટોળાંબંધ એકઠા મળતા અને કેટલાક તો "અમારું અન્ન ગ્રહણ કરો, દેવ ! અમને અપૂર્વ લાભ આપો !" એમ કાલાવાલા કરતા નજરે પડતા હતા. પરંતુ જેવાને જેણે કાબૂમાં રાખી છે, એવા તે યુવાન યોગી માત્ર થોડા અને શુષ્ક અન્નથીજ સંતોષ માનતા અને તરતજ પોતાની ટેકરીએ જતા. એમના અપૂર્વ રૂપને જોઇ કુમારિકાઓ મોહિત થતી, ઘણી યોગીરાજ ધડી પણ નગરીમાં વિનાકારણ યોગતા નહિ. તેઓ બીજી ટેકરીઓ ઉપર પણ જટકતા અને જુદી જુદી વ્યવસ્થાઓ ધરાવતા સંતોને ઉપદેશ સાંભળવામાં આનંદ માનતા. આની રત્નગિરિ ટેકરી (જેનું બીજું નામ પાંડરશૈલ છે તે) ઉપર રસ્તામાં ચહેરની બહારની બાજુએ કેટલાક એવા સંન્યાસી રહેતા હતા, કે જેઓ ધરીરને યત્ન સમાન નહત. હતા. ધરીરને અનેક પ્રકારન. અ.તને.યે. અને અનેક પ્રકારન.

તાપથી તપેલું પેલા દરિયાનું પાણી જિંચે ચડી વાદળરૂપ બને છે, પણ તે પાછું જમીન પર વરસાદરૂપે પડે છે; અને તે ટીપાં એકઠાં થઈ નદીમાં ભળે છે અને છેવટે તે નદી સમુદ્રને મળે છે. આ રીતે જ્યાંથી તે ઉદ્ભવ્યું ત્યાંજ તે આવીને મળે છે. ધારો કે તમારા આ પ્રયત્નથી સ્વર્ગ મળ્યું; તોપણ તેનું ફળ પૂરું થયું એટલે પાછા તમારે અહીં ને અહીં આવવાનું અને ફરીથી આ પ્રયત્ન આરંભવાનોજ કે ? ”

ઋષિએ જવાબ આપ્યો: “ કદાચ આરંભવો પડે. અમે આ કશું સમજતા નથી. પણ શાંતિ પછી દિવસ આવે છે અને તોફાન પછી શાંતિ આવે છે; અને આ શરીર બંધનકારક છે, આત્માને જિંચો ઊઠતાં અટકાવે છે, માટે અમે તે શરીરને પિછારીએ છીએ, કદ આપીએ છીએ અને દેવોની સાથે સુખ મેળવવા ઇચ્છા રાખીએ છીએ. ”

શાક્યમુનિએ કહ્યું: “ તે સ્વર્ગનાં સુખ ગમે તેટલાં વધે સુધી ચાસ્યા કરે, તોપણ તેનો અંત તો અવશ્ય છેજ. પણ એવું કોઈ જીવન છે કે જે શાશ્વત હોય ? જોલો, શું તમારા દેવો પણ શાશ્વત-કાળ ટકી શકે છે ? ”

યોગીએ કહ્યું: “ ના, તેમની પણ અવધ હોય છે અને તે અવધ પૂરી થયે તેઓ પણ મરે છે. ”

આ શબ્દો સાંભળી સિદ્ધાર્થનું હૃદય પીગળ્યું અને તેમણે કહ્યું: “ હે ઋષિઓ ! તમે પવિત્ર છો અને મન્નજૂત મનના છો. માટે હવે જરા કહાપણ વાપરો અને આ શરીરને કદ આપવાનું છોડી દો. આથી કદાચ તમને માય, વીંડાલ થશે. પણ તેને ય અંત આવશે. આ શરીરરૂપી મકાન કે જેનો મારોજે દાન કે દંડ પણ મળે પ્રકાશ આપી શકે છે, તેને તોડી પાડવા શા વાત પ્રયત્ન કરે. છે. ? ”

લઈ બાંધે છે ?”

તે ભરવાડોએ જવાબ આપ્યો: “આજે અમારો રાજ તેના દેવો નિમિત્તે મોટો યજ્ઞ કરવાનો છે અને તે યજ્ઞમાં પાંચ કોડી ઘેટાં અને પાંચ કોડી બકરાં હોમવાનાં છે; માટે તે રાજને માટે અમે આ ઘેટાં તથા બકરાં લઈ જઈએ છીએ.”

“આલો, હું પણ તમારી સાથે આવું છું” એમ કહી સિદ્ધાર્થ યોગી તે ઘેટાંને ખભા ઉપરજ રાખીને તપેલી રેતીમાં અને સખ્ત તાપમાં તે ભરવાડો સાથે શાંતિથી ચાલવા લાગ્યા.

સંધ્યાકાળ થવા આગ્યો હતો અને દૂર વહેતી સોના નદી પર આયમતા સૂર્યનો પ્રકાશ પડી ચૂક્યો હતો. શ્રમણ સિદ્ધાર્થ અને તે ભરવાડો ઘેટાં તથા બકરાં સાથે નગરમાં દાખલ થયા. દરવાજા આગળ ઊભેલા દારપાળોએ જ્યારે યોગીને ઘેટું ઊંચ-હીને આવતા જોયા, ત્યારે તેઓ એકદમ પાછા હટી ગયા. તેમનું નમ્ર વદન જોવાને વેપારીઓએ શબ્દોની મારામારી છોડી દીધી. દુકારે એરણ ઉપર ઠાકવાને ઉપાડેલો હથોડો એમ ને એમ તેના હાથમાં રહી ગયો. વણકરે વણવાનું અને લખનારે લખવાનું છોડી દીધું. પૈસા ગણનાર તેનો હિસાબ ચૂકી ગયો. તે વખતે કલ્પિયાના યોખા એક આખલો ખાવા મંડી ગયો. દૂધ વેચનારે લોટો ભરાઈ ગયો તોપણ દૂધ રેડયા કયું. તે સિદ્ધાર્થ યોગીનું વદન એટલું નમ્ર તથા એટલું પ્રતાપી-કાંતિમાન હતું કે, સર્વ કોઈ પોતાનો ધંધો છોડીને આ મહાત્માને જોવા નડતીન બન્યા. જોઈને તે ખાર-જામા એકઠી યદને માહોમ હે વ.ને. કરવા લાગી કે. “આવે. સુંદર અને ભવ્ય દેખાવનો પુરુષ યજ્ઞનિમિત્તે આ દેવે કાવનાર દોષ હશે” તેનો જવાબ શી રહે? એના અંગે કેટલા અન્ય જાનકે છે? હંદ્ર, ચંદ્ર કે કે નહેવ તે. નડુ-ચંદ્ર નહિ અ.ચ. હ.વ.”

પાપો આ હોમાતા બકરા પર પડો ! અને તે બકરા સાથેજ રાજાનાં તે પાપો ભરમ થાઓ !”

અને તેણે ઝગમગતો છરો ઉગાર્યો અને સઘળાની આંખો તેના તરફ ખેંચાઈ અને તેના છરાની ગતિની રાહ જોવા તૈયાર થઈ ! સઘળા પ્રેક્ષકોએ આ ભયંકર દેખાવ જોવાને હમ ખેંચ્યો અને બ્રાહ્મણે ફરી મંત્રોચ્ચાર કરી છરો ઉગાર્યો !

પરંતુ સખૂર ! એક બ્રાહ્મણની મગદૂર નહોતી કે એક મહાત્માની છાયામાં જોલેલા પ્રાણીનો વાંકો વાળ કરી શકે ! એકાએક તે શાંત વદનવાળા, જેના મોં ઉપર કથો ગભરાટ કે ધાસ્તીનું ચિહ્ન નહોતું એવા શાક્યમુનિ—હયાના સાગર સિદ્ધાથ રાજર્ષિ પેલા બકરા પાસે જઈ પહોંચે છે, સઘળાની સમક્ષ તેનું બંધન છોડે છે અને બ્રાહ્મણના સામે આવીને તેને કહે છે : “ઓ પરમાત્માના અંશ ! ખુશીથી તારો આ છરો મારી ખુદ્દી છાતીમાં કે ગરદન પર અજમાવી લે. હું અને આ બકરો એકજ છીએ.”

બ્રાહ્મણ સ્તબ્ધ બની ગયો. તેનો ઉગારેલો હાથ એવીજ સ્થિતિમાં સ્થિર રહ્યો. મંડળીમાંથી કોઈ પણ ચું કે ચાં બોલીજ શક્યું નહિ, એટલો બધો તે દયાળુ પુરુષના ભવ્ય ચહેરાનો પ્રતાપ હતો !

અને હવે તે રાજા બિબિસાર તરફ નજર કરે છે અને સઘળા સાંભળે તેમ મોટે અવાજે પોતાની અમર વાણીનો પ્રવાહ ચલાવે છે : “ઓ રાજન્ ! ઓ બ્રાહ્મણે ! તમે શું બાળતા નથી કે, આ જીવનની કિંમત આકવા કોઈજ સમય નથી ? આ એક એવી ચીજ છે કે જે હીનવવાની શક્તિ હરકોઈ ધરાવે છે. પણ જે જલ્દવાની શક્તિ ચક્રવર્તીમાં પણ નથી એ. હનિય.મા જેઓ જીવે છે તેઓ દયાથીજ જીવે છે અને દયા મોટે-જ જીવે છે. પરમ દયાળુ પરમા

પ્રકરણ ૭ મું-સત્યની શોધમાં

સધજાને આત્મવત્ પ્રેમથી જોતાં શીજો, એટલે તમારી આ
હુઃખનાં બીજ આપોઆપ બળી જશે અને તમે સુખી-સુખી થ
શાક્ય મુનિએ પેલા બકરાને પોતાના ખભા ઉપર બ
લીધું અને પોતાનું કથન પૂરું થતાંજ ચાલવા માંડ્યું. પ
રાત્ર બિંબિસાર આ શબ્દોની અસરથી એટલો તો ભક્તિવશ
ગયો હતો કે, તેણે જીંદીને તેમને સાથાંગ હંડવત્ કરી રસ્તો રોકી

“હયાગ્ર દેવ ! અમને ક્ષમા કરો; અમે અજ્ઞાનતા અધિકાર
મટકતા હોઈ જે કાંઈ અપરાધ કરતા આન્યા છીએ, તે સર્વ મા
યંતઃકરણથી દિલગીર છીએ અને આજથી મારા રાત્ર્યમાં પશુને
માગે કાંઈ પણ શખસ નહિ આપી શકે. જો કૃપાળુ મહાત્મન
મા શાંત થાઓ, થાભો અને અમારા હૃદયને બરાબર પવિત્ર
શ કૃપા કરો.” એમ કહી રાત્ર બિંબો થયો અને બે હાથને
પટ કરી ભક્તિવશ ચહેરા સાથે બિંબો. બીજા બધાએ પણ
નું અનુકરણ કર્યું.

દયા, અનુક્રેષા, પ્રેમ અને સત્યનું તેજ જોના મો ઉપર અને
માખામાં ઝળકી રહ્યું હતું એવા તે રાજર્ષિએ પ્રસંગ વિચારી
આગળ ચલાવ્યું: “અહો સુગ નરપતિ ! તમારા વિચારોમાં
થયેલો આ ઉત્તમ ફેરફાર જોઈ મને સંતોષ થાય છે અને ત્યારે
તમારો આટલો બધો આગ્રહ છે તો સાંભળો.”

દયાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ તુલ્ય શાક્ય મુનિના આ શબ્દો સાંભળ-
તાંજ રાત્ર તેમના પગમાં પડ્યો અને પૂજારીઓએ યજ્ઞકુંડને બૂ-
ખી દીધી. રાત્રએ કહ્યું: “હે દેવ ! આપના પધારવાથી અમને
જે અનુપમ લાભ મળ્યો છે, તેનો યત્કિચિંત બદલો વાગવની તક
આપણા માટે આપ થોડા દિવસ અમારા પરોણા બનો. આ દાય
! જે રાત્ર્યહંડને ચોચ છે. તેને દેવે વધારે વાર નિશાના અમનાં
દતારો જેવી અમારી પ્રાર્થના સ્વીકારો. આ શરીર દે જે નાજ

પ્રકરણ ૭ મું-સત્યની શોધમાં

નરેશ ! તમારા રાજ્યને જોવું અહિંસક અને પવિત્ર જોવાનો અવસર તમને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?”

બિંબિસારે ખાતરી આપી કે, આ સઘળા ઉપદેશનો તે બનતાકીદે અમલ કરશે અને પછી તેણે તેમનું નામ-કામ વર્ણવવા ઇચ્છ્યું. જ્યારે તેના જાણવામાં આવ્યું કે, આ યોગી ખીજે કોઈ નહિ પણ રાજા શુદ્ધોદનનો પુત્ર થાય છે, ત્યારે તે ઘણાજ આનંદ થયો; કારણ કે જો કે તેને શુદ્ધોદનના પુત્ર સાથે કદાપિ મેળાપ થયો ન હતો, તથાપિ તેઓ બાહ્યાવસ્થામાંથી પરસ્પર પ્રીતિનાં ચિહ્ન તરીકે ઘણીએક લેટો મોકલી ચૂક્યા હતા.

પિછાન તાજું થવાથી તેણે મહાત્માને રોકવા ઘણાંએ પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ મહર્ષિએ જવાબ આપ્યો: “સ્નેહબંધનમાં ફસાવું મારે માટે જોખમભર્યું છે, માટે હવે પિછાન નીકળતાં તો મારે તાકીદે રવાના થવું જોઈએ, મને ક્ષમા કરો; મારી શોધ પૂરી થયેથી હું તમને જરૂર મંજીશ અને તેનો લાભ તમને જરૂર આપીશ.”

એમ કહી ધ્રમણ સિદ્ધાર્થ રસ્તે પડ્યા અને થોડી વારમાં જંગલ ભળીના રસ્તે અદૃશ્ય થયા.

ધ્રમણ મહાત્માનો ઉપદેશ નકામો ગયો ન હતો. તેમના બાળમિત્ર અને શિષ્ય એવા બિંબિસાર રાજાએ પાછળથી નીચે મુજબ ચિલાલેખ તૈયાર કરાવ્યો અને એક ઢંઢેરો પિટાવીને રાજ્યમાં તેનો પૂરેપૂરો અમલ કરાવરાવ્યો. તે ચિલાલેખ આ મતલબનો હતો:-

“મગધ દેશના રાજા બિંબિસારની આવી ઇચ્છા છે; યજ્ઞ નિમિત્તે અન્યાર મુખી પરુવધ કરવા. મ અ.વ.નં. હતો અને ખો. રાકનિમિત્તે પરુવધને કાલ કરવા. મ. અ.વ.નં. હતો. પણ દિવસે દિવસે રાજ વધતું જાય છે. તવં જીવે તરન. છે અને દયા કરનારને દય. મને છે અ. નિહ નેને લીંડે કે. એ વ. નિમિત્તે

પ્રકરણ ૮ મું-બુદ્ધત્વની શોધમાં

રાજગૃહી નગર છોડી શાક્ય મુનિએ વૈશાલિનો ભાગ લીધો, કે જ્યાં આરાઠ કાલામ અને ઉદ્ધક રામપુત્ર એ નામના બે પંડિત બ્રાહ્મણ સંન્યાસીઓ પોતાના અનેક શિષ્યો સાથે રહેતા હતા. પ્રથમ તે આરાઠ કાલામ પાસે ગયા, જે સાંખ્યમતસ્થાપક કપિલનો શિષ્ય હતો અને તે વખત ચાલતા ધર્મના મતો સંબંધી વાદવિવાદમાં અતિ નિપુણ હતો. શાક્ય મુનિ તેની પાસે ગયા, ત્યારે તેણે અને તેના શિષ્યોએ શાક્ય મુનિનું રૂપ, ગંભીરતા તથા મુખની પ્રતાપી ક્રાંતિ જોઈ સારી રીતે તેમનો આદરસત્કાર કર્યો, સુવાવરધામાં રાજપાટ વગેરે છોડવા માટે તેમની ઘણી સ્તુતિ કરી અને સત્યની શોધમાં આખર મુખી મંળ્યા રહેવાનો આગ્રહ કર્યો.

શાક્ય મુનિએ ઘણા વિનયપૂર્વક કહ્યું: “હે મહાત્મન! આપના નામની કીર્તિ સાંભળી હું આપની પાસે સત્ય શોધવાનો ભાગ લાગુવા આવ્યો છું. જન્મ, મરણ અને વ્યાધિના પંજામાંથી શું મુક્ત થઈ શકાય? અને થવાય તો તેનાં સાધનો કયા છે? તેના વાસ્તે કેવું જીવન માગવું જોઈએ? આખરની સ્થિતિ કેવી થાય છે? આ સત્યો હું બાળવા માગુ છું અને તે બાળવાને માટેજ હું આપની પાસે આવ્યો છું. કૃપા કરી મને તે સમજાવો.”

આરાઠ કપિલે કહ્યું. એ પ્રશ્ન યજ્ઞ, નહન છે. પશુ નમારી તે બાળવાની કામગીરી છે તે. તાજાં. જન્મ. જન્મ. નિયતિ તે

સત્યનો આ અડગ શોધક હવે મગધ દેશમાં ગયાની પાસે આવેલા ઉરુબિલ્વ નામના જંગલમાં જ્યાં ઉદ્રકના પાંચ પ્રતાપી શિષ્યો ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરતા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આ પાંચમાં કૌષ્ઠાયન મુખ્ય હતો. આ પાંચ સંન્યાસીઓ પોતાની ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખતા હતા, નીતિના નિયમો સારી રીતે પાળતા હતા અને નૈરંજના (હાલમાં તેને દેહ્યુ કહે છે) નદીને કિનારે આવેલા તપોવનમાં ભારે તપ કરવામાં મગ્ન થયા હતા. તેઓના ઉત્સાહ અને ધૈર્ય એટલાં બધાં હતાં કે, શાક્ય મુનિના મન પર તેની ભારે અસર થઈ અને સત્યની શોધમાં આ સાધન કેટલે દરજ્જે ઉપયોગી છે, તે અજમાવવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો. તે પાંચ સંન્યાસીઓની પાસે એક સ્થાન પસંદ કરીને શાક્ય મુનિએ પણ ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરવા માંડી અને જુદા જુદા સિદ્ધાંતો વિષે વિચાર કરવા માંડ્યો. કેટલીક વાર તો મરણ, વ્યાધિ અને જરા-માંથી મુક્ત થવાના માર્ગ પર વિચાર કરતાં કરતાં તે એટલા બધા ધ્યાનમગ્ન થઈ જતા હતા કે ભોજનનો અવસર પણ ચૂકી જતા. સઘળા પ્રકારના મનોવિકારોને તેમણે વશ કર્યા હતા તે ઇન્દ્રિયોને સંપૂર્ણ કાબૂમાં રાખતા હતા. કોઈ પણ સંસારી પુરુષ ન પાળી શકે, તેવા ઉપવાસ સંગ્રામી સખ્ત નિયમો તે પાળતા હતા, આવી ક્રિયા તેમણે લાગલાગટ છ વર્ષ સુધી કરી; કેટલાક દિવસ સુધી તો આખા દિવસમાં અનાજનો દેહ્યુ એકજ દાણો ને ખાતા હતા. આથી શરીરતૌલ્ય નાશ પામ્યું અને અવયવો મિથિલ થઈ ગયા મહાપુરુષને જીવનનાં બીજાં ત્રણેય પાત્રો સર્વસ્વ બની ગયા. એવા લાંબા સમય સુધી તેમણે તપ કર્યું અને અવયવો મિથિલ થઈ ગયા. તેમ તેમનાં આ તપની કારણે તેમણે જે જે જાણ્યું તે તે જાણ્યું. તેમણે જે જે જાણ્યું તે તે જાણ્યું. તેમણે જે જે જાણ્યું તે તે જાણ્યું.

આવીને બેઠેલા છે. તેમણે આસન વાળીને ધૂંટણ પર હાથ મૂકેલા છે. તેમના કપાળની આસપાસ તેજ ઝળકી રહ્યું છે. તેમની આંખો ઢેંચેલી છે. દેવોને મળવું તે શું ભાગ્યોદયની વાત નથી ? ”

સુભતા એકદમ જિભી યદ્ય અને ઉતાવળી વડ તરફ ચાલી. શાક્ય મુનિ પદાસને ધ્યાનમાં બેઠા હતા ત્યાં આવી અને તેમના નિઃશ્વાસમાં તે હાથીદાંત જેવી ઉન્નત્ત્વળ ખીર રેડી તથા મુનિના શરીરે જાંઘમાં જાયું અત્તર છાંટીને હાથ બેડી દૂર જિભી રહી. શાક્ય મુનિએ કાંઈ પણ બોલ્યા વિના તે ખીરનું લોચન ક્યું કે તરતજ તે પૌષ્ટિક ઓરાકના પ્રતાપે તે છ વર્ષના તપસ્વીમાં નવું બળ આવ્યું, તેમના શરીરમાં નવી રકુતિ આવી અને કોઈ તાપથી તપેલા પક્ષીને ઝરાતું જળ પીવાથી જે આનંદ થાય તેવો આનંદ તેમના મુખ પર છાંઈ રહ્યો. બોધિ (કેવળજ્ઞાન) મેળવવાને તે યોગ્ય શરીરસ્થિતિમાં આવ્યા. શાક્ય મુનિના મુખ પર આ આનંદ અને તેજ બોધ સુભતા વધારે ભક્તિ બતાવવા લાગી અને ઉચ્છેતેણે ધીમેથી પૂછ્યું : “શું દેવશ્રીને મારી માનતા પહોંચી ચૂકી ? ”

શાક્ય મુનિ પોતાની કાંબળમાંથી હાથ બહાર કાઢીને તે બાગકના સિર પર મૂકીને બોલ્યા : “તું ચિરકાળ સુખી થજે અને આ જીવનનો બોલો સુખેથી ઉઠાવજે ! કારણ કે હું કે જે એક દેવ નથી, પણ તારો ભાઈ છું, તેને તે મદદ કરી છે. હું એક બટકતો યોગી છું અને છેલ્લાં છ વર્ષથી જગતનાં દુઃખો જેથી ટળે તેવો પ્રકાશ શોધું છું. મને વિશ્વાસ છે કે તે મને જરૂર મળશે. હમણાં થોડા સમય પરજ તે પ્રકાશની આખી થવા લાગી હતી; પણ મારું શરીર નિર્જાળ થઈ ગયું હતું. મુખાગ્યે મળેલા તારા સત્ત્વિક ખેરાકે તે શરીરને ગાળ આવ્યું છે. અને આ નેરા મારે મોટા લાભ થશે. ”

“હે મનો ! આપ તે પ્રકાશ મેળવો ! ” એવી પ્રાર્થના કરીને

મહાપુરુષ ! સમય સમીપ છે ! ઘણાં વર્ષોથી જે રાત્રિની અમે રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તે આજની રાત્રિ છે.”

રાત્રિ પડી અને શાક્ય મુનિ જે થોડા સમયમાં બોધિજ્ઞાન મેળવવાના છે, તે બોધિવૃક્ષ નીચે આસન વાળીને બેઠા છે. આજે અખિલ બ્રહ્માંડમાં આનંદ બ્યાપી રહ્યો છે; કેવળ મારહેવતું મુખ ઉઘાડી ભાસે છે ! તેના મુખ પર સ્થામતા ઢળેલી ઢેખાય છે. મારહેવ મનથી વિચારે છે, “ આ શાક્ય મુનિ થોડા સમયમાં પુણ્ય થશે, બોધિજ્ઞાન મેળવશે અને તે જ્ઞાન વડે આખા વિશ્વને મારા પંજામાંથી મુક્ત કરવા બગીરથ પ્રયત્ન આરંભશે. મારી સત્તા નાશ કરવાનો આ તેનો માર્ગ છે. તે જો સત્ય શોધવામાં વિજયી નીવડશે તો મારું સઘળું જળ નાશ કરી શકશે. જો તે પ્રયાસ પોતાને માટે જ હોત તો મને આજી દરકાર કરવાની રહેત નહિ; પણ તે તો મને જડમૂળથી જાએડી નાખવાને માટે સત્યનો બોધ આપવા ઇચ્છે છે, હું પણ ખરે કે આજે તેનો પરાજય કરું. હે સૈનિકો ! હે મારા યાત્રીઓ. આજે એક મહાસમય રિપુની સાથે આપણે લડવાનું છે. જો તેમાં નહિ ફાવીએ તો આપણે સદાને માટે નાશ સમજીએ. માટે આજે ખરેખરે વીરત્વ દાખવવાનો પ્રસંગ છે. આ વીર બહુ જાણવાન છે, માટે તમારે જરા પણ ચૂક કરવી નહિ અને તમારો સઘળો પુરુષાર્થ વાપરવો. હજી તેનાં જ્ઞાનચક્ર પૂર્યાં નથી, ત્યાંમુધી આપણે રાત્રિને નિરાંત છે; માટે તે પૂર્વે તે અગાઉ ચાલો આપણે આપણાથી બનતું કરી લઈએ.”

આ આજા મળતાજ મારરાજની ત્રણ પુત્રીઓ અરતિ, અરતિ અને વૃષ્ટા, તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અહંકાર, અજ્ઞાન જેવાં તેનાં સુબટો (જે નરકના દૂતો જેવા લાગતા હતા તે સઘ-

મહાપુરુષ ! સમય સમીપ છે ! ઘણાં વર્ષોથી જે રાત્રિની અમે રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તે આજની રાત્રિ છે. ”

રાત્રિ પડી અને શાક્ય મુનિ જે થોડા સમયમાં બોધિજ્ઞાન મેળવવાના છે, તે બોધિવૃક્ષ નીચે આસન વાળીને બેઠા છે. આજે અખિલ બ્રહ્માંડમાં આનંદ વ્યાપી રહ્યો છે; કેવળ મારદેવનું મુખ હિંદાસી ભાસે છે ! તેના મુખ પર સ્વામતા હળેલી દેખાય છે. મારદેવ મનથી વિચારે છે, “ આ શાક્ય મુનિ થોડા સમયમાં પુદ્ગલ થશે, બોધિજ્ઞાન મેળવશે અને તે જ્ઞાન વડે આખા વિશ્વને મારા પંત-માંથી મુક્ત કરવા ભગીરથ પ્રયત્ન આરંભશે. મારી સત્તા નાશ કરવાનો આ તેનો માર્ગ છે. તે જો સત્ય શોધવામાં વિચ્છેદી નીવડશે તો મારું સઘનું બળ નાશ કરી શકશે. જો તે પ્રયાસ પોતાને માટે જ હોત તો મને આજી દરકાર કરવાની રહેત નહિ; પણ તે તો મને જડમૂળથી જાગેડી નાખવાને માટે સત્યનો બોધ આપવા ઇચ્છે છે. હું પણ ખરે કે આજે તેનો પરાજય કરું. હે સૈનિકો ! હે મારા મુખો ! હે સેવકો ! આજે તમે બધા તમારા પૂર્વ આવેશમાં તૈયાર થાઓ. આજે એક મહાસમર્થ રિપુની સાથે આપણે લડવાનું છે. જો તેમાં નહિ ફાવીએ તો આપણે સદાને માટે નાશ સમજીએ. માટે આજે ખરેખર વીરત્વ દાખવવાનો પ્રસંગ છે. આ વીર બહુ બળવાન છે, માટે તમારે જરા પણ ચૂક કરવી નહિ અને તમારો સઘનો પુરુષાર્થ વાપરવો. હજી તેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખૂલ્યાં નથી, ત્યાંમુધી આપણા રાજ્યને નિરાંત છે; માટે તે ખૂલે તે અગાઉ ચાલો આપણે આપણાથી બનતું કરી લઈએ. ”

આ આજા મળતાંજ મારરાજની ત્રણ પુત્રીઓ નંતિ, અરતિ અને તુષ્ટા, તેમજ ક્રોધ, માન, માયા, લે.લ. અહંકાર, અજ્ઞાન વગેરે તેના મુખો (જે નરકના દૂતો જેવા લાગતા હતા તે સઘ-

મારદેવે હવે પોતાનું આખું સૈન્ય એકઠું કરીને સામઠું બળ અજમાવ્યું. તેના લશ્કરના દરેક સુભટે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે સ્થૂલરૂપ ધારણ કર્યું. કેટલાકે હાથમાં તલવાર લીધી, કેટલાકે તબલાં લીધાં, કેટલાકે મોટાં વૃક્ષ લીધાં, ત્યારે કેટલાકે વજ્ર અને અનેક જાતનાં હથિયારો ગ્રહણ કર્યાં, કેટલાકે ડુંકરના, ઘોડાના, વાઘના, સિંહના જેવાં મુખ કર્યાં, કેટલાકે મોટાં પેટ કર્યાં, કેટલાકે ઘણી આંખો કરી, ત્યારે કેટલાકે મોં ઉપર ફક્ત એકજ આંખ રાખી, કેટલાકે હાથી જેવા કાન કર્યાં, પર્વત જેવી ખૂંધ કરી, કેટલાકે પોતાના આખા શરીરે સર્પ વિંટાળ્યા, કેટલાકે કમરે ધંટડીઓ બાંધી, કેટલાકે ભયંકર ચીસો પાડનારા રાક્ષસ બન્યા અને કેટલાક આખી પૃથ્વીને ધ્રુજાવે તેવી બૂમો પાડનારા થયા. પવન અને અગ્નિ, જળ અને ધૂળનાં જુદાં જુદાં રૂપો તેઓએ ધારણ કર્યાં અને આવું અનેક પ્રકારનો ભય ઉપજાવનારું સૈન્ય લઈ મારદેવ ફરીથી શાક્ય મુનિની સામે લડવા ચાલ્યો.

આ વખતે ધર્માનુરાગી દેવો અને નાગરાજો આ મારદેવ ઉપર અત્યંત ગુસ્સે થયા અને આ મહાત્મા પુરુષને નિરર્થક હોરાન કરે છે, તેથી અનુકંપાને લીધે તેમની આંખમાંથી લોહીનાં આંસુ ઝરવા લાગ્યાં.

બધું સૈન્ય શાક્ય મુનિ પાસે આવ્યું. તેઓ અનેક પ્રકારની ચીસો પાડવા લાગ્યા અને તેમના વિકરાળ સ્વરૂપથી બીવરાવવા લાગ્યા; પણ સત્યની શોધમાં તણીન થયેલા શાક્ય મુનિનું ચિત્ત જરા પણ અસ્થિર થયું નહિ. અનેક પશુપાંખીઓ સિંહ આગળ રમતાં હોય કે બરાડા પાડતા હોય. પણ તે સિંહને જરા પણ અસર કરી શકતા નથી. તેમ આ પર્વત ગુચ્છ એકાચ નિસ્તરાગા શાક્ય મુનિના મનની શાંતિનો ભંગ થવા પાડ્યો નહિ. મારદેવના સૈન્યના દરેક સુભટે તે રાત્રિએ પોતાનું વીરત્વ અજાવવામાં

બેસી રહ્યા છો ? હું આટલા વર્ષ યયાં એકલી તમારા વિના જૂરી જૂરીને મરું છું. હે સિદ્ધાર્થ ! વહાલા સિદ્ધાર્થ ! હવે ઘેર પાછા આવો ! મારા ઓઠ આપની રાહ જુએ છે. ”

પણ શાક્ય મુનિએ કહ્યું : “ હે માયાવી આકાર ! યથોધરાનો ઢોંગ કરનાર હે માયાવી રૂપ ! તારું માયાવી સ્વરૂપ હું સમજું છું. જા, વીખરાઈ જા અને તારા દ્રવ્યમાં બળી જા. ” આ શબ્દો ઉચ્ચારતાજ તે બધાં રૂપો વીખરાઈ ગયાં. સદ્ગુણરૂપી દીવાલોથી બંધાયેલા કોટમાં શાક્ય મુનિ અડગ બેસી રહ્યા. આ બધા તોફાનમાં બ્રાહ્મિવૃક્ષ પણ અચળ રહ્યું.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વીતી ગયો. હનુર્જોરૂપી હુદ નિશાચરે ન કાવવાથી પોતપોતાને સ્થાને ગયા. પૃથ્વી શાંત થઈ. તે વખતે શાક્ય મુનિ પ્રથમ ‘સમસંપુદ્ગલ’ થયા. તેમનાં દિવ્યચક્ષુ બિઘડી ગયાં, જેના બળથી પાછળને પાછળ છેક પોતાના પાછલા પાંચસો મંથર હેખાયા, ત્યાંસુધી તે દષ્ટિ દોડી અને તેની સાથે છેક હલકી સ્થિતિમાંથી તે ‘પુદ્ગલ’ની સ્થિતિ સુધી જીવનનાં પગથિયાં એક-બીજા સાથે શી રીતે સંકળાયેલાં છે, તે પણ તેમના જ્ઞાનની દષ્ટિ-પ્રકાશમાં આવી ગયું. પૂર્વભવોમાં વાવેલાં બીજ તે પછીના ભવોમાં ફળ આપે છે, દરેક ભવમાં સારાનું ફળ સારું આવે છે અને ખરાબનું ફળ ખરાબ આવે છે, મરણ તે લેણાદેણાનો હિસાબ વાનો વખત છે, આ ગણતરી એવી ચોકસાઈથી ચાલે છે કે, સ્થિતિ માત્રનો તેમાં ફેર પડતો નથી-આ સર્વ મહાન સિદ્ધાંત શાક્ય મુનિ-પુદ્ગલ ભગવાનને પ્રથમ અનુભવયુક્ત જ્ઞાન થયું. હવે રાત્રિના બીજા પ્રહરમાં ધીશાક્યસિંહને આખા વિશ્વના ભવોનું જ્ઞાન થયું અને મનુષ્યભાનિ ભણી નજર કરનાં લાગ્યું કે, પ્રાણીઓ તેનજ મનુષ્યો, નરકના જીવો તેમજ જો બધા હુઃખથી રિમાય છે. પીડાય છે, વેદન. બે ગવે છે.

હવે આ દિવ્ય રાત્રિના ચોથા અને છેલ્લા પ્રહરમાં પુદ્ગલ લગવાને ચાર ઉમઠા સત્યો શોધી કાઢ્યાં. દુઃખ છે, દુઃખનું કારણ છે, દુઃખનો નાશ છે અને તે નાશ કરવાના ઉપાયો પણ છે.

ખીલ દિવસનો પ્રાતઃકાળ થતાં પહેલાં શાક્ય મુનિના મનનાં દાર પૂરી રીતે વિકસેલા કમળની માફક ખુલ્યાં થઈ ગયાં! શાક્ય મુનિ 'પુદ્ગલ' થયા; જગદુદ્ધારક મહાપુરુષ વિજયવંત થયા, સર્વજ્ઞ થયા, ત્રિકાળજ્ઞાની થયા, સત્યનો પ્રકાશ અનુભવવાની વચમાં આવતાં આવરણોથી મુક્ત થયા!

તે સમયે શાક્ય મુનિ 'પુદ્ગલ' થયા તે સમયે આખા વિશ્વની કેવી સ્થિતિ થઈ, તેનું વર્ણન કરતાં અહિંત્ર અશ્વઘોષ જણાવે છે કે, "આખું વિશ્વ આજે શાંત અને પ્રકાશમાન હતું" સઘળા દેવો, નાગરાજાઓ અને ખીલ દિવ્ય શક્તિધારકો આકાશમાં દિવ્ય હાંફાં વગાડવા લાગ્યા અને તેઓના નિયમો પ્રમાણે પુષ્પ વગેરેની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યા. પ્રાણીઓ પરસ્પર વિરોધ ભૂલી શાંતિમાં રહેવા લાગ્યાં. તે વખત ભય અને ત્રાસ તદ્દન અદૃશ્ય થયા. કોઈનામાં દેવનો વિચાર રહ્યો નહિ. દુઃખ અને ગરીબાઈ ઓછાં થવા લાગ્યાં. જ્ઞાનનો સૂર્ય વિકસિત થવા લાગ્યો. દેવોને તે સમયે એટલો ખર્ષ આનંદ થયો કે, તેમના આનંદનો પડઘો મનુષ્યોએ ઝીંક્યો અને મનુષ્યો પણ આનંદસાગરમાં ડૂબવા લાગ્યાં. તે પ્રાતઃકાળમાં એટલી ખર્ષ શાંતિ આખા વિશ્વમાં વ્યાપી રહી કે, કસાઈએ પોતાનો છરો સંતાડ્યો; ચોરે પોતાની લૂંટ પાછી મૂકી; વેપારીને દગો કરવા તરફ અભાવ થયો; કૂર હાલ્યો નમ્ર બન્યાં અને નમ્ર હાલવાળા વિશેષ નમ્ર બન્યા; લડવાને તૈયાર થયેલ રાજાઓએ શાંતિનું કહેવું મોકલ્યું; માઠા મનુષ્યો હનતા હનતા પથારીનું ફરી જિભા થયા અને મરવાની તૈયારીવાળા મનુષ્યો પણ આ મુન પ્રાતઃકાળ જોઈ થયો છે એ વિશ્વમાં આનંદ પામ્યા નિઃશ્ચય

પ્રકરણ ૧ મું-ધર્મપ્રચાર (ધર્મચક્ર પ્રવર્તન)

પુદ્ ભગવાને હવે આખા વિશ્વ તરફ દષ્ટિ ફેરવી અને તેમને આપું વિશ્વ દુઃખના મહાસાગરમાં ડૂબેલું જણાયું. આથી તેમને દયામય ભતિસ્વભાવ પૂર્ણ જોસમાં સ્ફુરી નીકળ્યો. આ સદ્-જ્ઞાનથી લોકોનું કલ્યાણ કરવાની સ્વાભાવિક વૃત્તિ પણ થઈ. જગતના નિષ્કારણ ખંધુ એવા પુદ્ ભગવાનને, આ જગતનું અસા-નરૂપી અધકાર દૂર કરી જ્ઞાનમકાશ આપવા સિવાય બીજું શું સૂઝે? આ સર્વ દુઃખનો સંહાર કરનાર ધર્મ ફેલાવવાની ભાવના વ્યાપી રહી, પણ આજીબાજીના લોકોની સ્થિતિ જોઈ તેમણે વિચાર્યું કે, લોકો પ્રાયશ્ચિત્ત, ખલિદાન, ક્રિયાકાંડ અને મંત્રતાંત્રમાં આસક્ત થયેલા છે, તેઓ શું આત્મસંયમ અને ભૂતદયા ઉપર રચાયેલા આ ધર્મને અંગીકાર કરશે? મનુષ્યો આ ધર્મનું માહાત્મ્ય સમજશે કે નહિ તેવો પ્રશ્ન ઊઠ્યો. પણ પુદ્ ભગવાનની દયા અનુપમ હતી. નરનારીનું અને પશુપંખીઓનું દુઃખ વિચારી છેવટે ધર્મનો બોધ કરવાના નિશ્ચય ઉપર તે આવ્યા.

પ્રથમ તો પોતાના પ્રાચીનગુરુ આરાડકાલામને નવા ધર્મમાં દીક્ષિત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો; પરંતુ તે તો આ લોક છોડી ગયા છે, એમ સાંભળી ઉદ્રક રામપુત્ર પામે પોતાનો ઉપદેશ કરવા ઇચ્છ્યું. પણ તે પણ આ લોકમાં નથી, એવા સમાચાર મળવાથી પ્રથમના

લેલા. હવે બુદ્ધ ભગવાન ધીમેથી તેમના તરફ આવવા લાગ્યા. આ પાંચે જણ પોતાની પ્રતિજ્ઞા વિરુદ્ધ એકાએક ઊભા થયા અને તેમને આસન આપ્યું, વંદન કર્યું અને ગુરુને યોગ્ય સર્વ પ્રકારનું સન્માન આપ્યું; પણ તે બુદ્ધ ભગવાનને તેઓએ ગૌતમ કહીને બોલાવ્યા. તે સમયે બુદ્ધ ભગવાને તેમને કહ્યું: “મારા ખાનગી નામથી મને બોલાવતા નહિ; જે ‘અર્હત’ થયા હોય તેમને ખાનગી નામથી બોલાવવા તે અસભ્ય કહેવાય. લોકો મને માન આપે કે ન આપે તે બાબત મારું મન ઉદાસીન છે, અર્થાત્ મને તેવી બાબતની કાળજી નથી; પણ જે મનુષ્ય સર્વ જીવો ઉપર સમભાવદષ્ટિથી જુએ છે, તેને તેના ખાનગી નામથી બોલાવવો તે લોકોને માટે સ્વભ્ય ગણાય નહિ. બુદ્ધો આખા વિશ્વના ઉદ્ધારનો માર્ગ દર્શાવે છે, માટે જેવી રીતે બાળકો પોતાના પિતાને માન આપે છે, તેવી રીતે બુદ્ધોને માન આપવું જોઈએ.” એમ કહી બુદ્ધ ભગવાને પૂર્ણ અનુકંપાબુદ્ધિથી આ પાંચ શિષ્યોને ઘણું બોધ આપ્યો; પણ અભિમાન અને અજ્ઞાનને લીધે તેઓએ તે ઉપદેશ લક્ષમાં લીધો નહિ. તેઓએ કહ્યું કે, “પ્રથમ તમે તપશ્ચર્યા કરતા હતા, પણ પાછળથી તે મૂકી દીધી; તો પછી મન, વચન અને શરીર ઉપર સંયમ રાખ્યા સિવાય તમે કેવી રીતે ‘બુદ્ધ’ થયા?” બુદ્ધ ભગવાને શિષ્યોની આશંકા દૂર કરવા આ પ્રશ્નનો લાંબો જવાબ આપ્યો. આ જવાબ એજ બુદ્ધદશા પ્રાપ્ત થયા પછી કરાયેલો પહેલવહેલો ઉપદેશ હતો. તેમણે ચાંતિથી જવાબ વાળ્યો: “હે સત્યશોધકો! આ વિશ્વમાં જે માર્ગ છે. કેટલાક કેવળ તપશ્ચર્યા કરી શરીરને સૂકવી નાખે છે અને ખરું કહીએ તો શરીરને મારી નાખે છે; બ્યારે બીજા કેટલાક ખાન-પાનમાં અને ઈન્દ્રિયોના વિલાસના ઉપભોગમાં મગ્ન રહે છે. આ બન્ને માર્ગ સદ્ગતિનો અભાવ મુચરે છે અને આ માર્ગથી કદાપિ મુક્તિ મળી શકે નહિ. શરીરથી જ ન અનેકો બદ્ધ શરીરને ત્યજે

છે તે આ છે:—દુઃખ છે, દુઃખનું કારણ છે, દુઃખનો નાશ થઈ શકે છે, અને નાશ કરવાનાં સાધનો છે. જરા, વ્યાધિ અને મરણ દુઃખરૂપ છે. જીવનતૃષ્ણા અને ઇન્દ્રિયજન્ય તૃષ્ણા એ દુઃખનાં કારણો છે. આ તૃષ્ણાનો નાશ કયોથીજ દુઃખનો નાશ થાય છે અને તે તૃષ્ણાનો નાશ કરવાનો ઉપર જણાવેલો અષ્ટવિધ માર્ગ છે. આ ચાર ઉમદા સત્યો ગુરુના ઉપદેશથી અથવા શાસ્ત્રશ્રવણથી જાણવામાં આવ્યાં નથી, પણ તેનો અનુભવ થયો છે; તેનું દર્શન થયું છે.* આ ધર્મોપદેશ સાંભળીને કૌંડાયનનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખૂલ્યાં. મહાન સત્યોનું તેને દર્શન થયું, તેના સઘળા સંશયો નાશ પામ્યા અને તે બુદ્ધ ભગવાનનો પ્રથમ શિષ્ય થયો. જ્યારે કૌંડાયનને શિષ્ય થયેલો જોયો અને તેના મુખ પર આ નવીન ધર્મ જાણવાથી આવેલો પ્રકાશ તથા આનંદ જોયો, ત્યારે ધીમે ધીમે તેના ખીજ ચાર સોબતીઓ ભદ્ર, મહાનામ, અધિજિત અને વાશ્વ પણ બુદ્ધ ભગવાનના શિષ્યો થયા. આ પાંચે શિષ્યો મહા પ્રતાપી નીવડ્યા. આ વખતે ઠાશીના એક સફૂલ્લસ્થનો પુત્ર સંસારથી વૈરાગ્ય પામી રાત્રે ઘરમાંથી નાસી જતો હતો. તે બોલતો હતો કે "અદ્ધસોસ! અદ્ધસોસ! આ જગતમાં કેટલી મોટી દુઃખની પરંપરા છે!" બુદ્ધ ભગવાન, જે રાત્રે પણ જાગતા હતા, તેઓ બોલી ઊઠ્યા: "દુઃખ શું? અહીં આવ, અહીં વિશ્રાંતિની જગ્યા છે—અહીં દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ નિર્વાણ પદે પહોંચવાનો માર્ગ છે." તે તેમની પાસે ગયો અને આ તથાગતના મુખનો ઉપદેશ સાંભળી શાંતિ પામ્યો. તે જ્યારે રાત્રે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો, ત્યારે તેણે જે આશૂષણ પહેર્યો હતો, તે બધા ગરીર પરજ હતાં, પણ તેનું મન

* બુદ્ધ ભગવાનના આ પ્રથમ ન્યાયના નેત્રે ધર્મચક્રવર્તન નામ ઇ.સ. ૬૦૦ ના આસપાસના સમયમાં ગાંધી તે નામ લખાયું છે

એકઠા કરીને આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો: “હે સિદ્ધકો! તમે જન્મમરણના ચક્રમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ જાણ્યો છે; નિર્વાણ મુખી વહેતા ઝરામાં તમે પગ મૂક્યો છે. તમે હવે કદ્યાણુને સારુ વિશ્વ તરફની દયા ખાતર, દેવતાઓ અને મનુષ્યોના લાભ માટે દેશેદેશ વિચરો! હે સિદ્ધકો! જે સિદ્ધાંત આદિમાં પ્રકાશિત છે, મધ્યમાં પ્રકાશિત છે અને અંતમાં પણ પ્રકાશિત છે, તેનો ઉપદેશ કરો! પરમ પવિત્ર અને સંપૂર્ણ શુદ્ધ જીવન ગાળવાને લોકોને જણાવો. એવા ઘણાએક પુરુષો છે કે જેમનાં જ્ઞાનચક્ર ઉપર થોડું-જ અધકારનું પડળ રહ્યું છે, પણ જો તેમને આ ઉત્તમ સિદ્ધાંતનો ઉપદેશ ન આપવામાં આવે તો તેઓ રક્ષણ કરનારા જ્ઞાનથી બે-નસીબ રહી જાય. તેવાઓ આ સિદ્ધાંત જાણવા-સમજવા પામે એટલા માટે તમે સર્વે જુદી જુદી દિશામાં ફેવળ દયાલાવથી વિચરો, અને હું પણ ઉરોગિદ્વ જંગલ પાસે આવેલા સેનાની મામ તરફ જઈ છું.”

આ શબ્દોથી ઉત્તેજિત થઈ તે સાઠ શિષ્યો જુદા જુદા દેશ તરફ ઉપદેશ આપવા નીકળી પડ્યા અને ઉરોગિદ્વના જંગલ તરફ શુદ્ધ ભગવાન ગયા. ત્યાં કાશ્યપ નામના પવિત્ર બ્રાહ્મણ ઋષિ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે રહેતા હતા, જેઓ અભિહોત્ર આદિ ક્રેયાકાંડમાં જ મગ્ન રહેતા હતા. તેમને વેદસંબંધી જ્ઞાન પણ પુરૂષ હતા, તેથી તે સઘળા પ્રદેશોમાં તેમની કીર્તિ વ્યાપી રહી હતી. શુદ્ધ ભગવાન તે મહાન ઋષિને સદ્બોધ આપવાના હેતુથી ના નિવાસસ્થાન તરફ આવ્યા. આ ઋષિના આશ્રમની પાસે એક મિટકું હતો, જ્યાં પ્રચંડ શક્તિવાળો એક મહા નાગ રહેતો હતો. દ્વ ભગવાને એક રાત્રિ પડી રહેવાની તે કાશ્યપ પાસે જગા માગી. તે કાશ્યપે જવાબ આપ્યો. “રાત્રે તમને પડી રહેવા આપવાને હું પાસે જગા નથી; ફક્ત આ એક અભિહોત્રની જગા છે, જે

ઋષિનો અહંકાર દૂર ન થયો. બુદ્ધ ભગવાન કેટલાક સમય સુધી ત્યાં રહ્યા અને ધીમે ધીમે પોતાના જ્ઞાનબળથી તેના વિચારોને ફેરવી શક્યા એટલે તેનો સર્વજ્ઞપણો મઠ ટળી ગયો. અને બુદ્ધ ભગવાનરૂપ સૂર્ય આગળ પોતે બહોતસમાન છે, એમ તેને લાગવા માંડ્યું. બુદ્ધ ભગવાનનાં ઉપદેશોનાં સત્યોમાં શ્રદ્ધા થવાથી અંતે તે શિષ્ય થયો અને તેની સાથે તેના પાંચસો શિષ્યો પણ બુદ્ધના સાધુ થયા. કાશ્યપ ઋષિએ તે પછી પોતાનો સઘળો સરસામાન અને યજ્ઞનિમિત્તાનાં વાસણો વગેરે પાસે વહેલી નદીમાં ફેંકી દીધાં, જે નદીના જળમાં તરવા લાગ્યાં. આ બધો બનાવ જોઈને તે નદીના મુખ તરફ રહેતા તે કાશ્યપ ઋષિના બે ભાઈઓ જેમનાં નામ નાદીકાશ્યપ અને ગયાકાશ્યપ હતાં-તેમણે ધાયુ' કે કાંઈ અવનવો બનાવ બનવા પામ્યો છે. તેથી તે બંને ભાઈઓ પોતપોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે ઉરુગિરિવના જંગલમાં પોતાના ભાઈને શોધવા આવ્યા. તેઓએ પોતાના ભાઈને શ્રમણના વેશમાં જોયો. અપૂર્વ જ્ઞાન અને અદ્ભુત સિદ્ધિઓ પામેલા પોતાના ભાઈને જોઈને તેઓને અનેક વિચારો સ્ફુટ્યા: "મોટા ભાઈ બૂલ તો ન કરે, પણ તેમની માફક આપણે પણ આ માર્ગ અંગીકાર કરવો કે કેમ એવો વિચાર કરતા હતા. તે વખતે બુદ્ધ ભગવાન ગયાની પાસે અંધહસ્તી પર્વત પર બેઠેલા હતા. રાજગૃહ તરફ જવાની ખીણ તેમની નજર આગળ દેખાતી હતી, તેવામાં સામેની ટેકરી ઉપર અગ્નિ પ્રકટ્યો. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ બુદ્ધ ભગવાને તે ત્રણ ભાઈઓ અને તેમના દરેકના પાંચસો શિષ્યોને અગ્નિનો વિષય લઈ આ પ્રમાણે બોધ આપ્યો.

"મનુષ્ય ક્યાંસુધી અવિદ્યામાં બને છે, ત્યાંસુધી તે બાહ્ય વસ્તુના સંસર્ગથી દુઃખમાં ઉત્પન્ન થતા વિકારોરૂપી અગ્નિથી આ જનની માફક બને છે. પાંચ ઈન્દ્રિયો અને દુઃખદારા બાહ્ય વસ્તુ-

એવા આ પુરુષની શક્તિ કેટલી અગાધ હશે ?” રાજાના મનના વિચાર બાણી લઇને પુદ્ધ ભગવાને કાશ્યપને પૂછ્યું : “ તમે અગ્નિની પૂજા કરવાનું છોડી દીધું તેથી તમને શો લાભ થયો ? ” આ શબ્દો સાંભળીને શ્રમણ કાશ્યપ બિભા યયા અને પોતાના શુરને હાથ ભેડી વંદન કરી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા : “ હે શુરો ! આ અગ્નિહોત્ર કરવાથી જન્મમરણ અને તેનેજ લગતાં દુઃખોનાં ચક્રમાં હું પડ્યો-હતો. મેં મારી શક્તિ પ્રમાણે અગ્નિહોત્ર વગેરે કર્યો છે અને તે દ્વારા મેં ઇચ્છાઓનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી બિલકી ઇચ્છાઓ તો વૃદ્ધિ પામતી ગઈ; તેટલા માટે મેં તેનો ત્યાગ કર્યો છે. અગ્નિમાં બલિદાન આપવાથી જન્મથી છુટકારો મળ્યો નહિ અને જન્મની સાથે તેને લગતાં દુઃખોથી પણ મુક્તિ મળી નહિ, તેથી મેં બલિદાન વગેરેનો ત્યાગ કર્યો છે. હું શરીરને કષ્ટ આપવામાં ‘એક્ષો’ હતો અને હું તે કામમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણાતો, છતાં મને ધરમ જ્ઞાન મળ્યું નહિ. તેટલા માટે તે માર્ગ છોડી દઇને નિર્વાણનો-શાંતિનો માર્ગ મેં શોધ્યો છે. જન્મ, જરા, રોગ અને મરણમાંથી છોડાવનારું સત્ય મને હવે મળ્યું છે અને તેટલા વાસ્તે અગ્નિહોત્ર આદિ ક્રિયાઓ મેં તજી છે. ”

તે પછી શ્રમણ કાશ્યપ પોતે યોગબળથી મેળવેલી કેટલીક શિદિઓ બતાવે છે અને હવે લોકોનાં મન ધર્મ સાંભળવાને બરાબર થોડા થયા છે એમ બાણી પુદ્ધ ભગવાન અહંતાનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે અને છેવટે ચાર મહાન સત્યો સરલ રીતે સમજાવે છે. આ વ્યાખ્યાનની એટલી બધી પ્રગળ અસર થાય છે કે, ત્રિવિસાર પોતાને બૌદ્ધધર્મી ગુણથી તરીકે બહાર કરે છે મહાન કાશ્યપ પુદ્ધ ભગવાનના શિષ્ય યયા છે અને ‘ત્રિવિસાર રાજાએ પણ તે બૌદ્ધધર્મ સ્વીકાર્યો છે’ એ વાતની ખબર પડતાં ત્રીજે દિવસે લોકોનાં ટોળેટોળા પુદ્ધ ભગવાનને જોવાને અને નવો ધર્મ મું છે

પણ સારીપુત્રની માફક મોટો પંડિત ગણાતો હતો અને તે બંનેને અનેક શિષ્યો હતા. તે બંને જણ બુદ્ધ ભગવાન પાસે ગયા, તેમને શાંતિભયો ઉપદેશ સાંભળ્યો અને બુદ્ધ, સંઘ અને ધર્મ, એ ત્રણ 'શરણ' લીધા અને સંસારનો ત્યાગ કરી 'શ્રમણ' થયા.

શિવશંકર નામનો એક બ્રાહ્મણપુત્ર જે વંશપરંપરાથી આવેલી યજ્ઞક્રિયા અને તેનિમિત્તે થતાં પશુઓનાં બલિદાન વગેરેથી ઠંટાળ્યો હતો અને તેના કાકાના પુત્રે તથા તેની સ્ત્રીએ તેનું ઘણું વુકસાન કરેલું હોવાથી તેમના પર અપ્રીતિ રાખતો હતો, તે બુદ્ધ ભગવાનને દયાનો અને ક્ષમાનો ઉપદેશ સાંભળી ક્ષમાવાન થયો અને બૌદ્ધધર્મની દીક્ષા લઈ બુદ્ધના બાર મુખ્ય શિષ્યોમાંનો એક થયો. શિવશંકરે દીક્ષા લેતી વખતે 'ચોતાનું' નામ બદલી મૈત્રેયાણીપુત્ર એવું નામ રાખ્યું. તેણે બુદ્ધ ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી ચોતાના જીવનની સઘળી હકીકત જણાવી અને હું દીક્ષા લેવાને તૈયાર છું એમ પણ નિવેદન કર્યું, ત્યારે બુદ્ધ ભગવાને પૂછ્યું: "શું તારા હૃદયમાં દેવનો અંશ પણ રહ્યો નથી એવી તારી ખાતરી છે? તારા કાકાના પુત્રની સ્ત્રીએ તારા પુત્રનું ખૂન કર્યું હતું, તે બાબત પણ શું તારા મનથી તેને ક્ષમા આપે છે? સઘળા જીવો માટે તને દયાભાવ છે? તને વુકસાન કરનારાઓ તરફ પણ પ્રેમ સિવાય બીજી વૃત્તિ તારા હૃદયમાં ઉદ્ભવતી અટકાવવાને તું સમર્થ થયો છે?" તેણે જવાબ આપ્યો: "હે નાથ! ખરેખર તેમજ છે. મારા કાકાના ઊકારાની સ્ત્રીએ મને વુકસાન કર્યું છે, તેને મેં ક્ષમા આપી છે, હું તે વાતને ભૂલી ગયો છું. હું તેને મારી સઘળી દોષન આપી દઉં છું; કારણ કે હવે મને તેની ઝડપ નથી. મારા જીવનમાં હવે એક જ ભાવના છે અને તે ભાવના નિહ યત્ન હૃદયે. વર્ષ વીતી જશે તે પણ હું તે જ્ય સુધી નિહ નહિ યત્ન જ્ય સુધી પ્રયત્ન કરી શકીશ, એવી હું પ્રેમ 'તત્ત્વ'ના પાલનમાં નહીં પ્રતિનિધિ.

પ્રકરણ ૬ મું-ધર્મપ્રચાર (ધર્મચક્રપ્રવર્તન)

“સર્વ પ્રકારનાં પાપ નહિ કરવાં, કુશળ કામ કરવાં ચિત્તની શુદ્ધિ કરવી, એજ મૌલધર્મ છે. તમે શા માટે ઇષ્ટ ધર્મને ભૂલી જાઓ છો?” આ વાક્યોથી શિષ્યોનાં હૃદય યથા, પણ આ વખતે શુદ્ધ ભગવાને સંઘની વ્યવસ્થા અને પ્રતિભા જાળવવા માટે કેટલાક નિયમો રચ્યા. આ નિયમોને ‘પ્રાગ્મોક્ષ’ કહે છે અને આ પ્રથમ મળેલી સભા ‘શ્રાવકસંનિપાત’ તરીકે ઓળખાય છે.

સારીપુત્ર અને મૌર્યરાયન પછી કેટલાક સમય સુધી નવ શિષ્યો નહિ થવાથી લોકોનો ઉત્સાહ ધીમે ધીમે ઘટવા લાગ્યો અને વ્યારે શુદ્ધના સાધુઓ ભિક્ષારી નગરમાં જાય, ત્યારે લોકો તેમના તરફ અપમાનની દૃષ્ટિથી જોવા લાગ્યા; ત્યારે તે ભિક્ષુકોએ આવીને શુદ્ધ ભગવાનને સઘળી હકીકત નિવેદન કરી, તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું: “હે ભિક્ષુકો! લોકો જેને અકલ્યાણનો માર્ગ સમજે છે, તેજ ચિરકાળના કલ્યાણનો માર્ગ છે. માટે તેમને જણાવજો કે, શુદ્ધ પ્રથમના શુદ્ધોની મારફત ધર્મરાજ્ય ફેલાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. લોકોને સત્યમાર્ગ સમજાવવા સિવાય તેમની પાસે બીજું હથિયાર નથી. જે તેમના શિષ્યો થાય છે, તે પણ સત્યના બળથીજ યાય છે અને સત્યના બળથીજ સંઘની સંખ્યા વધશે.”

શુદ્ધ ભગવાન આ રીતે રાજગૃહીમાં ઉપદેશ આપતા હતા અને લોકોને સત્ય ધર્મ તરફ દોરતા હતા, તે બાળતની કપિલ-વસ્તુમાં તેમના પિતા શુદ્ધોદનને ખબર પડી. શુદ્ધને કપિલવસ્તુ આવવાનું આમંત્રણ આપવા તેમના પિતાએ કેટલાક સામંતો મોકલ્યા અને તેમની સાથે કહ્યું કે, “તમારા પિતા મંત્રણની નિશાનીમાં છે, માટે તેમનું મુખ એવું હોવું જોઈએ તેમનું કંઈ ખર્ચો કરવું હોય તો તરત કપિલવસ્તુ તરફ વિદાન કરો.” પરંતુ ધર્મ અને પછી નવ સપ્તર્ષિને મોકલ્યા અને કહ્યું કે, “રૂઢીની નાતા.

વાર સુધી એક પણ અક્ષર બોલ્યું નહિ. રાજાએ મનથી વિચાર કર્યો: “અહા! આ પુત્રે જો રાજ્ય કરવું ધાર્યું હોત તો પ્રતાપી રાજા થાત, માંધાતાની માફક ચક્રવર્તી થાત; આ જિંદગીમાં તેને શો આનંદ પડતો હશે?” બુદ્ધ ભગવાન પોતાના પિતાના હૃદયનો આશય સમજી ગયા અને તેમને સદ્ધર્મ તરફ વાળવાના હેતુથી આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા આપ્યો. “હું જાણું છું કે, રાજાનું મન રાગપૂર્ણ છે અને તે રાગને લીધે દુઃખમાં દુઃખ ઉમેરાય છે. તમારું મન શાંત કરો, રાગ વિમુક્ત કરો, કોઈ પણ પુત્રે પિતાને નહિ આપેલો એવો ધાર્મિક જોરાક હું આપું તે સ્વીકારો. કમ પ્રમાણે મનુષ્યને ક્ષણ મળે છે; તેટલા માટે પોતે કેવં કામ કરે છે તે બાબત દરેકે સાવધ રહેવું જોઈએ. મરણ વખતે જીવ એકલો જાય છે, કેવળ તેનાં સારાં કે નરસાં ફૂટે. તેની સાથે જાય છે. નિર્વાણ જોઈ પરમ શાંતિનું સ્થળ છે; જોઈ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આનંદ છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો દુઃખગર્ભિત અને ભયપૂર્ણ છે. સપ્તની સાથે વસવા સમાન છે. કયો સુસ મનુષ્ય તેમાં આનંદ માને? સુસ મનુષ્ય જીવે છે કે આખું વિશ્વ કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે વિકારોથી ભળી રહ્યું છે; અને ત્યાંમુખી જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ છે, ત્યાંમુખી શાંતિ સંભવેજ શી રીતે? તૃષ્ણાના નાશથી પરમ શાંતિ મળે છે, ત્યાં હિયારની કે લરકરની જરૂર નથી; ત્યાં હાથી, ઘોડા, રથ કે પાયદળની આવશ્યકતા નથી. જો મનુષ્ય લોભ, ક્રોધ અને અજ્ઞાન ઉપર જાય મેળવે તો આ જગતમાં તેને જીતવા યોગ્ય કોઈ રહેતું નથી, તેજ ખરો ચક્રવર્તી છે, તેજ ખરો વિજેતા છે.”

આ શબ્દો સાંભળીને રાજાને હૃદયહાર સંતોષ થયો અને હાથ ભેરી તે બોલી જાયો. “આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય! આજે મારો આત્મા પ્રસન્ન થયો છે; આજે મને પરમ નિર્વાણ થયો છે. આ ૬ જન્મથી પુરવાનો સત્યમાન મેં જાણ્યો છે. આજે પુનર્જન્મ નહિ થતો.”

શુદ્ધોદને કાંઈપણ જવાબ ન આપ્યો; પણ બુદ્ધ ભગવાનનું પાત્ર લઈને તેમને રાજમહેલ તરફ દોરી ગયા. તે મહેલમાં તેમને માન આપવાને કુટુંબનાં સઘળાં મનુષ્યો અને નોકરો વગેરે એકઠાં થયાં હતાં; પણ યશોધરા તે દીવાનખાનામાં આવી ન હતી. તે પ્રેમ-મૂર્તિએ એમજ વિચાર્યું હતું કે, “જો રાજકુમારમાં કાંઈપણ દિલસોજી રહી હશે તો તે મારી પાસે ચાહીને ચાહીને આવશેજ.”

આ વિચારથી તે ઝોરડામાંજ બેસી રહી. બુદ્ધ ભગવાન તેના મનના ભાવ જાણતા હતા તેથી બે શિષ્યો સાથે પોતે યશોધરા બેઠી હતી તે ઝોરડામાં ગયા. તે બે શિષ્યોને તેમણે એતવણી આપી કે, “આપણા સંઘના નિયમ પ્રમાણે શ્રમણે જીને અડકવું જોઈએ નહિ અથવા અડકવા દેવી જોઈએ નહિ; છતાં પણ જો તે યશોધરા આવી મને અડકે તો તેને તમે રોકતા નહિ.” બુદ્ધ ભગવાને ખીળાં વચ્ચે પહોંચ્યાં હતાં, તેમણે માથું મૂંડાવેલું હતું અને એવી સ્થિતિમાં જ્યારે તે ઝોરડામાં તેઓ દાખલ થયા ત્યારે યશોધરા જો કે આવી સ્થિતિમાં તે હશે એમ જાણતી હતી, છતાં આ વખતે તેનું મન કાબૂમાં ન રહ્યું; તે તેમના પગે બાઝી પડી અને તેની આંખમાંથી અશ્રુની ધારા ચાલવા લાગી; પણ પોતાની અને બુદ્ધ ભગવાનની વચ્ચે અગમ્ય મહાસાગર જેટલું અંતર જોઈને ઉવટે તે બિભી થઈ અને બાજુએ બિભી રહી.

શુદ્ધોદન રાત્રીએ કહ્યું: “હે પુત્ર! જ્યારથી તું ધર ધોડીને થયો છે, ત્યારથી આ સતી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળે છે, એક વાર જોમે છે, રાત્રિએ સાદી પર પડી રહે છે અને અનલ દુઃખ મુજબે છે.”

બુદ્ધે યથાપૂર્ણ મુખ યશોધરા તરફ દેવદાને પેગાળે. પૂરું નો સંબંધ કદો અને પ્રમનને અનુસરે. દેવદા એવં પદંગ થયો. યશોધરા તે મતની કપાલિકા અને ના. ૩૫

વંશનો નેતા થઈશ; હું તમારી પાસેથી વારસો મેળવવા માથું છું,
માટે મને તે આપો.”

રાહુલ સીધો બુદ્ધ ભગવાન પાસે ગયો અને નિર્ભય રીતે પ્રેમ-
પૂર્વક કહેવા લાગ્યો: “હે પિતા! તમારી પાસે આવવાથી મને
ધણે આનંદ થાય છે.” બુદ્ધ ભગવાને જવાબ ન આપ્યો, પણ
લોજન કયો પછી વડવનમાં તે રહેતા હતા ત્યાં જવા નીકળ્યા.

રાહુલ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યો અને વારસો માગવા
લાગ્યો. બુદ્ધ ભગવાને કે તેમના શિષ્યોએ તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો
નહિ. વડવનમાં જઈ બુદ્ધ ભગવાને વિચાર્યું કે, “જે ધન એને
મેળ્યે છે તે ક્ષણિક અને નાશવંત છે, માટે બોધિવૃક્ષ નીચે ધ્યાન
કરતાં મને જે સખ્ત રત્નો મળ્યાં હતાં તેજ હું તેને આપીશ અને
તેને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો વારસ બનાવીશ.” પછી સારીપુત્રને
કહ્યું કે, “રાહુલને ધમણ બનાવો.” અને ઘુરતજ તે પ્રમાણે
કરવામાં આવ્યું.

જ્યારે આ સમાચાર રાજકુટુંબને વિદિત થયા, ત્યારે સર્વ
કોઈ શોકાતુર થયું; કારણ કે નંદે યોડાજ દિવસ ઉપર ધમણપદ
અંગીકાર કર્યું હતું. શુદ્ધોદન રાજાના બંને પુત્રો ધમણ થયા હતા
અને પૌત્ર રાહુલ પણ ધમણ થયો તેથી શુદ્ધોદનની નિરાશામાં
વૃદ્ધિ થઈ અને તેટલા માટે બુદ્ધ પાસે જઈ કહ્યું કે, “આજથી મા-
બાપની રજા સિવાય ‘સંધ’માં કોઈને પણ દીક્ષા ન આપવી
એવો નિયમ હાખત કરો.” સમયસર બુદ્ધ ભગવાને તે માગણી
સ્વીકારી અને યોડા દિવસ ત્યાં રહી રાજગૃહી તરફનો માર્ગ લીધો.
માર્ગમાં અનેક નદીને કાઢે અનુપ્રિય નામના વનમાં યોડાક
સમય રહ્યા. તે સગયે તેમના સ્વજને. મધી અને ચાકરામ યો
કેટલાક તેમના શિષ્યો થયા. જે માં મુખ્ય જાનક, દેવદાસ, કેપાલિ
અને અનિરુદ્ધ છે. આનંદ બુદ્ધ ભગવાનના ક.ક.ને. પત્ર હતો તે

રાહુલ અને પૂર્ણાંભેત્રેયાણીપુત્ર એ પ્રમાણે છે.

ન્યારે બુદ્ધ ભગવાને પ્રથમ વર્ષાઋતુ વેલુવનમાં ગાળી, ત્યારે કોશલ દેશની આવસ્તી નગરીનો સુદત્ત નામનો એક ધનવાન વણિકપુત્ર દરરોજ ધર્મ શ્રવણ કરવા આવતો હતો. નવા ધર્મની પવિત્રતા, શાંતિ, આનંદ, પ્રેમ અને કરુણા જોઈ તથા બુદ્ધ ભગવાનનું અનુપમ જીવન જોઈ તેણે બૌદ્ધધર્મ અંગીકાર કર્યો. આ સુદત્ત ગરીબોનો બેઢી, નિરાધારનો આધાર અને દાન આપવામાં અગ્રેસર હતો, તેથી તે ‘અનાથ પિંડક’ એ નામથી વિખ્યાત થયો હતો. તે બુદ્ધ ભગવાનને આવસ્તી નગરીમાં આવવાનું નિમંત્રણ કરી સ્વદેશ ગયો. આવસ્તી કોશલ દેશની રાજધાની હતી, ત્યાં પ્રસેનજિત રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને તેના પુત્રના નામ ઉપરથી ત્યાં આવેલા એક રમણીય વનનું નામ જેતવન રાખવામાં આવ્યું હતું. અનાથ પિંડકે પુષ્કળ દ્રવ્ય આપી તે વન ખરીદી ‘પીધુ’ અને બુદ્ધના સાધુઓને વાસ્તે એક ભવ્ય ‘વિહાર’ (આરામસ્થાન) બંધાવ્યો અને તે બુદ્ધ અને તેમના શિષ્યોને વાસ્તે જુદાં જુદાં મૂક્યો. અહીં બુદ્ધ ભગવાને ઘણી વર્ષાઋતુઓ પસાર કરી હતી અને ઘણાં વ્યાખ્યાનો અને સૂત્રો આજ સ્થળે આપવામાં આવ્યાં હતાં. બૌદ્ધધર્મને આશ્રય આપનારાઓમાં વૈદ્ય જીવક-ભૂલવો જોઈએ નહિ. જીવક, ખિખિસાર રાજાનો સામાન્ય વૈદ્ય તો અને બુદ્ધ અથવા તેમના શિષ્યોની તંદુરસ્તીની સારવાર કર-ને તેને રોકવામાં આવ્યો હતો. પ્રથમ બિલ્લુકે ચીંથરાં અને ટેલાં વસ્ત્ર પહેરતા હતા. પણ તેથી અનેક પ્રકારના રોગ ઉદ્ભવતા હતા, તે અટકાવવાને તેની સૂચનાથી બુદ્ધ ભગવાને નિયમ પોઠે, ‘ઘાવકો’ જે વસ્ત્ર ખુરીથી આપે તે સ્વીકારવામાં ‘બિલ્લુકે’ ને પામી. આવસ્તીના એક જન વ્યાપારી નિગાન્ની પુત્રવ. પણ બૌદ્ધધર્મને આશ્રય આપનાર તરીકે અપ્રસિદ્ધ છે.

ચારિત્ર સારું નથી.” આ વાત જ્યારે થોડીઘણી ફેલાઈ ત્યારે તે લોકોએ કેટલાક દારૂડિયા પાસે તેને મારી નખાવી અને તેનું મુકદ્દમના ‘વિહાર’ પાસે નાખ્યું તથા જગતને બહોર કચું કે બુદ્ધ પોતાનું કલંક છુપાવવા આ બીજું પાતક કચું છે; પણ થોડાક દિવસે તે દારૂડિયાઓ દારૂના ઘેનમાં હતા ત્યારે ઘેનમાં ને ઘેનમાંજ તેઓથી બોલી જવાયું કે, “અમારી સત્તા એટલી બધી છે કે બુદ્ધનું પણ ચારિત્ર, સુંદરીને મારીને કલંકિત કરવા અમે સમર્થ છીએ.” આ પ્રમાણે બુદ્ધ ભગવાનના ચારિત્ર પર આવેલું કલંક-રૂપી વાદળ સત્યના સૂર્યપ્રકાશ આગળ અદશ્ય થયું અને જ્યારે આ દારૂડિયાઓને ન્યાયસભામાં બોલાવવામાં આવ્યા, ત્યારે તેઓએ પોતાનું પાપ કબૂલ કયું અને જે લોકોએ તેમને આ નીચ કામ કરવા ઉશ્કેર્યા હતા તેમનાં નામ પણ આપી દીધાં! એક વખત ખોરાકમાં ઝેર ભેળવી શ્રીગુપ્ત મારફતે બુદ્ધ ભગવાનનો પ્રાણ લેવા અન્ય મતવાળાઓએ યુક્તિ રચી, પણ બુદ્ધ ભગવાનના બહુવામાં તે વાત આવી અને તેમણે તે શ્રીગુપ્તને ક્ષમા આપી; તેમજ દ્રેષ, દ્વેષથી નહિ પણ પ્રેમથીજ નાશ પામે છે, એ ઉત્તમ સિદ્ધાંત ખરેખરે પાડી બતાવ્યો.

બુદ્ધ ભગવાનને જ્યારથી બોધિસાન પ્રાપ્ત થયું, ત્યારથી તેમનું દરરોજનું જીવન કેવા પ્રકારનું હતું, તે સંબંધી જો કાંઈ પણ બહુવામાં આવે તો તે ઉપયોગી જણાશે, એમ ધારી અત્રે તે નિવેદન કરવામાં આવે છે.

“બુદ્ધ ભગવાન પ્રાતઃકાળમાં પાંચ વાગ્યાને શુભારે બેઠા થતા અને પોતાના શિષ્યને ક્રમ ન પડે તે ખાતર બાતેજ સ્નાન કરી વસ્ત્ર પહેરી લેતા. તે પછી ભિક્ષા માગવાનો સમય થાય ત્યાં-રૂપી તે એકાંત જગ્યામાં જતા અને ધ્યાનમાં બેસતા હતા. જ્યારે ભિક્ષાનો સમય થાય ત્યારે ત્રણ વસ્ત્ર પહેરીને હાથમાં પાત્ર લેતા

લાક શિષ્યો પોતાનો અનુભવ જણાવતા, ત્યારે કેટલાક પોતાને પહેલી શંકા પૂછી તેનો પ્રત્યુત્તર માગતા અને કેટલાક અત્યનો બોધ આપવા પ્રાર્થના કરેતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્મચંબી વાર્તા-લાપ કરવામાં રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વીતી જતો; જાગ્રીની રાત્રિનો કેટલોક ભાગ ધ્યાનમાં પસાર થતો અને કેટલોક ભાગ આંગ નિદ્રામાં જતો. પ્રાતઃકાળ થવા માંડે ત્યારે જાગૃત થઈ જગતના લોકોને પોતાની નજર આગળ જિલેલા કંઈપી તેમાંથી ફેણ ફેણ મઢક મેળવવા લાયક છે અને તેમને કેવી રીતની મઢક આપી શકાય તેમ છે તેનો વિચાર કરતા હતા. શિયાળા ને હનાળાના મઝી આઠ માસ સુધી તે જુદે જુદે સ્થળે વિચરતા હતા; પણ વર્ષાઋતુમાં ચાર માસ સુધી તે એકજ સ્થળે રહેતા હતા. આ પ્રમાણે ભગવાન જુદા સ્વામી પોતાનો સમય નિર્ગમન કરતા હતા.

૭ સર્વ નિષ્ક્રમ ગયા હતા. શુદ્ધ ભગવાનને માનવાને પ્રિય દેહો
 ૮ ૮૨૦૦૦ તેમનો અમૃતભયો ઉપદેશ સંભળી શાંત થઈ ગયા અને
 ૯ ૯૩૦૦૦ અનુયાયી થયા; ગૃધ્રકૂટ પર્વતની ટોચેથી નગરાવેલા પ્રાચીન-
 ૧૦ ૧૦૦૦૦ યથા શુદ્ધ ભગવાનની બન્ને બાજુએથી સાક્ષ્યા મળ્યા,
 ૧૧ ૧૧૦૦૦ શુદ્ધ ભગવાનને તેથી જરા પણ ઇન્દ્રિય યથા નહિ. ત્યારે શુદ્ધ
 ૧૨ ૧૨૦૦૦ ભગવાન રાજગૃહીમાં સિદ્ધાથે કરતા હતા, ત્યારે તેમના આધી-
 ૧૩ ૧૩૦૦૦ ડો મહોન્મત્ત હાથી છૂટા મૂકવામાં આવ્યો હતો, પણ શુદ્ધ
 ૧૪ ૧૪૦૦૦ ભગવાનના અપૂર્વ શાંતિબળથી તે શાંત થયો અને પત્તે પડ્યો.

ત્યારે દેવદત્ત કથામાં ન દાખ્યો ત્યારે તેણે વધારે સખ્ત નિ-
 ૧૫ ૧૫૦૦૦ વર્ષોવાળો મત રચાવ્યો. તેના માનનારાની સંખ્યા વધવા લાગી
 ૧૬ ૧૬૦૦૦ અને અજાતશત્રુએ પણ તેને સારી રીતે ઉત્તેજન આપ્યું; પણ
 ૧૭ ૧૭૦૦૦ શેઠ સમયમાં તે દેવદત્ત મરી ગયો. અજાતશત્રુને પોતાનાં પાપ-
 ૧૮ ૧૮૦૦૦ ક્રોધે માટે અંતઃકરણમાં પશ્ચાત્તાપ થયો, શુદ્ધ ભગવાન પાસે તે
 ૧૯ ૧૯૦૦૦ મર્યો અને શાંતિ અને મુક્તિનો માર્ગ તેમની પાસેથી શીખી બોદ-
 ૨૦ ૨૦૦૦૦ ધર્મને સારો મદદગાર નીવડ્યો. શુદ્ધના નિર્વાણ પછી મળેલી પહેલી
 ૨૧ ૨૧૦૦૦ સજ્જાને અજાતશત્રુએ સારો ટેકો આપ્યો હતો.

શુદ્ધ ભગવાને પિસ્તાળીસમી વર્ષોનું વેલુઆમમાં ગાળી. ત્યાં
 ૨૨ ૨૨૦૦૦ તેમને સખ્ત માંદગી આવી; તેમણે જણાવ્યું કે હવે નિર્વાણકાળ
 ૨૩ ૨૩૦૦૦ સમીપ આવ્યો છે, તેથી બધા ગ્રિધ્યોને એકઠા કરીને આ પ્રમાણે
 ૨૪ ૨૪૦૦૦ ઉપદેશ આપ્યો:-

“હે ભિક્ષુકો! મેં જે ધર્મ પ્રકાશિત કર્યો છે તે સંપૂર્ણ રીતે
 ૨૫ ૨૫૦૦૦ થયો, તેને અનુભવમાં મૂકો, તેને ચારે બાજુએ ફેલાવો કે જેથી
 ૨૬ ૨૬૦૦૦ આ પરિવ ધર્મ ચિરકાળ ટકી શકે અને કરોડો મનુષ્યના કલ્યા-
 ૨૭ ૨૭૦૦૦ નું કારણ થાય. લોકોના લાભને ખાતર, દેવોના ભવાને ખાતર,
 ૨૮ ૨૮૦૦૦ આ સંતોનો બોધ આપો. હે ભિક્ષુકો! ઘણા યોગી સમયમાં તથા-
 ૨૯ ૨૯૦૦૦ ન જાણ્યા જશે; તથા માસમાં તથાગત આ શરીર છોડી દેશે.”

તરતજ આનંદને બોલાવીને જુદા ભગવાને કહ્યું: “હે આ-
નંદ! તું કદાચ એમ વિચારે કે હવે શુરુ ગયા, તેથી ધર્મનો
અંત આવ્યો; પણ કદાપિ એમ ધારતો નહિ. મારા નિર્વાણ પછી
મેં ઉપદેશેલો ધર્મ અને સંઘના નિયમો એજ શુરુરૂપ થશે.”
પછી મોટા નાનાનો વિનય કેવી રીતે સાચવવો તે ભિક્ષુકોને સમ-
જાવ્યું અને કોઈને નિયમ સંજાધી, અષ્ટવિધ માર્ગ સંજાધી, અ-
વા કોઈ પણ સિદ્ધાંત સંજાધી કાંઈ પૂછવું હોય, તો આ વખતે
મૂંછી લેવાની પરવાનગી આપી, કે જેથી પાછળથી એવી તક ન
મળવા માટે દિલગીરી ન થાય. કોઈએ પ્રશ્ન ન પૂછ્યો. ત્યારે
જુદા ભગવાને સૌથી છેલ્લા શબ્દો આ પ્રમાણે કહ્યા:

“હે ભિક્ષુકો! ઉત્પત્ત થયેલી સર્વ વસ્તુઓ નાશધર્મવાળી
છે. માટે ઉદ્યોગથી તમે તમારું નિર્વાણ મેળવી લો.” આ શબ્દો
બોલી થોડી વાર તે બેભાન જેવી સ્થિતિમાં જણાયા અને તેમના
આત્માએ આ સ્પૃહ ઉપાધિ છોડી નિર્વાણનો અનુભવ કર્યો.
કુશીનગરના મહત્ત રાજાઓએ, રાજાઓના પણ રાજા એવા જુદા
ભગવાનના શરીરને ઉચિત ઠાઠમાઠ સાથે તથા સુગંધી દ્રવ્યોની
સામગ્રી સાથે અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. શિષ્યો જુદા ભગવાનનાં હાડકાં
તથા રાખ સુગંધી પુષ્પ સાથે એક પાત્રમાં મૂકી નગરમાં લઈ ગયા.
આ ‘મહાન શુરુ’ના નિર્વાણના સમાચાર સાંભળી રાજગૃહના
અજાતશત્રુ, વૈશાલીના વિમ્બીવ લોકો, કપિલવસ્તુના શાક્ય લોકો,
અલ્લકાપુરીના જુહી લોકો, રામગ્રામના કોલી લોકો અને પાવાના
મહા લોકો વગેરે ભક્તો અત્યંત ભક્તિ તથા સંમાન સાથે રાખ
લઈ ગયા અને તેને એક ધાતુના પાત્રમાં મૂકી, જમીનમાં દાટી,
પર ઉપર સ્તૂપ વજાવવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે પવિત્રમાં પવિત્ર
જનને આનંદ આવ્યો. મહાપરિનેર્વાણના કહે છે કે, “નમસ્કાર
રે, હલારે વરોમા આવા જુદા નમસ્કાર હતા.”

આવે તે ખાઉં છું. જો તમે પણ ખેડવાની અને વાવવાની મહેનત લેતા હો તો કેવું સારું !”

શુદ્ધ ભગવાને જવાબ આપ્યો: “હે શ્રાદ્ધણુ ! હું પણ ખેડું છું અને વાવું છું તેમજ ખેડ્યા અને વાવ્યા પછી જે ફળ મળે છે તે ખાઉં છું.”

શ્રાદ્ધણે પૂછ્યું: “જો તમે ખેડતા અને વાવતા હો તો તેની નિશાની કયાં છે ? તમારા બળદ, બીજ અને હળ કયાં છે ?”

આ ઉપરથી શાક્ય પ્રભુએ જવાબ આપ્યો: “હું શદ્દાંશ્વી બીજ વાવું છું; ભક્તિશ્વી વરસાદ તે બીજને પલાળે છે; વિનયશ્વી હળનું લાકડું છે; મન તે ધૂંસરીનું બંધન છે; અપ્રમત્તદશા તે હળનો લોહાનો ભાગ છે; સત્યથી તે હળ બંધાય છે અને હયાથી તે છૂટું કરી શકાય છે. શક્તિ તે મારા બળદો છે; માયાશ્વી નકામા ઊડવા કાઢી નાખી ખેડવાનું કામ થાય છે. તેનો પાક નિર્વાણનું અમૃતફળ છે અને આ રીતે ખેડવાથી સર્વ દુઃખનો અંત આવે છે.” તરતજ તે શ્રાદ્ધણે શાક્ય મુનિના પાવમાં ખીર રેડી અને કહ્યું: “હે શ્રમણ ! આ ખીરનું ભોજન કરો. ખરેખર તમે ખેડૂત છો; તમે જીવી ખેતી કરો છો કે જેનું ફળ અમરતાના રૂપમાં મળે છે.”

જ્યારે જ્યારે કાંઈ કપડો આપવાનો અથવા કાંઈ સાર જતા-વવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે પોતાના અને તે પુરુષોના પૂર્વભવો તે કહેતા હતા; આવી પૂર્વભવોની વાતોને શુદ્ધધર્મમાં ભલક વાતોએ કહેલી છે, પણ આ સર્વ દેશનાં પણ તેમનો પોતાનો પ્રભાવ લોકોને બોદધર્મી બતાવવામાં અસાધારણ કારણમૂલક હતો, જ્યારે તે કાંઈ સાર્ય વાત કરતા, ત્યારે લે.કે. અ ભદ્ર જતા શુ કેવડ. મળે. શીજ અ મુલીમાલ નામને મે.ટે રૂ.૮.૨. અધર. અ.ઉચી ન મને. મનુષ્યોને. બ.હ.૨ કરત. ૨૫ મનુષ્ય ૧૬૩.૬ નવ હરે. તેમની ૭.૫ તમે લે.કે.૨ પણ જે અ.અ તે હવે મને ન.ટે તેમના. ૬૮-૧૦૫

કેઈને પણ આ ધર્મ તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ માનવાને આગ્રહ કરવામાં આવતો ન હતો. લોકોની પુદ્ધિ અને અંતઃકરણને કબૂલ કરે તોજ અમુક સિદ્ધાંત સત્ય તરીકે માનવો, એવો પુદ્ગ ભગવાને ખુલા શબ્દોમાં બોધ કર્યો છે.

“કેઈએ કહ્યું હોય તે ઉપરથી, અથવા પ્રાચીનકાળથી ચાલી આવેલી દંતકથાઓ ઉપરથી, અથવા લોકોમાં ઊડતી વાતો ઉપરથી તેમજ ઋષિઓએ લેખો લખેલા છે માટે તે લેખો ઉપરથી, અથવા કેઈ દેવે પ્રેરણા કરી હોય એવા ભ્રમ ઉપરથી, અથવા કેઈ માની લીધેલી બાબતને લીધે આવેલા અનુમાન ઉપરથી, અથવા ઉપમાને લીધે સારું લાગતું હોય તે ઉપરથી, અથવા તો આપણા ગુરુઓની કે શિક્ષકોની સત્તા ઉપરથી, કેઈ પણ બાબતને માની લેતા નહિ; પણ જ્યારે કેઈ લેખ, સિદ્ધાંત અથવા કહેવત આપણી પુદ્ધિ તથા અંતઃકરણ કબૂલ કરે ત્યારેજ તે સત્ય તરીકે સ્વીકારવા.”

કરનારા ઋષિઓ પણ તેને શબ્દોદ્ધારા વણવી શકે નહિ. આ કારણથીજ ન્યારે બુદ્ધદેવને નિર્વાણ વિષે પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે પોતે મૌન રહ્યા હતા.

“જો કોઈ એમ શીખવે કે ‘નિર્વાણ’ એટલે ‘નાશ પામવું’ તો તું તેમને જણાવજે કે તેઓ જૂઠું બોલે છે; જો કોઈ એમ શીખવે કે ‘નિર્વાણ’ એટલે ‘જીવવું’ તો તેમને જણાવજે કે તેઓ ભૂલ કરે છે.” આપણે સામાન્ય રીતે જે અર્થમાં ‘નાશ પામવું’ અથવા ‘જીવવું’ સમજીએ છીએ, તેવા ‘નાશ’ કે ‘જીવન’ થી નિર્વાણનો ખ્યાલ પામવો દુર્લભ છે. પરંપરામાં રહેલા ચૈતન્યમાં ને આપણી અંદર પ્રકટ થયેલા ચૈતન્યમાં જેટલું અંતર છે, તેના કરતાં પણ આપણા ચૈતન્યમાં અને ‘નિર્વાણદશા’ પ્રાપ્ત કરનારના ચૈતન્યમાં મોડું અંતર છે. જે બાબત બુદ્ધદેવ પણ મૌન રદ્યા હતા એવી ચૈતન્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને ‘વિનાશ’ના અર્થમાં સમજીવી, તે વેદાંતીઓ પ્રદાને ‘નેતિ નેતિ’ શબ્દથી જણાવે છે, માટે પ્રદા નથી, એમ માનવા બરાબર છે.

હવે 'બુદ્ધ' એ કોણ? એ વિચારીએ. એક મહાન આત્મા જે આ સૃષ્ટિ પર અનેક જિંદગીનો અનુભવ મેળવીને સામાન્ય મનુ-
ષ્યભૂતિ કરતાં ઘણું ઉચે દરજ્જે ઉન્નતિક્રમમાં ચઢેલો છે અને
પરમ તત્ત્વ સાથે રાત્ર સહિત એકથ પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થયેલો છે,
તેને હિંદુ અને બૌદ્ધધર્મ 'બુદ્ધ' એટલે 'બોધ પામેલો' એ તરીકે
કહે છે; પણ 'નિર્વાણ' પ્રાપ્ત કરનાર અને 'બુદ્ધ' એ બે વચ્ચે પણ
વખી અંતર છે. જેણે નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું હોય, તે આત્મા કરતાં
પણ બુદ્ધની દશા વધુ માનવતી છે નિર્વાણદશા પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે
દયાસાગર મહાન આત્મા મનુષ્ય પદ પર પડે તે નાસ્તિક મનુષ્ય.
ના કલ્યાણ અર્થે નિર્વાણ મુખને. ના. મનુષ્યને
મદદ આપી શકાય તેવ સ્થિતિમાં રહે છે. તેને 'બુદ્ધ' કહે છે.

જાય છે અને જેવી રીતે જળદની પાછળ ગાડીનું પૈડું ચાલે છે, તેવીજ રીતે ખરાબ કામનું કૃણ તેની પાછળ આવે છે.

સર એકવિન આનોદકના શબ્દોમાં “કર્મ”નો નિયમ આ પ્રમાણે છે:—

“દરેક મનુષ્યનું જીવન તેના પૂર્વજન્મોનાં આચરણનું પરિણામ છે; ઘણા કાળ પૂર્વે કરેલાં અશુભ કૃત્યો શોક અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે; તેમજ ભૂતકાળનાં શુભ કાર્યો આનંદ આપનાર બને છે. મનુષ્ય પોતે વાલેલું લણવા પાછો આવે છે.”

જન્મમરણના ચક્રની ધરી આંસુની બનેલી છે અને તેની નાભિ શન્યની બનેલી છે. તે ચક્રમાંથી મનુષ્ય કેવી રીતે મુક્ત થઈ શકે તે શીખવવું. મનુષ્ય પોતાનાજ ભવિષ્યનો રચનાર છે, અથવા તેનું ભવિષ્ય તેના પોતાનાજ હાથમાં છે એમ જણાવવું. આનો ખ્યાલ આવ્યા પછી મનુષ્યે કેવાં પ્રકારનાં કાર્યો તથા વિચારો કરવા કે જે પુનર્જન્મના કારણને સહાયભૂત થાય નહિ અને ભૂતકાળનું કર્મ ખપી જતાં મનુષ્ય મુક્તિ-નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી શકે; આ શીખવવું-આમાંજ બૌદ્ધધર્મનો સાર સમાયેલો છે.

સર્વ મનુષ્યોને શુદ્ધ વિચાર કરવાનું અને પોતાના ખુદ શિષ્યોને શ્યામ કરવાનું યુદ્ધરેવ ભાર કંઈને જણાવતા હતા, તેનું કારણ પણ આજ હોવું જોઈએ, એમ આપણને જણાય છે. કાર્ય કરતાં પહેલાં વિચાર ઉદ્ભવે છે; વિચાર તે કાર્યનો નિર્ધાર છે. મનુષ્યની ઉત્પત્તિમાં, તેનું ચારિત્ર્ય ઉત્તમ પ્રકારનું બનાવવામાં અને તેનું ભવિષ્ય નિર્માણ કરવામાં ઉત્તમ વિચાર એ પલ્લવ પ્રબળ નાથન છે. પાશ્વિક્ય હોકોએ તથા તેમના સસર્જને લીધે આપણા ઉ.દે.માં ૧૮૫૮ વર્ષની બાદ્ય પ્રવૃત્તિને અગત્યની નબરની અને ૧૯૪૮ તેમજ નિદામિત વિચારને તેમજ લ.મ. ક.મ. મુખી કહેલા ૧૫.૧૦૦ ગોણ માનવ ન્યાય જેવે પદે નહિ છે, તેમજ ત.દે. બોદ-

અને તે મધ્ય માર્ગ કયો છે? ખરેખર તે 'અષ્ટવિધ ઉત્તમ માર્ગ' નીચે પ્રમાણે છે:-

- (૧) શુદ્ધ વિચારો (વહેમ અને અજ્ઞાનરહિત).
- (૨) શુદ્ધ અભિલાષો (ઉચ્ચ અને બુદ્ધિશાળી તેમજ અકુલ પુરુષોને યોગ્ય).
- (૩) શુદ્ધ વાણી (હયાશુ, નિષ્કપટી અને સત્યમય).
- (૪) શુદ્ધ આચાર (શાંતિયુક્ત, પ્રમાણિક અને પવિત્ર).
- (૫) શુદ્ધ વૃત્તિ-ઉદ્દરનિર્બાહ (કોઈ પણ જીવતા પ્રાણીને ઇન્ન અથવા ભય ઉત્પન્ન કર્યો સિવાય).
- (૬) શુદ્ધ પ્રયત્ન (આત્મકેળવણી તેમજ આત્મસંયમમાં).
- (૭) શુદ્ધ અપ્રમત્તતા. (મન સાવધ તેમજ નિરીક્ષક હોવું જોઈએ).
- (૮) શુદ્ધ આત્માનંદ (જીવનની સત્યતાને લગતી જિંદી સમાધિમાં મળે છે તે).

“હે બિહુકો! દુઃખને લગતું ઉત્તમ સત્ય નીચે પ્રમાણે છે:-
જન્મ દુઃખમય છે, તેમ જરા પણ છે; રોગ દુઃખકર છે, તેમ મરણ પણ છે; અસ્થિકર વસ્તુનો સંયોગ દુઃખકર છે, તેમજ સ્થિકર વસ્તુનો વિયોગ પણ છે; અને કોઈ પણ અસંતુષ્ટ ઇચ્છા પણ દુઃખકર છે. દુઃખમાં મમત્વભાવનાથી ઉત્પન્ન થતા 'પંચ સંધિ' દુઃખકર છે.

“હે બિહુકો! દુઃખની ઉત્પત્તિને લગતું ઉત્તમ સત્ય આ પ્રમાણે છે જે તૃષ્ણા પુનર્જન્મનું કારણ છે. જે તૃષ્ણા ઇન્દ્રિયગત્ય મુખેની સહચારિણી છે અને જે તૃષ્ણા એક વખત આ સ્થળે અને અન્ય સમયે બીજા સ્થળે સતેષ થાય છે, તે તૃષ્ણાનાથી દુઃખ

ઉપર જણાવેલાં શાપાંતરોમાંથી ગમે તે શબ્દો આપણે ગ્રહણ કરીએ તોપણ વિચાર્યોજી તો એકજ પ્રકારની છે.

પ્રથમ શુદ્ધ સત્યનું જ્ઞાન; તે પછી શુદ્ધ વિચારો; અને તે વિચારોને લીધે પોતેતેમજ પોતાના સંબંધમાં આવતા સર્વ જીવ પ્રત્યે શુદ્ધ વાણી અને શુદ્ધ કર્મ; અને તે પછી ત્રણ પ્રકારની આત્મકેળવણી:—(૧) શારીરિક કેળવણી (શુદ્ધ ઉદ્યોગ) (૨) માનસિક કેળવણી (અપ્રમત્તતા) અને (૩) આધ્યાત્મિક કેળવણી (ધ્યાન).

બૌદ્ધધર્મનાં સર્વ પવિત્ર પુસ્તકોનો સાર એકજ સૂત્ર અથવા શ્લોકમાં આવી જાય છે અને તે નીચે પ્રમાણે છે:—

“ સર્વ પ્રકારનાં પાપ કરતાં અટકવું, સદ્ગુણ મેળવવા; પોતાના હૃદયને શુદ્ધ બનાવવું—આ બૌદ્ધનો ધર્મ છે. ”

પંચમહાવ્રતો (‘ પંચશીલ ’) જે બૌદ્ધધર્માનુયાયીઓને પાળવાનાં છે, તે સર એકવિન આનોદ્ધે કવિતારૂપે નીચે પ્રમાણે પ્રદર્શિત થયો છે:—

અહિંસા—દયા ધર; કોઈને મારતો નહિ, ઉત્પતિક્રમના માર્ગ પર ચાલતા શૂદ્રમાં શૂદ્ર પ્રાણીનો પણ તું વધ કરતો ના.

અસ્તેય—ઉદારતાથી આપવું અને લેવું, પણ પારકી વસ્તુ બીજા પાસેથી લોભથી, ભેરથી કે કપટથી લેવી નહિ.

સત્ય—જૂઠી સાક્ષી પૂરવી નહિ, કોઈને માથે આગ ચડાવવું નહિ. જૂઠું બોલવું નહિ; સત્ય તે અતરશુદ્ધિની વાણી છે.

મદ્યમાંસનિષેધ—જે વસ્તુઓ અને પ્રવાહી પદાર્થો મનુષ્યોને મદોન્મત્ત બનાવે છે તેનો ત્યાગ કર, શુદ્ધ મન અને શુદ્ધ પ્રદીપને સ્થાપવાની જરૂર નથી.

જે દગી ઉપર નિશ્ચય મેળવવાને અને તેને કેળવવાને ઘણાં ત્રત
મને નિયમો પાળવા પડે છે.

ગુરુ પોતાના જીવન-સમયમાં જ શિક્ષકો અને શિષ્યોનો એક
સંઘ' રચાયા; અને તે 'સંઘ'ને તેમણે સમગ્ર મનુષ્યજાતિને
સ્પષ્ટ રીતે ઉપયોગમાં ન આવે તેવું વધારે ઉચ્ચ અને અધ્યાત્મ-
વિધાને લગતું શુભ શિક્ષણ આપ્યું, એમ માનવાને સળગ કારણો
છે. કારણ કે તે તો ખુદ્દુ છે કે ઉપર જણાવેલું નૈતિક શિક્ષણ ગમે
તેવા ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય, તોપણ ફક્ત તે શિક્ષણ 'નિર્વાણ' શબ્દથી
સૂચવેલી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિના ઉચ્ચ પગથિયા પર મનુષ્યને લઈ
જવાને શક્તિમાન થયે નહિ. વધારે જ્ઞાન તેણે મેળવવું જોઈએ;
અથવા જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ જે શુભજ્ઞાની (દીક્ષિત) ગુરુ અથવા
અહંતનો ખાસ ગુણ છે, તે જ્ઞાન મેળવવાની શક્તિ તેણે મેળવવી
જોઈએ. જગતના સર્વ ધર્મ સંસ્થાપકોની સર્વત્ર આવીજ રીત હતી.

હવે આ શુભ જ્ઞાન અથવા મુમુક્ષુના 'માર્ગ'નાં નાનાં તેમજ
મોટાં પગથિયાનું જ્ઞાન તેમજ તે 'માર્ગ' પર ચાલવાની દૃઢ ઇચ્છા
રાખનારામાં જોઈતા વિવિધ ગુણોનું જ્ઞાન 'શુભ મદદગારો' એ
નામના ધર્મને આધારે નીચે પ્રમાણે છે. મુમુક્ષુની પ્રથમની અદી-
શિત અવસ્થાનાં પાંચ પગથિયાં છે, પણ પૂર્વ તરફના ઘણા ધર્મ-
પુસ્તકોમાં તે ગુરુ માર્ગને લગતાં હોય એમ ગણવામાં આવ્યું
નથી અને તેને લીધે આ વિષય સંબંધીના પૂર્વ તરફના ધર્મોનો
અભ્યાસ કરતા મુખ્ય અને ગોણ વિભાગના દરજ્જાનો દેરફાર
રોપના ધર્મી મુરદેલી પડે છે.

પ્રથમ પગથિયું "મનોદ્વંદ્વવચન" અથવા મનન કાર
ઉપાદય તે છે. જ્યાં મનન હવે મુદ્દે થાય છે ત્યારે તેને કોઈ
દેવતા, હેતુક હેતુઓની અનિશ્ચય અને નિશ્ચયની ને નિશ્ચય.

ઉચ્ચ તત્ત્વ જોડે સંયોગની તેમજ સુક્ષ્મ-નિર્વાણની અનિવાર્ય ધમ્મા (મુમુક્ષા)નું આ સ્થાન છે.

પાંચમું પગથિયું “ગોત્રભૂ” નું છે. આ શબ્દનો અર્થ ગુપ્ત જ્ઞાન (રહસ્ય) ની દીક્ષાને વાસ્તે અધિકારીપણું એમ થાય છે. અહીંયાં તે પોતાના સર્વ શુદ્ધોને એકત્ર કરે છે અને હવે અદ્વીક્ષિત અવસ્થામાંથી દીક્ષિત અવસ્થામાં પ્રવેશ કરવાને તૈયાર થાય છે.

અહીંયાં જણાવવું જોઈએ કે, ઉપર જણાવેલા સર્વ શુદ્ધો નવા ઉપાસકમાં સંપૂર્ણ ખીલેલા હોવા જોઈએ, એવી તેની પાસેથી આશા રાખવામાં આવતી નથી. અથવા તે શુદ્ધો એક પછી એક અનુક્રમે મેળવવા જોઈએ તેમ પણ નથી. તે ઉપાસકે એકજ સમયે ચારિત્ર્ય યોજનાના કાર્યમાં, ધ્યાનની દિશામાં અને ઉપર જણાવેલા માર્ગાનુસાર ઉત્તતિ મેળવવાના કાર્યમાં પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. પોતાની આગળ ઉત્તતિને વાસ્તે કેવું વિશાળ ક્ષેત્ર છે, તેના સાલિશ જ્ઞાન સિવાય પણ (ગોત્રભૂ) શબ્દે સૂચવેલે પગથિયે બાહ્ય ધર્મમાં મૂંઝાયેલા અથવા કોઈ પણ ખાસ ધર્મ વિનાના પણ પુરુષો આવી શકે છે અને આવવા જોઈએ અને ‘ગોત્રભૂ’ તે કોણ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ગુરુદેવે જણાવ્યું છે કે, જે સામગ્રી દ્વારા આત્માને પવિત્ર બનાવવાના કાર્યનો આરંભ થાય છે, તે સામગ્રી સંયુક્ત મનુષ્ય તે ‘ગોત્રભૂ’ છે.

આ અદ્વીક્ષિત અવસ્થાના વિભાગની પેલી પાર કેવળ ગુરુ માર્ગના ચાર વિભાગ છે અને આ પગથિયા પર થઈને પસાર થતાં, જે સંયોજન-બંધન તેને જન્મમરણના ચક્ર સાથે બાંધે છે અને નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરતા અટકાવે છે. તે દશ સંયોજનથી ઉપાસકે મુક્ત થવું જોઈએ હવે દોઢી કનેદથી ચાલી શકે તેમ નથી. હવે તે બે વૃષ્ટાંતો સિધ્ધને બંધનકર્તા છે તેમથી તેણે મુક્ત

શ્રીબુદ્ધનો ઉપદેશ

ધમ્મપદ

પ્રકરણ ૧ લું-યમકવર્ગ*

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કેઈ મનુષ્ય ખરાબ વિચારથી બોલે અથવા વર્તે, તો ગાદીને ખેંચનાર બળદની પછવાડે જેમ પેડું ચાલ્યું આવે છે, તેમ દુઃખ તેની પછવાડે આવે છે. (૧)

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કેઈ મનુષ્ય તારા વિચારથી બોલે અથવા વર્તે, તો છાયા 'ન મનુષ્યની પછવાડે જાય છે તેમ મુખ તેની પછવાડે ચાલ્યું આવે છે. (૨)

શ્રીમદ્ બુદ્ધ ગોષ્ઠી ગોષ્ઠી-૨

શ્રીબુદ્ધનો ઉપદેશ

ધર્મપદ

પ્રકરણ ૧ હું-યમકવર્ગ

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કોઈ મનુષ્ય ખરાબ વિચારથી બોલે અથવા વર્તે, તો ગાદીને ખેંચનાર બગદની પછવાડે જેમ પેડું ચાપ્યું આવે છે, તેમ દુઃખ તેની પછવાડે આવે છે. (૧)

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કોઈ મનુષ્ય ખરાબ વિચારથી બોલે અથવા વર્તે, તો ગાદીને ખેંચનાર બગદની પછવાડે જેમ પેડું ચાપ્યું આવે છે, તેમ દુઃખ તેની પછવાડે આવે છે. (૨)

આપણી હાલની સ્થિતિ આપણા વિચારોનું પરિણામ છે, આપણા વિચારો પર આધાર રાખે છે અને આપણા વિચારોથી બનેલી છે. જો કોઈ મનુષ્ય ખરાબ વિચારથી બોલે અથવા વર્તે, તો ગાદીને ખેંચનાર બગદની પછવાડે જેમ પેડું ચાપ્યું આવે છે, તેમ દુઃખ તેની પછવાડે આવે છે. (૩)

તરીકે માને છે, તેઓ કદાપિ સત્ય મેળવી શકતા નથી, પણ
ખોટી ઇચ્છાઓમાં ખેંચાય છે. (૧૧)

જેઓ સત્યને સત્ય તરીકે પિછાણે અને અસત્યને અસ-
ત્ય તરીકે માને છે, તેઓ સત્ય મેળવે છે અને સારી ઇચ્છાઓ
પ્રમાણે ચાલે છે. (૧૨)

સારી રીતે નહિ સંચારેલા છાપરામાંથી જેમ વરસાદ માગ
કરે છે, તેવી રીતે વિચાર નહિ કરનારના (અવિચારશીલના)
મનમાં વિકારો ધૂસી જાય છે. (૧૩)

સારી રીતે સંચારેલા છાપરામાંથી વરસાદને માગ જડતો
નથી, તેમ સારી રીતે વિચાર કરનારના (વિચારશીલના) મનમાં
વિકારો હાખલ થઈ શકતા નથી. (૧૪)

ખરાબ કામ કરનાર આ લોકમાં રહે છે, પરલોકમાં રહે છે,
બંનેમાં રહે છે. પોતાના અશુભ કામનું અશુભ પરિણામ આવે
છે, ત્યારે તે રહે છે અને દુઃખી થાય છે. (૧૫)

સદ્ગુણી મનુષ્ય આ લોકમાં ખુશી થાય છે, પરલોકમાં ખુશી
થાય છે, બંને લોકમાં ખુશી થાય છે. પોતાના કાર્યની શુદ્ધતા
જ્યારે તે જુએ છે, ત્યારે તે ખુશી થાય છે અને આનંદ
પામે છે. (૧૬)

ખરાબ કામ કરનાર આ લોકમાં દુઃખ ભોગવે છે, પરલોકમાં
દુઃખ ભોગવે છે; બંને લોકમાં દુઃખ ભોગવે છે. જે ખોટું કામ
પોતે કયું હોય તેનો વિચાર કરે છે, ત્યારે તે દુઃખી થાય છે
અને ખરાબ સ્થિતિમાં જતાં વધારે દુઃખી થાય છે. (૧૭)

સદ્ગુણી મનુષ્ય આ લોકમાં દુઃખ ભોગવે છે, પરલોકમાં ખુશી
ભોગવે છે અને નારાજગત થઈ જાય છે. તેનો વિચાર કરે છે,
જે કામ કર્યું છે તે ખોટું છે અને તરીકે સ્થિતિમાં જતાં વધારે દુઃખી
થાય છે. (૧૮)

મનના સંયમથી મનુષ્ય એવો દ્વીપ પ્રાપ્ત કરે છે કે, ગમે તેવા પાણીના પૂરથી તેને અસર થઈ શકે નહિ. (૫)

મૂખ લોકો જોટી મહત્તા પાછળ દોડે છે. પણ સુસ મનુષ્યો અપ્રમાદને ઉત્તમ રત્નરૂપ ગણે છે. (૬)

જોટી મહત્તા પાછળ દોડતા નહિ; તેમજ રાગ કે કામના ઉપસોગની પાછળ પડતા નહિ; જે અપ્રમાદી અને વિચારવંત છે, તેજ અપૂર્વ આનંદ અનુભવે છે. (૭)

ત્યારે ડાહ્યો મનુષ્ય અપ્રમાદથી જોટી મહત્તાને ફર કરે છે, ત્યારે તે જ્ઞાનના ઉચ્ચ શિખર પર ચઢી શકે છે અને મૂખ લોકો તજેટી આગળ જોયાં ખાતા માલૂમ પડે છે. જેમ પર્વત ઉપર જિલેલો મનુષ્ય મેદાન ઉપર જિલેલો મનુષ્યોને પોતાથી નીચા જુએ છે, તેમ દુઃખથી મુક્ત થયેલો પુરુષ દુઃખમાં મગ્ન થયેલાં મનુષ્યોનાં ટોળાં તરફ જુએ છે. (૮)

પ્રમાદી મનુષ્યોમાં જે અપ્રમત્ત છે અને જિંઘતા મનુષ્યોમાં જે ભગતો છે, તે મનુષ્ય શરતમાં સારો ઘોડો નિર્માળ ટકુને પાછળ મૂકીને આગળ વધી શકે છે, તેમ આગળ વધે છે. (૯)

અપ્રમત્તદશાથીજ ઇન્દ્ર દેવોનો અધિપતિ થયો. લોકો પણ અપ્રમત્તદશાની સ્તુતિ કરે છે. પ્રમાદની સર્વદા નિંદા થાય છે. (૧૦)

જે ભિષ્મ અપ્રમત્તદશામાં આનંદ માને છે અને પ્રમાદદશા તરફ બધની નજરથી જુએ છે, તે અગ્નિ જેવો ફરે છે અને નાનાં કે મોટાં સર્વ બધનોને વિખેરી નાખે છે. (૧૧)

જે ભિષ્મ અપ્રમાદદશામાં આનંદ માને છે, જે અવિચારી-પણાને ભયરૂપ ગણે છે. તે પૂર્ણતાથી કદાપિ પાછો પડે નહિ. તે નિર્ભયની સમીપમા છે. (૧૨)

આ શરીર કુંભના જેવું સણુમાં નાશ પામવાના સ્વભાવનું છે, એમ જાણીને મનુષ્યે મજબૂત વિચારોનો કિલ્લો બાંધવો જોઈએ અને જ્ઞાનરૂપી શસ્ત્રો વડે મારરાજીને જીતવો જોઈએ; તે જિતાય ત્યાર પછી પણ તેનાથી ચેતતા રહેવું જોઈએ અને કદાપિ પ્રમાદી થવું નહિ. (૮)

લાંબો વખત જશે નહિ તે પહેલાં તો આ શરીર નિરુપયોગી લોકડાના ઢીમચાની માફક જમીન પર અચેતન થઈ પડશે. (૯)

એક દેખી બીજા દેખીનું તુકસાન કરે, અથવા તો શત્રુ શત્રુનું જે તુકસાન કરે, તેના કરતાં ખોટું રસ્તું દોરાયેલું મન વધારે તુકસાન કરે છે. (૧૦)

જેટલો લાભ સારું રસ્તું દોરાયેલું મન કરી શકે છે, તેટલો લાભ માતા, પિતા કે બીજાં કોઈ સ્વજન કરી શકશે નહિ. (૧૧)

પ્રકરણ ૪ થું-પુષ્પવર્ગ

આ પૃથ્વી, યમલોક અને દેવલોક ઉપર કોણ વિજય મેળવશે ? જેવી રીતે ચતુર મનુષ્ય શુદ્ધ પુષ્પને ચોધી કાઢે છે, તેવી રીતે સદૃશુલનો સીધો માર્ગ કોણ ચોધી કાઢશે ? (૧)

મુમુક્ષુ આ પૃથ્વી, યમલોક અને દેવલોક ઉપર જય મેળવશે. જેવી રીતે ચતુર મનુષ્ય પુષ્પને ચોધી કાઢે છે, તેવી રીતે મુમુક્ષુ સદૃશુલનો માર્ગ ચોધી કાઢે છે. ૨

જે મનુષ્ય આ ૩ રીતોને પાળીને, પરપોતાના જમાન, અથવા તો ગાજવાના નીર સમાન ગમે છે, તે ના-દેવના પુ-પની આત્મીય તું તીર ભાગી નાખશે અને યન-વને કદાપિ જોઈ નહીં. ૩

જેવી રીતે નદીનું પૂર કિંમત નહીં અને ધનથી ભરે છે તેમ.

માથું ઉડાવી દે છે. (૧૩)

કેવળ મૂર્ખ મનુષ્ય જોટી કીર્તિની, લિહુકોમાં આગળ આવવાની, આશ્રમમાં પ્રભુત્વ પામવાની અને લોકોમાં પૂજવાની અલિલાપા રાખે ! (૧૪)

ઉપાસક તેમજ લિહુક (સંસારી તેમજ ત્યાગી) આ કામ મેં કયું એમ વિચારે અને તેઓ કરવા યોગ્ય તેમજ નહિ કરવા યોગ્ય દરેક કામમાં મારી ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલે-આવી મૂર્ખની ઇચ્છા હોય છે; આથી તેનો અહંકાર અને તૃષ્ણા વૃદ્ધિ પામે છે. (૧૫)

એક ભાગ ધન તરફ દોરી જાય છે. બીજો ભાગ નિર્વાણ જણી લઈ જાય છે; બુદ્ધનો શિષ્ય-લિહુક જો આ બાળત સમજતો હોય તો તે કીર્તિને વાસ્તે પ્રયત્ન કરશે નહિ, પણ સંસારમાંથી મુક્ત થવાને ઉદ્યમી થશે. (૧૬)

પ્રકરણ ૬ ટું-પંડિતવર્ગ (સ્વરો જ્ઞાની)

જે મનુષ્ય ત્યાગ કરવા લાયક શું છે તે જાતાવે, જે કપકો આપે અને બુદ્ધિશાળી હોય, તેવો જ્ઞાની મનુષ્ય જો તમને મળે તો, કોઈ ખાનગી ભંડાર બતાવનારની પાછળ પાછળ તમે જાઓ છો, તેમ તેને અનુસરજો. જે તેવા જ્ઞાનીને અનુસરશે તેની દશા બગડશે નહિ પણ વધારે સારી થશે. (૧)

તે જ્ઞાની પુરુષને સલાહ આપવા દો, ઉપદેશ આપવા દો અને જે અયોગ્ય હોય તેમાંથી પાછા હટવાનું કહેવા દો. તે દેવોને પણ વફવત (પ્રિય) થશે, કેવળ ખરાબ મનુષ્યો જ નેને ધિક્કારશે. ૨)

ખરાબ કામ કરનારને તમને નિયમ મનાવવા નહિ દેવડો. મનુષ્યો સાથે મિત્રી રાખવા નહિ ગુપ્તી મનુષ્યો. નરક નરકોના મંજીર રાખો. ઉત્તમ મનુષ્યો સાથે નરકો નહિ. ૩

ગાર (ઘરખાર વગરનો) થઈ એકાંતવાસમાં અલભ્ય આનંદ મેળવવા તેણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. (૧૨)

સર્વ સુખનાં સાધનોનો ત્યાગ કરીને તેમજ સર્વ વસ્તુઓ ઉપરથી મારાપણનો હક દૂર કરીને સુરા મનુષ્યે મનની સઘળી પીડાઓથી છૂટવું જોઈએ. (૧૩)

જેઓનું મન જ્ઞાનનાં સાત તરવો* સારી રીતે સમજે છે, જેઓ દરેક વસ્તુ ઉપરથી મમત્વ દૂર કરીને વિરાગદશામાં આનંદ માને છે, જેઓની વૃત્તિઓ ઠાણૂમાં છે અને જેઓનું જ્ઞાન પ્રકાશમય છે, તેઓ આ દુનિયામાં રહેવા છતાં પણ મુક્તજ છે. (૧૪)

પ્રકરણ ૭ મું-અર્હતવર્ગ

જેણે મુસાફરી પૂરી કરી છે, ચોકનો ત્યાગ કયો છે, સર્વ બાબુઓથી જે મુક્ત છે અને જેણે સઘળાં બંધનોને ફેંકી દીધાં છે, તેને વાસ્તે કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ નથી. (૧)

તેઓ પોતાના ચિત્તને બરાબર એકાગ્ર કરીને વિચારબળથી ઉદ્યમ કરે છે, તેઓ એક સ્થાનમાં રહેતા નથી. જેવી રીતે હંસ કાઠવરાળા સ્થાનને તણને જાય છે, તેવી રીતે તેઓ પણ ઘરખાર તણને જાય છે (અનગાર બને છે). (૨)

જેઓ કોઈ ધન રાખતા નથી, જેઓ અમુકજ પ્રકારનો ખોરાક ખાય છે, જેઓએ અપરિમિત સ્વતંત્રતા-નિર્વાણ મેળવ્યું છે, તેઓનો માર્ગ આકાશમાં જિડત. પક્ષીઓના માર્ગની માફક

* નોંધિયાન મેગવરાના ન ૧ ન ૨ ને દેવ ન ૩ કહેતા છે. તેમનાં નામ ૧ સ્મૃતિ. ૨ પ્રગ. ૩ ઉત્તમ પ્ર. ૧. ૧ ૫૨૨. ૧ સમર્પિ અને ૭ ઉપેક્ષા.

પ્રકરણ ૮ મું-સહસ્ર (હજાર) વર્ગ

એક મનુષ્ય હજાર શબ્દોનું ભાષણ આપે, પણ જો તેના શબ્દો અર્થ વગરના હોય તો તે ભાષણ નિરર્થક છે. પણ તેને બદલે અર્થવાળો એક શબ્દ જે સાંભળવાથી મનુષ્ય શાંત બને, તે વધારે સારો ગણી શકાય. (૧)

કોઈ કાવ્ય હજાર શબ્દોનું બનેલું હોય પણ જો તે અર્થ વગરનું હોય, તો તેના કરતાં તે ગાથાનો એક શબ્દ જે સાંભળવાથી મનુષ્ય શાંત થાય, તે શબ્દ વધારે ઉપયોગી ગણી શકાય. (૨)

નકામા શબ્દોની સો ગાથા એક મનુષ્ય જોલે તેના કરતાં ધર્મનો એક શબ્દ જે સાંભળવાથી મનુષ્ય શાંત બને તે વધારે ઉપયોગી ગણાય. (૩)

એક મનુષ્ય હજાર વાર હજાર મનુષ્યો સાથે લડાઈમાં જીતે અને બીજો મનુષ્ય ક્ષેપિત થતાના ઉપર જ્ય મેળવે, તો બીજો મનુષ્ય વધારે ઉત્તમ જીત મેળવનાર છે. (૪)

બીજા મનુષ્યોને જીતવા કરતાં આત્મજય કરવો એજ ઉત્તમ છે. જેણે આત્મજય કયો છે અને જે સંયમમાં રહે છે, તેના વિજયને પરાભવના રૂપમાં દેવવા દેવ કે મધવ કે (શ્રદ્ધા સાથે) મારદેવ કોઈ સમર્થ નથી. (૫,૬)

એક મનુષ્ય દર મહિને હજાર પશુઓનો યજ્ઞ કરે અને જેના આત્માએ અનુભવ જ્ઞાન મેળવ્યું છે, એવા કોઈ મહાન પુરુષને એક દુષ્ટવાર નમસ્કાર કરે, તો હજાર વર્ષના યજ્ઞ કરનાં એક દુષ્ટને તે નમસ્કાર વધારે પ્રીતી છે. (૭)

એક મનુષ્ય સો વર્ષ મુખી જીવના રહી અગ્નિની ઉપવસા કરે અને જેના આત્મ જે અનુભવજ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેના કોઈ

પ્રકરણ ૧ મું-પાપવર્ગ

મનુષ્યે શુભ કામ કરવા તરફ ઉતાવળ કરવી જોઈએ અને ખરાબ વિચારથી મનને દૂર રાખવું જોઈએ. જે મનુષ્ય સારું કામ કરવામાં આગ્રહ કરે છે, તેનું મન પાપ કામમાં રહે છે. (૧)

કદાચ કોઈ મનુષ્ય કોઈ પાપ કરે તો તેણે ફરીથી તે કરવું નહિ. તેણે તે પાપમાં આનંદ માનવો નહિ. પાપ એકદું થાય છે ત્યારે દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. (૨)

જો કોઈ મનુષ્ય સારું કામ કરે તો તેણે ફરીથી તે કરવું. સારા કામમાં તેણે આનંદ માનવો, કારણ કે સારું કામ એકદું થાય છે ત્યારે સુખજનક છે. (૩)

જ્યાંસુધી ખરાબ કામનું ફળ આવ્યું નથી, ત્યાંસુધી ખરાબ કામ કરનાર સુખજ જીવે છે; પણ જ્યારે ખરાબ કામનું ફળ આવે છે, ત્યારે તે ખરાબ કામનું ખરાબ ફળ તેના જાણવામાં આવે છે. (૪)

જ્યાંસુધી સારા કામનું ફળ આવ્યું નથી, ત્યાંસુધી સત્તજનને પણ ખરાબ દિવસ ભોગવવા પડે છે. પણ જ્યારે સારા કામનું ફળ આવે છે, ત્યારે સારા માણસને સારી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે. (૫)

પાપની મને અસર થશે નહિ, એવો વિચાર કરી કોઈએ પાપની તરફ બેદરકાર થવું નહિ. ટીપું ટીપું પાણી પડવાથી પણ ઘડો ભરાય છે, તે પ્રમાણે થોડું થોડું પાપ કરીને પણ મૂખ મનુષ્ય પાપથી ભરાય છે. (૬)

દોષ પુણ્યની અસર થશે નહિ, એવું ધારીને કોઈએ પુણ્ય તરફ બેદરકાર રહેવું નહિ. ટીપુ ટીપુ પાણી પડવાથી પણ જેમ

પ્રકરણ ૧૦ મું-દંડવર્ગ

સઘળા મનુષ્યો સજાથી ડરે છે. સઘળા મનુષ્યો પાપથી ડરે છે. યાદ રાખો કે તમે પણ તેમના જેવા છો. હિંસા કરતા નહિ, અથવા કરાવતા નહિ. (૧)

સઘળા મનુષ્યો સજાથી કંપે છે. સઘળા મનુષ્યો જીવવાને ઇચ્છે છે. તમે પણ તેમના જેવા છો, એ યાદ રાખો. હિંસા કરતા નહિ, અથવા કરાવતા નહિ. (૨)

પોતાના સુખની ઇચ્છા કરતો જે પુરુષ સુખનીજ ઇચ્છા કરતા ખીજા પ્રાણીઓને સજા કરે છે, અથવા તેની હિંસા કરે છે, તેને મરણ પછી સુખ મળતું નથી. (૩)

પોતાના સુખની ઇચ્છા કરતો જે પુરુષ સુખની ઇચ્છા કરતાં ખીજા પ્રાણીઓને સજા કરતો નથી, અથવા મારતો નથી, તે મરણ પછી સુખ મેળવે છે. (૪)

કોઈને પણ કઠોર શબ્દો કહેતા ના. જેઓ કઠોર શબ્દો બોલે છે, તેમને જવાબ પણ કઠોર શબ્દોમાં મળે છે. ક્રોધભરેલું વચન દુઃખકારક છે. ધાના બદલામાં ધા સહન કરવા પડશે. (૫)

જેવી રીતે ભાંગી ગયેલા ઘાંટનો અવાજ નીકળતો નથી, તેમ જો તું કાંઈ પણ બોલીશ નહિ તો જરૂર તું નિરાશ મેળવીશ. ક્રોધ તો તારાથી દૂર ભાગશે. (૬)

જેવી રીતે ગોવાળ ગાયોને હાંકીને પોતાની લાકડીવતી તબેલામાં લઈ જાય છે, તેમ વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ મનુષ્યના જીવનને હાંકી શકે છે. (૭)

મૂખ મનુષ્ય જ્યારે ખરાબ કામ કરે છે, ત્યારે તે બાણતો નથી. પણ અમિત્રી જેમ નૃણ બને, તેમ પે તાન ખરાબ કામે કપી અમિત્રી તે બને છે. ૮

જે નિરોધ અને નિરપરધી નાન પે ને દુ ખ દે છે. તેને નીચે

પ્રકરણ ૧૧ મું-વૃદ્ધાવસ્થા

ત્યારે આ જગત બળી રહ્યું છે ત્યારે હાસ્ય કેવું? ત્યારે આનંદ કેવો? તમે અધારામાં ફસાયલા છો, છતાં તમે પ્રકાશને કેમ શોધતા નથી? (૧)

જેના ઉપર ઘા પડ્યા છે, જે મહામહેનતે બોડાયલું છે, જે માંદું છે, જે ઘણીક યોજનાઓ રચે છે, પણ જે બળ કે ટેકા વગરનું છે, તે આ કપડાં પહેરેલા માટીના ઢેફા (શરીર) તરફ નજર કરો! (૨)

આ શરીર પાતળું પડેલું છે, અનેક રોગોથી ઘેરાયલું છે અને ક્ષયભંજી છે. આ કચરાના ઢગલાના (શરીરના) કકડે કકડા થાય છે અને જિંદગીનો મૃત્યુમાં અંત આવે છે. (૩)

શરદ્ઋતુમાં નાખી દીધેલા કમંડલુના જેવા સફેદ રંગનાં હાડકાં બહારી જે નજર કરે છે, તે જિંદગીમાં આનંદ શી રીતે માને? (૪)

હાડકાંનિ કિલ્લો બનાવી, તેને માંસ અને લોહીથી ઢાંકવામાં આવે છે અને તેમાં વૃદ્ધાવસ્થા, મૃત્યુ, અભિમાન અને કપટ આવી વસે છે. (૫)

રાબજોના મોટા રથો બાગે છે, શરીર પણ નાશ પામે છે; પણ સહાચારીના સહુણુનો નાશ થતો નથી આમ સજ્જનો સારા પુરુષોને કહે છે. (૬)

જે મનુષ્યે થોડો અભ્યાસ કર્યો હોય છે, તે બજારની માફક વેપે છે, તેવું માંસ વેપે છે, પણ તેનું જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામતું નથી. (૭)

આ શરીરને બનાવનારની શોધમાં મેં ઘણા જન્મ ગુમાવ્યા છે, હારણ કે તે મને જડ્યું નહિ જન્મ અને મરણ દુ ખ-

સ્વામીને મેળવે છે. (૪)

જેવી રીતે હીરો કીમતી પથરાને પણ ભાંગી નાખે છે, તેમ પોતે આચરેલાં, પોતે ઉત્પન્ન કરેલાં અને પોતે વધારેલાં પાપો મૂઢ મનુષ્યને કચરી નાખે છે. (૫)

જેવી રીતે લતા જે આડને વળગે છે, તે આડને નીચે નમાવે છે, તેવીજ રીતે જેનું પાપીપણું વધારે છે તેવો મનુષ્ય, તેના શત્રુઓ તેની જે દશા ઇચ્છે તે સ્થિતિએ આવી પહોંચે છે. (૬)

ખરાબ અને પોતાને હાનિ કરનારાં કામો કરવાં સહેલાં છે, પણ સારાં અને લાભકારક કામો કરવાં મુશ્કેલ છે. (૭)

જે મૂખ મનુષ્ય અહંતા, આચં અને સદાચરણી પુરુષોની આશાનો તિરસ્કાર કરે છે અને અસત્ય મતને અનુસરે છે, તે કલ્પક નામના બરુની માફક પોતાનોજ નાશ કરનારાં કથ મેળવે છે. (૮)

પાપ કરનાર પોતેજ છે, તેમ લોગવનાર પણ પોતેજ છે. પાપનો ત્યાગ કરનાર પણ પોતે છે અને પોતાની શુદ્ધિ કરનાર પણ પોતે છે. પવિત્ર મનુષ્યો આપણથી ટકે છે અને પાપીઓ પડે છે. કોઈ બીજાને પવિત્ર બનાવી શકતું નથી. (૯)

બીજાનું કલંબ્ય ગમે તેટલું મોટું હોય તોપણ કોઈએ સ્વકલંબ્યનો ત્યાગ કરવો નહિ. એક વાર પોતાનું કલંબ્ય સમજ્યા પછી મનુષ્યે તે ધ્યાનપૂર્વક કરવું. (૧૦)

પ્રકરણ ૧૩ મું-લોકવર્ગ

ખરાબ નિયમને અનુસરતા નહિ. પ્રમદયો ચ.વત. નહિ. અસત્ય નિયમને અનુસરતા નહિ. સમાનની કલ્પક નહિ. ૧
લોકો, પ્રમાદ ન કરો. સદ્ગુણ. નિયમને અનુસરે તમારું
૩. ૧

પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય મેળવવા કરતાં, સ્વર્ગે જવા કરતાં અને સધળાં ભુવનો ઉપર ઉપરીપણું પ્રાપ્ત કરવા કરતાં પવિત્રતાનું પહેલું પગથિયું-જે 'સોતાપત્રની સ્થિતિ-તે મેળવવું' વધારે સારું છે. (૧૨)

પ્રકરણ ૧૪ મું-બુદ્ધવર્ગ

જેના જયને કોઈ છૂતી શકે નહિ, જેના જયમાં કોઈ દાખલ થઈ શકે નહિ, તેવા અગમ્ય-ત્રિકાળજ્ઞાની-બુદ્ધને તમે કયે માગે દોરી શક્યો ? (૧)

જેને વાસના તેના ઝેર અને પાશથી અવળે માગે દોરી શકે નહિ, તેવા અગમ્ય-ત્રિકાળજ્ઞાની-બુદ્ધને તમે કયે માગે દોરી શક્યો ? (૨)

જે બુદ્ધ (ખરેખરે જ્ઞાની) છે, જે અપ્રમત્ત છે, જે ધ્યાનમાં મગ્ન છે, જે જ્ઞાની છે અને સર્વ પ્રકારનો સંગત્યાગ કરવાથી મગ્નતા શાંતિમાં જે આનંદ માને છે, તેવાની દેવો પણ ઇર્ષ્યા કરે છે. (૩)

મનુષ્યપણે જન્મવું એ દુર્લભ છે, મનુષ્યનું જીવન દુર્લભ છે, સદૃશમનું કવણ દુર્લભ છે અને બુદ્ધનો જન્મ (બુદ્ધત્વની પ્રાપ્તિ) દુર્લભ છે. (૪)

કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ ન કરવું, સારું કામ કરવું અને મનને શુદ્ધ કરવું એજ સધળા બુદ્ધોનાં ચિન્તણું છે. (૫)

બુદ્ધ કહે છે કે, ધર્મ એ યોદ્ધા તપ છે અને સહનશીલતા એજ નિર્મળ છે; કારણ કે જે બીજાને મારે છે તે 'પ્રમજ્જિત' (ધનિ) નથી, જે બીજાનું અપમાન કરે છે તે 'અમળ' નથી. (૬)

નિંદા ન કરવી. મારવું નહિ, ધર્મની આજ્ઞા પ્રમાણે વિતે-

૧. જો ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

જાળંગ્યો છે, જેમણે મુક્તિ મેળવી છે અને જેઓ નિર્ભય થયા છે—તે શુદ્ધ અથવા તેમના શિષ્યો તરફ જે ભક્તિભાવ બતાવે છે, તેમનું પુણ્ય માપી શકાય નહિ. (૧૭,૧૮)

प्रकरण १५ मुं-सुखवर्ग

તે અમને ધિક્કારે છે, તેને નહિ ધિક્કારવાથી અમે મુખમાં રહીએ છીએ. અમને ધિક્કારનાર મનુષ્યોની વચમાં પણ અમે ધિક્કારથી છટા રહીએ છીએ. (૧)

પીડા પામતા મનુષ્યોમાં પણ પીડાથી મુક્ત થઈ અમે સુખમાં રહીએ છીએ. જે લોકો પીડા પામે છે, તે લોકોની વચ્ચેમાં પણ થાલો આપણે પીડાથી મુક્ત રહીએ. (૨)

લોભી મનુષ્યોની વચમાં પણ નિર્લોભી થઈ અને મુખથી રહીએ છીએ. લોભી મનુષ્યોની વચમાં પણ ચાલે આપણે નિર્લોભી તરીકે રહીએ. (૩)

અમારું ઠાઈનધી, એમ માનવાથી અમે સુખમાં રહીએ છીએ.
સુખનું જ લોજન દરનારા અમે ચગકતા હોવા લેવા થઈયું. (૪)

જીતણી વેર પેદા થાય છે, કારણ કે હાર પામનાર દુઃખી થાય છે. જેણે જય કે પરાજય (પરાભવ)નો ત્યાગ કર્યો છે, તે સંતોષી મનુષ્ય સદા સુખી છે. (૫)

રાગ જેવો દેહ અશિ નથી; દેખ જેવો દેહ કલિ નથી; મારી-
રના જેવું દેહ દુઃખ નથી; શાનિ કરતાં જંતુ મુખ નથી. ૬)

બધા રાજામાં જુદા ક્રીષ્ણ એ બે. પ્રો કે. એ છે. અરીસું
'ઉપકાન' તે બે. ટામા બે. એ. અન્ય છે. ના અ-અન બાહ્ય લોક
નિર્વાહ-લેખ પરમ શરૂ છે.

১৭.১১.৬৬ ১৭.১১.৬৬ ১৭.১১.৬৬ ১৭.১১.৬৬ ১৭.১১.৬৬

ધરાવતા નથી, તેમજ તેને ધિક્કારતા નથી, તેમને કોઈ પણ પ્રકારનાં બંધન નથી. (૩)

રાગથી શોક પેદા થાય છે, રાગથી ભય પેદા થાય છે; જે રાગથી મુક્ત છે તે શોક કે ભય બાજુતો નથી. (૪)

સ્નેહથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, સ્નેહથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે; જે સ્નેહથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક બાજુતો નથી. (૫)

રતિથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, રતિથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. જે રતિથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક બાજુતો નથી. (૬)

કામથી શોક ઉત્પન્ન થાય છે, કામથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. જે કામથી મુક્ત છે તે ભય કે શોક બાજુતો નથી. (૭)

તૃષ્ણાથી શોક પેદા થાય છે, તૃષ્ણાથી ભય પેદા થાય છે; જે તૃષ્ણાથી મુક્ત છે તે શોક કે ભય બાજુતો નથી. (૮)

જેનામાં સદ્ગુણ અને ભુદ્ધિ છે, જે ન્યાયી છે, જે સત્યવાદી છે, પોતાનું કર્તવ્ય બાજુ છે, તે વિશ્વને પ્રિય થશે. (૯)

જેનામાં નિત્યતત્ત્વ (નિર્વાણ)ની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થવા પામી છે, જે મનમાં સંતુષ્ટ છે, જેના વિચારો રાગથી અપ્રિય થયા નથી, તે ઉર્વાસોતમ્ કહેવાય છે (અર્થાત્ તે નિર્વાણ મુખી વહેતા જરામાં આગળ વધેલો છે.) (૧૦)

જે મનુષ્ય હાંબા કાળ મુખી દૂર ગયો હોય અને દૂરથી સહી-સતામત પાછો ફરે છે, તે મનુષ્યને તેનાં સગાંવહાણાં, મિત્રો અને આહવારો નમસ્કાર કરે છે. (૧૧)

તેજ રીતે જેણે સારાં કામ કર્યાં હોય છે અને જે આ લોક-માથી પરલોકમાં જાય છે, તે મનુષ્યને સ્વર્ગના પોતાના મિત્રને પાછો આવવા ભેટ છે. તેમ તેના સર્વ દેવ-વંશ-આદિ. ૧૦

“જે ચૂપ બેસે છે તેની લોકો નિંદા કરે છે; જે બહુ બોલે છે તેની લોકો નિંદા કરે છે; જે થોડું બોલે છે તેની પણ તેઓ નિંદા કરે છે; આ જંગતમાં એવો એક પણ નથી, કે જેની નિંદા ન થઈ હોય.” (૭)

એવો એક પણ મનુષ્ય હોતો નહિ, છે નહિ અને ધરે પણ નહિ, કે જેની સર્વદા નિંદા થઈ હોય અથવા જેની સર્વદા પ્રશંસા થઈ હોય. (૮)

જે નિષ્કલંક છે, સુર છે, રાત્રી છે અને સદ્ગુણી છે તેમજ જેની વિવેકી મનુષ્યો નિરંતર દિનપ્રતિદિન પ્રશંસા કરે છે તેની, જંબુ નદીમાંથી નીકળેલા સુવર્ણના સિક્કાની માફક-નિંદા કરવા કોણ હિંમત ધરશે? હવે પણ તેની પ્રશંસા કરે છે, બ્રહ્મદેવ પણ તેની સ્તુતિ કરે છે. (૯, ૧૦)

શારીરિક ક્રોધથી ચેતતા રહો ! તમારા શરીરને કાળૂમાં રાખો; શારીરિક પાપોનો ત્યાગ કરો અને તમારા શરીરથી સદ્ગુણી જીવન ગાળો. (૧૧)

જીભના ક્રોધથી ચેતતા રહો ! તમારી જીભને વશ રાખો; જીભનાં પાપોનો ત્યાગ કરો અને તમારી જીભ વડે સદ્ગુણને પાળો. (૧૨)

માનસિક ક્રોધથી ચેતતા રહો ! તમારા મનને કાળૂમાં રાખો; માનસિક પાપોનો ત્યાગ કરો અને મનથી સદ્ગુણી જીવન ગાળો. (૧૩)

જે સુર મનુષ્યો આ રીતે પોતાના શરીરને, પોતાની જીભને અને પોતાના મનને કાળૂમાં રાખે છે. તેઓજ ખરેખર નિઃકલંક-સદ્ગુણી-વર્તે છે. ૧૪.

કલંક છે; આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં સઘળા અધર્મના માર્ગે કલંકવાળા છે. (૮)

પણ આ બધા કરતાં એક મોટું કલંક છે અને તે મોટું કલંક અવિદ્યા છે. હે ભિક્ષુકો ! એ મલને દૂર કરો અને નિર્મળ બનો. (૯)

જે નિર્લભજ છે, કાગડા જેવો છે, તોફાની છે, બીજાનું અપમાન કરનાર છે, ઉદ્વેગ અને હલકો છે, તેને જીવનયાત્રા બહુ સરળ છે. (૧૦)

પણ જે વિનયી છે, જે શુદ્ધતાનો અભિલાષી છે, જે નિઃસ્વાર્થી છે, શાંત છે, નિષ્કલંક છે અને જીવિમાન છે, તેને વાસ્તે જીવનયાત્રા કઠિન છે. (૧૧)

જે પ્રાણીઓની હિંસા કરે છે, અસત્ય બોલે છે, લોકમાં કોઈએ નહિ આપેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે, પરદારાત્રી સેવન કરે છે, મુરા (ઢાઙ) આદિ માલક પદાર્થોનું પાન કરે છે, તે મનુષ્ય આ લોકમાં પણ પોતાની ષડ્ઘીનું મૂળ બોદે છે, એટલે પોતાનો નાશ કરનાર બને છે. (૧૨, ૧૩)

હે માનવી ! જેઓનો પોતાના ઉપર કાબૂ નથી, તેઓ ખરાબ સ્થિતિમાં છે, એમ માન. દુરાચરણ અને લોભને લીધે તું લાંબા વખત સુધી દુઃખમાં ન આવી પડે તેથી તું ચેતતો રહે. (૧૪)

મનુષ્યો પોતાની ધૃત્તિ અને પોતાની મરજીને અનુકૂળ દાન કરે છે બીજાને આપવામાં. આવેલા અન્ન કે પાણીને લીધે જે મનમાં બળે છે, તેને દિવસે કે રાત્રિએ શાંતિ મળતી નથી. ૧૫

જેનામાં આ લાગણી નહીં, તેમાં નહીં. અર્થાત્ વસ્તુ નિર્મૂળ રહી છે તે દિવસે તેમજ રાત્રિએ શાંતિ મળતી છે. ૧૬

વિક્રમ નામન અર્થ નથી. જ્યારે જેનામાં નહીં. અર્થ નથી. આ નામ નથી અને તેથી તે નહીં નથી. ૧૭

છે અને ધર્મકાર્યમાં પ્રમાદ કરતો નથી, તે ધર્મશીલ કહેવાય છે. (૪)

મનુષ્યના વાળ સફેદ થયા હોય તે ઉપરથી તે સ્થવિર (વૃદ્ધ) બનતો નથી; તેની વય વધી હોય તેથી તે 'બિચારો ઘરડો' કહેવાય છે. (૫)

જેનામાં સત્ય, સદ્ગુણ, દયા, સંયમ અને દમ છે, જે અશુદ્ધિરહિત છે અને જે જ્ઞાની છે તે સ્થવિર કહેવાય છે. (૬)

જે મનુષ્ય અદેખો, કંબૂસ અને કપટી છે, તે બહુ વયન બોલવાથી અથવા તેના શરીરસીંદ્યથી સાધુ કહેવાતો નથી. (૭)

જેનામાં આ દોષ નાશ પામ્યા છે, મૂળ સહિત જીખડી ગયા છે, તે દેવ વિનાનો ડાહ્યો પુરુષ સાધુ કહેવાય છે. (૮)

મત વિનાનો અને બહુ બોલનારો પુરુષ માથું મૂંડાવવાથી ધમણ બનતો નથી. જેનામાં લોભ અને તુષ્ટા વસેલા છે, તેને કેવી રીતે ધમણ કહી શકાય? (૯)

નાનાં કે મોટાં સર્વ પાપને જે યમાવે છે તે, પાપને શાંત કરવાથી ધમણ (શાંત પુરુષ) કહેવાય છે. (૧૦)

જે બીજા પાસે ભિક્ષા માગે છે, તે પરથી તે ભિક્ષુ કહેવાય નહિ. જે અખિલ નિયમને અંગીકાર કરે છે તેજ ભિક્ષુ છે, માત્ર ભિક્ષાશનથી કોઈ ભિક્ષુ બનતો નથી. (૧૧)

જે પુવ્વ અને પાપની પેલી પાર છે, જે જ્ઞાનથી પાળે છે, જે જગતમાં સંભાગપૂર્વક વિચરે છે, તેજ ખરો ભિક્ષુ છે. (૧૨)

જે મૂઢ તથા અજ્ઞાન છે તે મીન ધારણ કરે તેથી મુનિ બનતો નથી જે પડિત પુરુષ દ્વાયમ વાળું રાખનારની માફક સારું મદણ કરે છે અને ખરાબને. ત્યાગ કરે છે તે. તે ધારણથી

જો કોઈ વ્યક્તિ નિમિત્તે પાપ કરે છે, તે પાપને નિમિત્ત કહેવાય છે. જે પાપને નિમિત્ત કહેવાય છે, તે પાપને નિમિત્ત કહેવાય છે. જે પાપને નિમિત્ત કહેવાય છે, તે પાપને નિમિત્ત કહેવાય છે.

‘સર્વ ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુઓ દુઃખમય છે અને શોકમય છે’. આ નિયમ જે જાણે છે અને જાણે છે, તે દુઃખ લોગવવામાં સહનશીલ થાય છે. આજ શુદ્ધિનો માર્ગ છે. (૬)

‘સર્વ આકારો અનિત્ય છે’. આ નિયમ જે જાણે છે અને જાણે છે, તે દુઃખ લોગવવામાં સહનશીલ થાય છે. આજ શુદ્ધિનો માર્ગ છે. (૭)

જે જીવાન અને બળવાન પુરુષ જાગૃત થવાને સમયે જાગૃત થતો નથી, જે આજસુ છે, જેની ઇચ્છાશક્તિ અને સંકલ્પબળ દુર્બળ છે, તે સ્વસ્ત મનુષ્યને કદાપિ જ્ઞાનનો માર્ગ જડશે નહિ. (૮)

વાણી ઉપર દેખરેખ રાખીને, મનને કાબૂમાં રાખીને અને પોતાના શરીરથી કાંઈ પણ ખોટું કામ કરવું નહિ, આ ત્રણ રસ્તે શુદ્ધ રીતે વ્યાસ્યાથી મનુષ્ય જ્ઞાનીઓએ ઉપદેશેલો માર્ગ ગ્રહણ કરી શકશે. (૯)

ઉત્સાહથી જ્ઞાન વૃદ્ધિ પામે છે, ઉત્સાહના અભાવથી જ્ઞાનનો હાથ થાય છે. આ બે માર્ગ જે જાણે છે તેણે એવી રીતે વર્તવું જોઈએ કે જેથી જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય. (૧૦)

તૃષ્ણાના એક વૃક્ષને કાપતા નહિ, પણ આખા જંગલને કાપી નાખો; તૃષ્ણારૂપી વનથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે; તૃષ્ણા અને તૃષ્ણાનું મૂળ બ્યારે કાપી નાખશે ત્યારે તમે તૃષ્ણારહિત થશો. (૧૧)

ત્યાંમુખી મનુષ્યમાં સ્ત્રીવિષયક ઇચ્છા જરા સરખી પણ રહેલી છે ત્યાંમુખી, જેમ દૂધ પીનારા વાછરડાનું મન પોતાની માતા પર આસક્ત રહે છે, તેમ તેનું મન સ્ત્રી તરફ આસક્ત રહે છે. (૧૨)

શરદ્ધતુના કમળની માફક તુ ત.ન. ઉપરની પ્રીતિ (સ્વર્થો વૃત્તિ કાદી ન.ખ. ર.તિને. મ.ન. નહિ. ક.ન. મુંગને જુદે) નિર્વાણનો માર્ગ દર્શાવે છે. ૧૩

સં.મા.ત.મ. દુ.અ.દી. ૧૬.૨. ૬૦.૨.૧ અને ૬૧.૨.૧ માં

મે ક્ષત્રિય રાજ્યને મારી નાખે અને પ્રજા સાથે આખા રાજ્યનો નાશ કરે, છતાં તે શિક્ષાને પાત્ર નથી. (૫)

જે ખરે બ્રાહ્મણ પોતાના પિતા તથા માતાને મારી નાખે તથા જે પવિત્ર રાજ્યોને મારી નાખે અને વળી એક પ્રસિદ્ધ પુરુષને મારે, તોપણ તે શિક્ષાને પાત્ર નથી. (૬)

ગૌતમ (બુદ્ધ)ના શિષ્યો^૧ નિરંતર જાગૃત રહે છે અને તેઓના વિચાર રાતદિન બુદ્ધ પર લાગેલા હોય છે. (૭)

ગૌતમ (બુદ્ધ)ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે અને તેઓના વિચાર રાતદિન ધર્મ પર લાગેલા હોય છે. (૮)

ગૌતમ (બુદ્ધ)ના શિષ્યો નિરંતર જાગૃત રહે છે અને તેઓ-

૧. પ્રોફેસર મેક્સમુલર અને પ્રોફેસર ચિલ્ડર્સ જેમણે આ મંથનું ભાષાંતર કર્યું છે, તેઓ એમ માને છે કે કોર્મ પવિત્ર પુરુષ આવાં નિષ્ઠ કામ કરે છતાં પણ તે શિક્ષાને પાત્ર નથી, આવો આ બે શ્લોકનો અર્થ છે; પણ આ અર્થ તદ્દન વિચિત્ર લાગે છે. બર્માના બૌદ્ધ સોડો આ શ્લોકનો નીચે પ્રમાણે અર્થ કરે છે:-

તુણ્યા એ માતા છે, અદ્ધકાર એ પિતા છે; આત્મવાદ અને પુનર્જન્મ ન માનવો એ હિન્દુવાદ-આ બે ક્ષત્રિય રાજ્યો છે, દર વિષય રાગરૂપી નોકર છે અને દર કન્દિયો, ધર્મ અને મનરૂપી માર આપતનવાળું રાજ્ય છે. આ સર્વનો જે નાશ કરે છે તેને કાષ્ઠ પણ પાપ લાગતું નથી.

મીનના બૌદ્ધ મથે સંશયનાર પ્રમાણે તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. તુણ્યા એ માતા છે, અવિદ્યા-અજ્ઞાન એ પિતા છે, દર ક્ષેત્ર એ એક રાજ્ય છે અને પાંચ રક-પર્યાં ન પ એ બીજો નગર છે અને પ્રસિદ્ધ પુરુષને ધ.વજ્ર કરે. મેટ્રોપોલિટન એ નગર છે અને નાશ કરે. આ પાંચ પ્ર-રત્ન નગરોને - - - - - નાશ કરે. નથી.

૨. પાલો બે સ. મ. ગોમમ સ્વાયકા - - - - -

અને અસંયત હોય છે; એવા પાપી મનુષ્યે પોતાનાં પાપકર્મથી નરકમાં પડે છે. (૨)

ઇન્દ્રિયદમન કર્યા વગરના ખરાબ ચારિત્ર્યવાળા પુરુષે, લોકોએ આપેલી ભિક્ષા ઉપર પેટ ભરવા કરતાં અગ્નિની શિખા સરખો અગ્નિ-થી તપાવેલો લોકોનો ગોળો ભક્ષણ કરવો એ વધારે સારું છે. (૩)

જે પ્રમત્ત પુરુષ પરશ્વીનું સેવન કરે છે, તે ચાર પ્રકારના અનર્થ લોગવે છે. (૧) પાપનો લાભ, (૨) અસ્વસ્થ ઊંઘ, (૩) લોકનિંદા અને (૪) નરકપતન. (૪)

(પરદારાત્રું સેવન કરવાથી) પાપ થાય છે, હલકી ગતિ મળે છે, ખીનેલા પુરુષને ખીનેલી સ્ત્રી સાથે થોડું સુખ મળે છે અને રાજ ભારે સળા કરે છે. માટે મનુષ્યે પરદારાત્રું સેવન ન કરવું. (૫)

સંભાળ વગર જાણેલા કુશ નામના ધાસથી હાથ ચિરાય છે. તેમ જો સંન્યાસ જરાજર પાળવામાં ન આવે તો તે નરકમાં લઈ જાય છે. (૬)

બેફિકરાઈથી કરેલું કામ, ભંગ થયેલું જાત અને ભાવ વગર પાળેલું પ્રણયનું, આ બધાથી મહાન ક્ષણ મળતું નથી. (૭)

જો કાંઈ પણ કામ કરવાનું હોય તો મનુષ્યે તે કામ ધણાજ ઉત્સાહથી કરવું; જે યતિ ચિથિલ છે, તે વિકારોની ધૂળને વધારે વિસ્તારે છે. (૮)

કુષ્ટિત ન કરવું એજ સારું છે, કારણ કે કુષ્ટિત કરવાથી પશ્ચાત્તાપ થાય છે; સુકૃત કરવું એજ સારું છે, કારણ કે તે કરવાથી પશ્ચાત્તાપ થતો નથી. (૯)

સીમા પર આવેલા કિલ્લાનું અદ્ય-ધો નેનજ અદ્યારથી નક્કર રક્ષામાં આવે છે. તેજ રીતે મનુષ્યે પાત-ન. આન-ની નક્કર રીતી. એક હાજ પણ નકાલી મુમ-વર્મા ન્દરે કાન-કે જે એ

જઈ શકતું નથી; પણ ત્યાં આત્મસંયમી મનુષ્ય સંયમના બળથી જઈ શકે છે. (૪)

જેના લમણામાંથી મદ્દ ઝરે છે અને જેને વશ કરવો હુકર છે, તેવો 'ધનપાળક' નામનો હાથી, જ્યારે તેને જાંધવામાં આવે છે, ત્યારે એક કોળિયો પણ ખાતો નથી. તે પોતાના નિવાસસ્થાનનું જ સ્મરણ કરે છે. x (૫)

જે મનુષ્ય કેવળ જાડો બને છે અને બહુજ ખાધા કરે છે; વળી જો તે બિંધણીથી તથા સુસ્ત બને છે, તો ઘાસ ખવરાવી પોષેલા હુકરની માફક તે મૂર્ખ ફરી ફરીને જન્મ લે છે. (૬)

આ મારું મન, પ્રથમ તેની ઇચ્છા પ્રમાણે, તેને ગમે ત્યાં સુખપૂર્વક લમણું હાંપું; પણ જેમ અંકુશ પાસે હોવાથી મહાવત મહોન્મત્ત હાથીને વશ કરે છે, તેમ હું તેને આજે સંપૂર્ણ વશ કરીશ. (૭)

અપ્રમત્તદશામાં આનંદ માનો; તમારા મનનું રક્ષણ કરો; કીચડમાં પડેલા હાથીની માફક કુમાર્ગથી તમારી જાતનો ઉદ્ધાર કરો. (૮)

જો કોઈ જોડે ચાલનારો ડાહ્યો તથા સારા આચરણવાળો સોબતી મળી જાય તો સધળાં સંકટ સહન કરીને પણ સુખથી અને વિચારપૂર્વક તેની સાથે ચાલવું. (૯)

જો કોઈ જોડે ચાલનારો ડાહ્યો તથા સારા આચરણવાળો સોબતી ન મળે, તો જેમ રાજા જીતેલા દેશને તજીને એકલો જાય છે, અથવા હાથી જેમ જંગલમાં એકલો જાય છે, તેમ તેણે એકલા વિચરવું જોઈએ. (૧૦)

x મીનુકરેના મનવમાં ધનપાળક નામનો એક હુકર હતો. તેને કોઈ પણ વસ્તુ પર પકડાઈ જાય તો તે પાછો પાછો જાય અને પાછો પાછો જાય. તેની મેવામાં લાગેલું દંડાર્થો તેણે ક્યારેય નથી ખાધું. આ હુકરની માતાપિતાની નવ. ૬-ના એકે નવ. ૫-ના એકે.

જે અહંતદશાએ પહોંચ્યો છે, જે નિર્ભય બન્યો છે, જેની તૃષ્ણા નાશ પામી છે અને જે પાપરહિત છે, તેણે જીવનના કાંટા તોડી નાખ્યા છે; તેને વાસ્તે આ ઉપદર્શનું શરીર છે. (ફરીથી તેને જન્મ લેવો પડતો નથી.) (૧૮)

જે તૃષ્ણારહિત છે, જે રાગરહિત છે, જે શબ્દો અને તેનું રહસ્ય (નિરુક્તિ) સમજે છે, જે શબ્દોનો પૂર્વાપર સંબંધ સમજે છે, તે અંતિમ શરીરી મહાબુદ્ધિમાન અને મહાપુરુષ કહેવાય છે.

“મેં સર્વ પર જય મેળવ્યો છે, હું સર્વ બધું છું, સર્વ પ્રકારની સ્થિતિમાં હું અલિપ્ત છું, મેં સર્વનો ત્યાગ કર્યો છે, તૃષ્ણાના કાયથી હું મુક્ત છું, સર્વ મારી મેળે શીખીને, હું કોને મારા શુરો તરીકે ઓળખાવું?” (૨૦)

ધર્મનું દાન સર્વ દાન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, ધર્મનો રસ સર્વ રસ કરતાં વધારે સ્વાદિષ્ટ છે, ધર્મનું સુખ સર્વ સુખ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે, તૃષ્ણાનો કાય સર્વ દુઃખનો જય કરે છે. (૨૧)

સંસારસમુદ્રથી પાર જવાની ઇચ્છા નહિ કરનાર તુચ્છ બુદ્ધિવાળાનો નાશ ભોગવેભવ કરે છે; ભોગવેભવની તૃષ્ણાથી તુચ્છ બુદ્ધિવાળો પુરુષ, ખીજનો નાશ કરતો હોય તેમ પોતાનોજ નાશ કરે છે. (૨૨)

ક્ષેત્ર નકામા છોડવાથી પાયમાલ થાય છે; મનુષ્યો મનોવિકાસે વારંવાર વિચાર કરી શરીર ઉપરથી આસક્તિ ધરાવે તો તેને અનુભવ ભાવના કહે છે.

જ્યારે શીખુદરેવ ને વિગ્નાન પ્રપન્ન થઈ પહોંચે ત્યારે તેને વિપરેષ આપવાને જતા દત્ત ત્યારે ગુનામાં કિંકરુ મન દિગ્ગજ જિનમાયુ તેમને મળ્યા ત્યારે તે બ્રહ્મને જ પહોંચે તેમ જ બ્રહ્મને મળે છે. (જુએ. ૧૪-૧૫)

પ્રકરણ ૨૫ મું-મિત્રવર્ગ

આખનો સંયમ દિતકારી છે, દાનનો સંયમ દિતકારી છે,
 માણનો સંયમ દિતકારી છે, જીભનો સંયમ દિતકારી છે. (૧)
 શરીરનો સંયમ દિતકારી છે, વાણીનો સંયમ દિતકારી છે,
 વિચારનો સંયમ દિતકારી છે, સર્વ પ્રકારનો સંયમ દિતકારી છે;
 સર્વ બાળતોનો સંયમ કરનાર બિહુ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે. (૨)
 જેણે હાથનો સંયમ કર્યો છે, જેણે પગનો સંયમ કર્યો છે,
 જેણે વાણીનો સંયમ કર્યો છે, જે સારી રીતે સંયત છે, જે આ-
 ત્મિક બાળતોમાં આનંદ માને છે, જે સમાધિસ્થિત છે, જે
 એકાકી છે અને જે સંતોષી છે, તેને બિહુ કહે છે. (૩)
 જે બિહુએ મુખનો સંયમ કર્યો છે, જે મિત્રભાષી છે, જે
 ઉદ્વિત નથી, જે ધર્મ અને તેનો અર્થ પ્રકાશે છે તેણે વચન
 મધુર હોય છે. (૪)
 જે બિહુ ધર્મમાં આરામ માને છે, જે ધર્મમાં રમે છે, જે
 ધર્મનું સદા ચિંતન કરે છે, જે ધર્મનું સ્મરણ કરે છે, તે બિહુ
 ધર્મથી કદાપિ પતિત થતો નથી. (૫)

દુઃખ છે એમ જાણી શકાય ન પડે. (૧૨)

જ્ઞાન મિથ્યા થવાનું નથી, જ્ઞાન મિથ્યા જ્ઞાન નથી; જેને જ્ઞાન થાય છે, તે નિર્ગુણની સમીપમાં છે. (૧૩)

જે બિંદુ શૂન્ય ધરમાં રહે છે, જેનું ચિત્ત શાંત છે, તથા જે ધર્મ બરાબર સમજે છે, તેને અત્યંતિક શુભ પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૪)

જ્યારે પાંચ રક્ષકની ઉપસ્થિતિ અને વિનાશનું કારણ તે જાણે છે, ત્યારે નિર્ગુણ જગતનારને મળવું શુભ અને આનંદ તેને મળે છે (૧૫)

શુભ બિંદુએ સૌથી પ્રથમ આ પ્રમાણે વર્તવું:—ઇન્દ્રિયને નિમગ્ન કરવો, અંતોષ રાખવો, ધર્મ પ્રમાણે સંયમ કરવો; કથ્યાર્થ કરવાવાળા, શુદ્ધ જીવનવાળા અને અપ્રમત્ત એવા મિત્રો કરવા, સર્વની સાથે હળીમળીને ચાલવું, પોતાના આચાર બરાબર પાળવા; આથી બહુજ આનંદ થશે અને સર્વ દુઃખનો અંત આવશે. જેવી રીતે વસિકા નામનો છોડવો કરમાયેલાં દૂડોનો ત્યાગ કરે છે, તેવી રીતે હે બિંદુઓ! રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરો. (૧૮)

જે બિંદુએ પોતાના શરીર, વાણી અને મનનો સંયમ કર્યો છે, જે સમાધિસ્થ છે અને જેણે જગતની લાલચોનો ત્યાગ કર્યો છે તેને શાંત કહે છે. (૧૯)

હે બિંદુ! તારા આત્માને તારી જાતે જાગૃત કર; તારી મેળે તારી પરીક્ષા કર; આવી રીતે તું તારું પોતાનું જ રક્ષણ કરીને અને અપ્રમત્ત થઈને શુભમાં રહીશ. (૨૦)

આત્માજ્ઞ આત્માનો નાથ છે; આત્માજ્ઞ આત્માનું આશ્રય-થાન છે. જેવી રીતે વ્યાપારી સારા વોડાને કાળમાં રાખે છે, તેવી રીતે તમે આત્માને કાળમાં રાખો. (૨૧)

૨ પાંચ રક્ષકના નામ—(૧) રૂપ, (૨) વેદના, (૩) સંગ, (૪) કાર અને (૫) વિજ્ઞાન.

જે લિપ્તુ આનંદપૂર્ણ થઈને બુદ્ધના શાસનમાં પ્રસન્ન રહે છે, તે સર્વ પ્રકારના સંસ્કારોના નાશરૂપ સુખ અને પરમશાંતિ રૂપ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે. (૨૨)

જે લિપ્તુ તરીકે નાની વયનો હોવા છતાં બુદ્ધના સિદ્ધાંતોમાં પૂર્ણ મન લગાડે છે, તે વાદળાંથી અુક્ત થયેલા ચંદ્રમાની માફક આ વિશ્વને પ્રકાશિત કરે છે. (૨૩)

પ્રકરણ ૨૬ મું-બ્રાહ્મણવર્ગ

હે બ્રાહ્મણ! તૃષ્ણારૂપી ઝરાને વહેતો અટકાવવા કામનાઓને કર; ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુઓના ક્ષયનું કારણ જ્યારે તું સમજ, ત્યારે અતુલ્ય વસ્તુ (નિર્વાણ) ને તું જાણીશ. (૧)

ધ્યાન અને સંયમ-આ બે માર્ગોમાં જ્યારે બ્રાહ્મણ પારગામી થાય છે, ત્યારે તે જ્ઞાનીના સર્વ પ્રકારના બંધનો તૂટી જાય છે. (૨)

જેને વાસ્તે આ કિનારો* નથી, તેમજ સામે કિનારો નથી, જ બંને કિનારા નથી, તે નિર્ભય અને બંધનરહિત પુરુષને હું કહું છું. (૩)

જે વિચારવાન છે, જેમાંથી રજેશુષ્ક જતો રહ્યો છે, જે સ્થિર છે, જે કૃતકાર્ય છે, જે વિકારરહિત છે અને જેણે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ મેળવી છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૪)

સૂર્ય દિવસે પ્રકાશે છે, ચંદ્ર રાત્રિએ પ્રકાશે છે; હથિયાર-સત્રિય ચોલે છે, ધ્યાન કરતો બ્રાહ્મણ દીપે છે; પત્ન શ્રી-રિપસે તેમજ રાત્રિએ-સર્વ કાળમાં પ્રકાશે છે. ૫

* આ બે કિનારાનો અર્થ શરીર અને આત્માનો છે. આત્મા નિર્ભય, અધ્યાત્મ અને આત્માનો સુખદુઃખ નથી રહેતો. આત્માનો સુખદુઃખ નથી રહેતો.

જેને પાપનો ભાગ ક્યો છે, તે ઉપરથી તે પ્રાદાણ
ને સમજાવવી આવે છે તે સમજ છે; જે પોતાના મનને
મિત કરે છે, (અર્થાત્ નસાવી મૂકે છે) તેને પ્રમલિત (સ
શી) કહે છે. (૬)

કાંઈએ પ્રાદાણ ઉપર પ્રદાર કરવો નહિ; તેમજ પ્રાદાણે પ્ર
કરનાર પર તૃતી પડવું નહિ. પ્રાદાણને મારનારને ધિધાર હો, પ્ર
પ્રદાર કરનાર પર તૃતી પડનાર પ્રાદાણને વિશેષ ધિધાર હો. (૭)

પોતાને પ્રિય લાગતી વસ્તુમાંથી મનને પાછું હટાવવું એ
કાંઈ પ્રાદાણનું જોશું કસ્યાનું નથી. જીજ્ઞાસુનું વૃક્ષાન કરનાર
ખુદિ જેમ જેમ જતી રહે છે, તેમ તેમ દુઃખ પણ જતું રહે છે. (૮)

જેણે કાયાથી, વાણીથી કે મનથી દુષ્ટતા કર્યું નથી અને આ
વસ્તુ જાળવતમાં જે સંયમી છે, તેને હું પ્રાદાણ કહું છું. (૯)

જેવી રીતે અમિહોત્રી પ્રાદાણ અમિને નમસ્કાર કરે છે, તેવી
રીતે શ્રીકૃષ્ણે ઉપદેશો લેા ધર્મ જે રીખવે તે શુભ તરફ આદર સં
હિત પૂજ્યભાવ બતાવવો જોઈએ. (૧૦)

જટા ધારણ કરવાથી, અથવા ગોત્રથી, અથવા જન્મથી કાંઈ
પ્રાદાણ થતો નથી; જેનામાં સત્ય અને ધર્મ છે, તેજ પવિત્ર છે
અને તેજ પ્રાદાણ છે. (૧૧)

હે મૂઢમતિ ! જટા ધારણ કરવાથી અથવા મૃગચર્મ પહેરવાથી
લાભ શો ? અંદર તો તૃષ્ણાનું ગહન વન છે અને જાદાને તું શુદ્ધ
કરે છે. (૧૨)

મલિન વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હોય, નસો દેખાય એવો અતિ દુર્બળ
થઈ ગયો હોય, છતાં વનમાં એકલો જે ધ્યાન કરે છે, તેને હું
પ્રાદાણ કહું છું. (૧૩)

જન્મ ઉપરથી અથવા અમુક માતાથી ઉત્પન્ન થયો છે તે

ઉપરથી હું કોઈને ગ્રાહણ કહેતો નથી. તે ઉદ્ધત પણ હોય અથવા શ્રીમંત પણ હોય; પણ જે ગરીબ છે, તેમજ સંગરહિત છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૪)

જેણે સર્વ પ્રકારની બેડીઓ કાપી નાખી છે, જે ભયરહિત છે, જે સંગરહિત છે અને જે બંધનરહિત છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૫)

દેવરૂપી દોરી, રાગરૂપી દોરડું, અશ્વદારૂપી સાંકળ અને તેને લગતી બીજી વસ્તુઓને અનુક્રમે કાપીને, અજ્ઞાનરૂપી અડચણને દૂર કરી જ્ઞાન મેળવનારને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૬)

જેણે કોઈ પણ પ્રકારનો ગુનો કર્યો નથી, છતાં જે ઠપકો, ચાપકા અને બંધન સહન કરે છે અને ક્ષમારૂપી બળ ઓજ જેવું લક્ષર છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૭)

જે કોધરહિત છે, યુશીલ છે, સદ્ગુણી છે, તૃપ્ત્યારહિત છે, નિતોદ્રિય ■ અને ચરમશરીરી છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૮)

જેવી રીતે કમળના પાંદડા પર જળનું ટીપું અથવા સોયની અણી પર સરસવનો ઢાલો ચોટતો નથી, તેમ જે વિષયસુખમાં લીન થતો નથી, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૧૯)

જે અહીંયાંજ પોતાના હુઃખનો અંત ભણે છે, તેવા ભારરહિત થયેલા વિરક્ત મનુષ્યને હું ગ્રાહણ કહું છું. (૨૦)

જેનું જ્ઞાન ગંભીર છે, જે જુદામાન છે, જે સારાસાર સમજે છે અને જેણે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. ૨૧

જે સંસારી તેમજ ત્યાગી બંનેથી તફાવત અલગ રહે છે, જે પંચદેવ ભટકતો નથી અને જે ઉચ્ચ-ચિત્ત છે, તેને હું ગ્રાહણ કહું છું. ૨૨

જે પ્રસન્ન હોય અને ૨૩. ત્યાગી પ્રાપ્ત થયેલ ૧૦૬ દેવો ૨. જાને

કોઈ પણ જાતની ધાત કરતો નથી અથવા કરાવતો નથી, તેને
બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૩)

જે ચિત્ત લોકોની આંખે પણ અચિત્તતાથી વર્તે છે, જે
લગી લોકોની સાથે પણ નમ્ર છે, જે લોભી મનુષ્યોની વચ્ચે
પણ નિલોભી છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૪)

સોયની અણી પરથી અરસવનો ઢાળો જેમ ખરી પટે તેમ જે
નામાંથી રાગ, દેવ, અભિમાન અને કષ્ટ આદ્યાં જ્યાં છે, તેને
હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૫)

કોઈને પણ દુઃખ ઉત્પન્ન ન કરે તેવી નમ્ર, સત્ય અને હિત-
કારક વાણી જે બોલે છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૬)

લાંબું અથવા ટૂંકું, નાનું અથવા મોટું, સારું અથવા નારું,
કાંઈ પણ બીજાએ નહિ આપેલું જે આ જગતમાં પ્રકટ કરતો
નથી, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૭)

જેને આ લોક કે પરલોક સંબંધી આશા નથી, એવા વાસના-
રહિત વિરક્ત મનુષ્યને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૮)

જે તૃપ્તારહિત છે, જે સત્ય સમજીને ચંકારહિત થયો છે,
અમરત્વરૂપ નિર્વાણનું જેને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે, તેને હું બ્રાહ્મણ
કહું છું. (૨૯)

જેણે પુણ્ય તથા પાપ બંનેનો સંગ છોડ્યો છે, એવા શોકરહિત,
પાપરહિત અને અશુદ્ધિરહિત પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૦)

જે ચંદ્ર સમાન નિર્મળ છે, શુદ્ધ છે, સુપ્રસન્ન છે, કલંકરહિત
છે તથા સંસારમાં બંધન કરનાર આશારહિત છે, તેને હું બ્રાહ્મણ
કહું છું. (૩૧)

જે આ કાલ્પમય દુર્ગમ સંસાર અને અવિધાની પેલી પાર
ગયો છે, જે આ સંસારસમુદ્ર ઓળંગીને પેલી પાર ગયો છે, તેણે
વિચારશીલ, દૃઢ, સંતેજરહિત, આસક્તિરહિત અને સંતોષી
પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૨)

બધી કામનાઓનો ત્યાગ કરીને, ઘરબાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા કામદેવનો હાય કરનાર પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૩)
 તૃષ્ણાઓનો ત્યાગ કરીને ઘરબાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા તૃષ્ણાનો નાશ કરનાર પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૪)
 જેણે મનુષ્યસંબંધી બંધન તોડી નાખ્યાં છે, જેણે દેવોસંબંધી બંધન તોડ્યાં છે અને જેણે સર્વ પ્રકારનાં બંધન તોડ્યાં છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૫)
 જેણે રતિ (સુખ આપનાર વસ્તુ) અથવા અરતિ (હઃખ આપનાર વસ્તુ) નો ત્યાગ કર્યો છે, જે શાંત છે, જે (પુનર્જન્મના કારણરૂપ) ઉપાધિરહિત છે, જે સર્વ લોકને છતનાર વીર છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૬)
 જે સર્વ બાજુએ પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિ તથા નાશ જુએ છે, જે આસક્તિરહિત છે, જે સુગત (સારે ભાગે આસનાર) છે અને જે સુદ (ખીલેલી સુદ્ધિવાળો) છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૭)
 દેવો, મનુષ્યો કે ગંધર્વો જેની ગતિ બાણી શકતા નથી, જેની વાસનાઓનો હાય થયો છે, એવા અહંતાને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૮)
 જે આગળ, પાછળ કે વચમાં કોઈ પણ વસ્તુને 'મારી પોતાની' એમ કહેતો નથી, જે ગરીબ છે અને આસક્તિરહિત છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૯)
 જે પુરુષાધી, ઉમદા, વીર, મહર્ષિ, જીન, નિષ્કામી, સિદ્ધ અને સુદ છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૪૦)
 જે પોતાને પૂર્વજન્મ બાલે છે, જે સ્વર્ગ તથા નરક બોધ શકે, જેના જન્મમરણ પૂરાં થઈ ગયા છે, જે નાપૂર્ણ જાનવાન, જે મહર્ષિ છે અને જે સર્વ રીતે સંપૂર્ણ છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૧૧

કોઈ પણ જીવની ધાત દરતો નથી અથવા કરાવતો નથી, તેને
બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૩)

જે ચિરદ લોકોની સાથે પણ અચિરદતાથી વર્તે છે, જે
લગી લોકોની સાથે પણ નગ્ર છે, જે લોકો મનુષ્યોની વચ્ચે
પણ નિલોભી છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૪)

સોયની આગળી પરથી અરસવનો ઢાળો જેમ ખરી પડે તેમ જે
નામાંથી રાગ, દેવ, અભિમાન અને કષ્ટ આત્મા જ્યાં છે, તેને
હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૫)

કોઈને પણ દુઃખ ઉત્પન્ન ન કરે તેવી નગ્ર, સત્ય અને હિત-
કારક વાણી જે બોલે છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૬)

લાંબું અથવા ટૂંકું, નાનું અથવા મોટું, સારું અથવા નાકરું,
કોઈ પણ બીજાએ નહિ આપેલું જે આ જગતમાં પ્રકટ કરતો
નથી, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૭)

જેને આ લોક કે પરલોક સંબંધી આશા નથી, એવા વાસના-
રહિત વિરક્ત મનુષ્યને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૨૮)

જે તૃષ્ણારહિત છે, જે સત્ય સમજીને ચંકારહિત થયો છે,
અમરત્વરૂપ નિર્વાણત્વ જેને પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન છે, તેને હું બ્રાહ્મણ
કહું છું. (૨૯)

જેણે પુણ્ય તથા પાપ બંનેનો સંગ છોડ્યો છે, એવા ચોકરહિત,
પાપરહિત અને અશુદ્ધિરહિત પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૦)

જે ચંદ્ર સમાન નિર્મળ છે, શુદ્ધ છે, સુપ્રસન્ન છે, કલંકરહિત
તથા સંસારમાં બંધન કરનાર આચારરહિત છે, તેને હું બ્રાહ્મણ
કહું છું. (૩૧)

જે આ કાલ્પમય દુર્ગમ સંસાર અને અવિદ્યાની પેલી પાર
ગયો છે, જે આ સંસારસમુદ્ર જોળાંની પેલી પાર ગયો છે, તેણે
વિચારશીલ, દૃઢ, સંતેજરહિત, આસક્તિરહિત અને સંતોષી
પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૨)

બધી કામનાઓનો ત્યાગ કરીને, ઘરખાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા કામદેવનો ક્ષય કરનાર પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૩)
 તૃષ્ણાઓનો ત્યાગ કરીને ઘરખાર તણને જે સંન્યાસ લે છે, તેવા તૃષ્ણાનો નાશ કરનાર પુરુષને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૪)
 જેણે મનુષ્યસંબંધી બંધન તોડી નાખ્યાં છે, જેણે દેવોસંબંધી બંધન તોડ્યાં છે અને જેણે સર્વ પ્રકારનાં બંધન તોડ્યાં છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૫)
 જેણે રતિ (સુખ આપનાર વસ્તુ) અથવા અરતિ (દુઃખ આપનાર વસ્તુ) નો ત્યાગ કર્યો છે, જે શાંત છે, જે (પુનર્જન્મના કારણરૂપ) ઉપાધિરહિત છે, જે સર્વ લોકને છતનાર વીર છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૬)
 જે સર્વ બાબુએ પ્રાણીમાત્રની ઉત્પત્તિ તથા નાશ બુદ્ધિ છે, જે આસક્તિરહિત છે, જે સુગત (સારે ભાગે ચાલનાર) છે અને જે સુદ (ખીલેલી બુદ્ધિવાળો) છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૭)
 દેવો, મનુષ્યો કે ગંધર્વો જેની ગતિ બળી શકતા નથી, જેની વાસનાઓનો ક્ષય થયો છે, જેવા અહંતને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૮)
 જે આગળ, પાછળ કે વચમાં કોઈ પણ વસ્તુને 'મારી પોતાની' એમ કહેતો નથી, જે ગરીબ છે અને આસક્તિરહિત છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૩૯)
 જે પુરુષાધી, ઉમદા, વીર, મહર્ષિ, છન, નિષ્કામી, સિદ્ધ અને સુદ છે, તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. (૪૦)
 જે પોતાનો પૂર્વજન્મ બાલ છે, જે સ્વર્ગ તથા નરક એકં શકે છે, જેના જન્મમરણ પૂર્ણ થઈ ગય. છે. જે નંપૂર્ણ જ્ઞાનવાન છે, જે મહર્ષિ છે અને જે સર્વ રીતે સંપૂર્ણ છે. તેને હું બ્રાહ્મણ કહું છું. ૨૧

શ્રીવૃદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણ

ભૂતદયા ધર્મ

તેં કહ્યું કે તારી જાતિને છાત્રો તેથી અને દીર્ઘિવંત ક્રમ
આપે તેથી આદુતિ ધર્મને સારુ આપવાને તૈયાર થા; પણ હું
હું કે, બીજાને દુઃખ આપીને મળના ક્રમની અને ઇચ્છા
ભવિષ્યમાં મળનારા ક્રમની ઇચ્છાથી એક નિરપરાધી પ્રાણી
લોગ આપવો, તે જો ક્રમ શાશ્વત હોય તોપણ દયાદ્રં હોય
સમજાવને વાસ્તે અયોગ્ય કાર્યજ કરેવાય અને જો તે ક્રમ
ત્ય હોય તો તેવા કાર્ય વિષે તો કહેવુંજ શું?

અને જો કે ખરો ધર્મ આત્મસંયમ, નૈતિક વ્યવહાર અને
વિકારોના અભાવરૂપ વર્તનના તદ્દન જુદા નિયમમાં સમાયેલો ન
હોત, તોપણ જ્યાં શ્રેષ્ઠ બદલો પ્રાણીવધ કરવાથી મળે તેમ દર્શાવ
વામાં આવે છે, તેવા યશનિયમને અનુસરવું તે યોગ્ય ગણાય નહિ

બીજાને દુઃખ દેવાથી દુનિયામાં ને દુનિયામાંજ મળતા સુ
ને, સુસ પુરુષ અને સદ્વ્ય પુરુષ ધિક્કારે છે; તો પછી આપણા
અદસ્ય અને બીજી દુનિયામાં જો તે મળવાનું હોય તો કેટલું
વધારે ધિક્કારને પાત્ર થાય? જે મનુષ્ય એકસો વર્ષ સુધી મહિ
મહિને હજાર યસ કરે છે તે, જે મનુષ્ય પ્રાણીમાત્ર તરફ માયાતુ
૧૯૪

ને દયા બતાવવાને પ્રયત્ન કરે છે, તેને ગ્રોગમે બાને પણ નથી.

(અમરેશ્વર ગુરુચરિત્ર)

તેવી રીતે માતા પોતાની જિંદગીના જોખમે પણ પોતાના પુત્ર-એકના એક બાળકનું રક્ષણ કરે છે, તેવી જ રીતે દરેક એ સર્વ પ્રાણી તરફ 'મૈત્રીભાવના' ખીલવવી જોઈએ.

દરેક મનુષ્યે આખા જગત પ્રતિ-ઝિંદગી, નીંદે, સર્વ બાધાઓ વિરતર, ધિક્કાર વિના તેમ વૈર વિના ગુણેચ્છા રાખવી જોઈએ.

ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે: "દરેક પ્રાણી તરફ દયાગુ અને પરોપ-રીયા; જગતમાં શાંતિ ફેલાવ; જો કોઈ પણ વધ્ય વસ્તુ તારા પાસે આવે તો તારું હૃદય કૃપા અને દયાથી ખીંગણવું જોઈએ."

(શા-મી-સ્વર્ગ-વર્ણ-તીર્થ)

સર્વ જીવતાં પ્રાણી પ્રતિ મારા હૃદયને પ્રેમાળ બનાવવા સુધું છું.

(ફા-પેન-હીંગ-ટીય-પ્રીંગ)

દરેક જીવતાં પ્રાણીનું મારે હુઃખથી રક્ષણ કરવું જોઈએ.

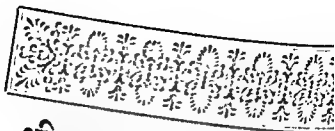
ધર્મિક સૂત્રમાં ગૃહસ્થધર્મ

આ દુનિયામાં મજબૂત અને નબળાં સઘળાં પ્રાણીને ઈર્ષ્યા-અપમાન કરીને જીવતાં પ્રાણીનો તેણે વધ કરવો નહિ અને ખીજા પ્રાણીને અનુમોદન આપવું નહિ. (દા-ચાંગ-ઓ-કિંગ)

શીશ્વ ત્યાગ કરવાવાચક પાપ આ છે: ચોરી, અપ્રહાર્ય, ને, મરો ચઢે તેવા પ્રવાહી પદાર્થનું સેવન અને મોજમ-નું જિંદગી.

મનુષ્યે માતાપિતાનું આત્મકિત રીતે પોષણ કરવું જોઈએ. દરેક પ્રકારનો વેપાર કરવો જોઈએ.

મનુષ્ય પોતાને હાથે વધ કરે અથવા ખીજા પાસે વધ કરાવે તો તે સઘળાં 'પાપ' છે; કારણ

શ્રીચુદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણ

ભૂતદયા ધર્મ

તેં કહું કે તારી જાતિને છાજે તેવી અને કીર્તિવંત કુળ દે
આપે તેવી આદુતિ ધર્મને સારુ આપવાને તૈયાર થા; પણ હું કે
હું કે, બીજાને દુઃખ આપીને મળતા કુળની મને ઇચ્છા નથી
ભવિષ્યમાં મળનારા કુળની ઇચ્છાથી એક નિરપરાધી પ્રાણીને
લોગ આપવો, તે જો કુળ શાશ્વત હોય તોપણ દયાદ્રં હું દેવ
સજ્જનને વાસ્તે અયોગ્ય કાર્ય જ કહેવાય અને જો તે કુળ અયો
ગ્ય હોય તો તેવા કાર્ય વિષે તો કહેવું જ શું ?

અને જો કે ખરો ધર્મ આત્મસંયમ, નૈતિક વ્યવહાર અને
વિકારોના અભાવરૂપ વર્તનના તદ્દન જુદા નિયમમાં સમાયેલો ન
હોત, તોપણ જ્યાં શ્રેષ્ઠ બદલો પ્રાણીવધ કરવાથી મળે તેમ દર્શાવ
વામાં આવે છે, તેવા યસનિયમને અનુસરવું તે યોગ્ય ગણાય નહિ

બીજાને દુઃખ દેવાથી દુનિયામાં ને દુનિયામાંજ મળતા સુખ
ને, સુરા પુરુષ અને સહુન્ય પુરુષ ધિક્કારે છે; તો પછી આપણાથી
અદૃશ્ય અને બીજી દુનિયામાં જો તે મળવાનું હોય તો કેટલું
વધારે ધિક્કારને પાત્ર થાય ? જે મનુષ્ય એકસો વર્ષ સુધી મહિને
મહિને હજાર યસ કરે છે તે, જે મનુષ્ય પ્રાણીમાત્ર તરફ માયાણી

કે તે સપ્તજનો 'મહાન નિયમ' માં પ્રતિબેધ છે અને બીજી
પણી સીમે જેવું એક પછી એક લગ્ન વણન કરવું મુશ્કેલ છે, તેનો
'મહાન નિયમ' માં પ્રતિબેધ છે. (શા-મી-ધુ-ઈ-પેઓ-સાધન)

ભિક્ષુઓના ધર્મ

તેણે વિચારવંત થઈને મનની અંદર
પાસનાઓનો નિરોધ કરતાં શીખવે
કારણ કે સમજનો તેમાં આનંદ
પોતાની જાતને ઉત્તમ ગણવી નહિ.

કે તે સધળાંનો 'મહાન નિયમ' માં પ્રતિષેધ છે અને બીજી ઘણી ચીજો જેવું એક પછી એક લઈ વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે, તેનો 'મહાન નિયમ' માં પ્રતિષેધ છે. (શા-મી-યુ-ઈ-ગેઓ-લાઇઝ)

ભિક્ષુઓના ધર્મ

તેણે વિચારવંત થઈને મનની અંદર ઉત્પન્ન થતી સધળી વાસનાઓનો નિરોધ કરતાં રીખવું. તેણે અભિમાન કરવું નહિ. કારણ કે સત્ત્વનો તેમાં આનંદ પામતા નથી. તેણે બીજા કરતાં પોતાની જાતને ઉત્તમ ગણવી નહિ.

જેમ સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં (ગંભીરતા-ઝડાણને લીધે) કંદલોલ ઉત્પન્ન થતા નથી, પણ તે ભાગ તો શાંતજ હોય છે, તેમ 'ભિક્ષુ'એ ઇચ્છારહિત અને શાંત થવું. તેણે અધુથી વિવિધરૂપ આકૃતિઓ જોવાને લોભી ન થવું; તેણે દેશવિદેશની વાતોથી કાન દૂર રાખવા; તેણે મિષ્ટાન્નની લાલસા ન રાખવી; તેણે જગતમાં કોઈ ચીજની ઇચ્છા ન રાખવી; જ્યારે તે રોગગ્રસ્ત થાય ત્યારે તે ભિક્ષુએ દિલગીર ન થવું; ભયથી તેણે કંપવું નહિ; તેણે 'ધ્યાની' થવું પણ પરછિદ્ર જોવા નહિ; તેણે સ્વપ્નનો અને શુકનનો ભાવ સમજાવવો નહિ; તેમજ જ્યેષ્ઠિય જોવું નહિ; વળી તેણે પક્ષીઓના નાદનો અર્થ કરવો નહિ; બહુબોલા શ્રમણ પાસેથી ઘણી વાતો સાંભળીને તેણે કોપી ન થવું તેમજ અગ્રિય શબ્દ બોલવા નહિ. કારણ કે 'સત્ત્વનો' તિરસ્કાર કરતા નથી. (પુરતક સુત)

(ગૌતમ યુદ્ધના છેલ્લા વ્યાખ્યાનમાં નીચલો ફકરો માલૂમ પડે છે. તે ફકરો 'તમારો મોક્ષ જાતેજ સાધી લો' આ વાક્યનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ છે.)

હે આનંદ! જે મનુષ્ય હંમત્તા અથવા મારા મરણ પછી પોતાની જાનનાજ દીપ અને આશ્રયરૂપ થશે, બીજાના આશ્રય સ્નેહ આધાર રાખશે નહિ, પણ સત્ત્વને દીપ તથા આશ્રયરૂપ

દૃઢ રીતે ગણીને ચોતાના પંડ સિવાય બીજા કોઇ ઉપર આધાર રાખશે નહિ, તે 'ભિક્ષુ' જ સર્વોચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરશે; પણ તેને વાસ્તે તેઓએ શીખવાની અભિલાષા બતાવવી બોધ્યે.

કર્મ

મનુષ્યે કરેલાં શુભ અને અશુભ કાર્યમાંનું કોઇ પણ અનુ-પયોગી નથી; કારણ કે તે સઘળાંને કોઈક પ્રકારનાં ફળ આપે છે. આપણાં શુભ અને અશુભ કાર્યો છાયાની પેઠે આપણને અનુસરે છે. (ફો-શો-હીમ-ટાસ-કીંગ)

આપણા કાર્યનો નાશ નથી; તેનો નિઃસંશય બદલો મળે છે. (કોમલીય સૂત)

પુરુષ યા સ્ત્રીએ દાનથી, ધાર્મિક વૃત્તિથી અને આત્મસંયમથી પવિત્ર દેવાલયમાં, બૌદ્ધધર્મી સંઘમાં, અમુક વ્યક્તિમાં, સુસાક્ષરમાં, તેના પિતામાં, તેની માતામાં, અથવા જ્યેષ્ઠ ભંધુમાં ભંડાર એકઠો કર્યો હોય છે તેજ ખરો છે.

આ શુભ ભંડાર ચોક્કસ છે; તે જતો રહેતો નથી. જો કે મનુષ્ય આ સંસારના ક્ષણવિનધર ધનનો ત્યાગ કરે છે, તોપણ તે મનુષ્ય આ ભંડારને સાથે લેતો જાય છે.

જો ભંડાર બીજાનું ભૂંડું કરતો નથી અને જેની ચોર ચોરી કરી શકતો નથી, તેવો ભંડાર મેળવવો હોય તો સુત પુરુષે શુભ કાર્ય કરવાં, એટલે ભંડાર એની મેળેજ આવી જશે. (નિવિકર સૂત)

જેમ મુરના વૃક્ષને મૂળ નહિતર કાપી નાખે ત.ખ.ત. ફળ ઉપરથી કાપવામાં આવે છે તે. કરીથી તે વૃક્ષ એની નીકળે તે જ તેને વિપવ્યભિરચિતો. જરા પણ જ નહિ કરે તો નિવ પડે. તેને તે મનુષ્યને ફળે ફળે મળે છે. તે મનુષ્ય અધર્મ પામીને નહિ કરે તો નહિ મળે.

આપે છે. હુમાંચ તો તેના શબ્દના પ્રતિધ્વનિરૂપ છે.

જે મનુષ્ય શુભાચરણ કરે છે તે મુખ પામે છે. મુખ મનુષ્યની પાછળ છાયાની માફક અનુસરે છે.

સત્ય વાણી

શુદ્ધના ઉપદેશ પ્રમાણે વાણીના ચાર ગુણો નીચે પ્રમાણે છે
લેખ્યો:—

(૧) તે વાણી સારી રીતે બોલવી લેખ્યો.

(૨) તે અન્યાયયુક્ત નહિ પણ ન્યાયયુક્ત હોવી લેખ્યો.

(૩) તે અપ્રિય નહિ પણ પ્રિય હોવી લેખ્યો.

(૪) તે અસત્ય નહિ પણ સત્ય હોવી લેખ્યો.

હૃદયને અનુપયોગી એકસો શ્લોકનો ઉચ્ચાર કરવા કરતાં મનુષ્યે શાંતિ આપે તેવા જ્ઞાનનો એક શબ્દ બોલવો વધારે ઉત્તમ છે.

મનુષ્ય જન્મે છે ત્યારે મુખમાં કુહાડી સહિત જન્મે છે અને તે કુહાડી વતી ખરાબ શબ્દ બોલીને, મનુષ્ય પોતાનો જ નાશ કરે છે.

(કાકાલીય સૂત્ર)

જે વાણી પોતાને પશ્ચાત્તાપ ઉપભવતી નથી, તેમજ બીજાને કાંઈ પણ ઇલા કરતી નથી, તેવી વાણી બોલનારજ 'સારું' બોલે છે.

મનુષ્યે એવાં પ્રિય વચન બોલવાં લેખ્યો છે કે, જેનો ઉચ્ચાર થતાં બીજાં મનુષ્યો આનંદ પામે, ખુશીથી તેનો સ્વીકાર કરે અને તે વચનનો અનાદર ન કરે.

સત્ય બોલવું તે અમૃત તુલ્ય છે. સત્ય અનુપમ છે. સત્ય ન્યાયયુક્ત ને શુભ વસ્તુને વળગી રહે છે. એમ સુરો જણાવે છે.

મતાંતરો અને ધર્માનુયાયીઓ

જે મનુષ્ય નત્વજાનની એક વિચારશ્રેણિને વળગી રહીને જીવે છે કે, આ ઉત્તમોત્તમ છે અને તેને સૌથી શ્રેષ્ઠ ગણી તે.

નાથી સિત્ત એવી દરેક વિચારપદ્ધતિને હલકી ગણે છે, તે મનુષ્યે હંબુ વાદવિવાદની વૃત્તિ ઉપર જ્ય મેળવ્યો નથી.

તેવો મનુષ્ય જોયેલી અથવા સાંભળેલી કોઈ એકાદ વસ્તુથી પોતાને લાભ થયેલો હોવાથી, તેને વળગી રહીને બીજી સર્વ વસ્તુઓને અયોગ્ય ગણે છે.

જે વસ્તુને કોઈ માણસ વળગી રહી બીજી સર્વ વસ્તુઓને અશુભ ગણે છે, તે વસ્તુને મુસ પુરુષો 'બંધન' રૂપ ગણે છે. તેટલા માટે 'ભિક્ષુ'એ જોયેલા, સાંભળેલા, વિચારેલા વિષય અથવા સદ્ગુણ અને સત્કાર્યને પણ આધીન થવું નહિ. પોતે જે જોયું છે, સાંભળ્યું છે, વિચાર્યું છે, તેને વિષે જેના મનમાં જરા પણ પક્ષપાતયુક્ત વિચાર નથી, તેવા 'બ્રાહ્મણ'ના વિચારને કેવી રીતે કોઈ પણ મનુષ્ય બદલી શકનાર છે? (પરમપથક સુત)

x બીજા પંથો ઉપર આશ્રય કરવો નહિ, તેમજ નિષ્કારણ તે પંથોની અપ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ, પણ તેથી ઊલટું જે જે કારણોને લીધે માન આપવું પડતું હોય તે તે કારણો સારું બીજા પંથને માન આપવું. આ રીતે વર્તવાથી બન્ને ધર્મને લાભ થાય છે, પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ થાય છે અને બીજા ધર્મને હાયદો થાય છે. આથી જુદી રીતે વર્તવાથી-બીજાને હેરાન કરવાથી પોતાનો જ પંથ નાશ પામે છે. (અશોકનો સિત્તામેય ૧૨)

દુરાચરી વિચારો પ્રમાણે ચાલનાર અને તેને મળેલા ઉપ-દેશમાજ સત્ય રહેતું છે, પવિત્રતા તેમાજ છે. એમ કથન કરનાર મનુષ્ય પવિત્રતાનો માર્ગ બતાવી શકે નહિ.

સદાચાર્યે વિચાર્યું નહિ કે જો મનુષ્યને સત્ય જાણવું હોય તો તેને સત્ય જાણવું પડે છે. સત્ય જાણવાનું એકમાત્ર માર્ગ છે. સત્ય જાણવાનું એકમાત્ર માર્ગ છે. સત્ય જાણવાનું એકમાત્ર માર્ગ છે. સત્ય જાણવાનું એકમાત્ર માર્ગ છે.

પણ સંસારબંધનથી છુટો થયેલો મુનિ વારંવાર ઊઠતા શ્રોતા વાદવિવાદમાં કોઈનો પક્ષ લેતો નથી; તેના પ્રથમના વિકારોને ઝડપી નહિ કરવાથી, સ્વેચ્છાનુસાર નહિ ભટકવાથી, સ્વમતાલિમાની નહિ હોવાથી, તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી જુદા જુદા મતોની જાળમાંથી તે મુક્ત થાય છે અને સુર હોવાથી તે જગતને વજગી રહેતો નથી, તેમજ આત્માને નિંદતો નથી. (મહાવિયદ સૂત)

હે ભાઈઓ ! જેઓ આપણા મતના નથી તેઓ કદાપિ મારી, મારા ધર્મની, અથવા મારા સંઘની નિંદા કરે તોપણ તમારે ક્રોધ કરવાને કાંઈ પણ કારણ નથી. (બ્રહ્મજાલ સૂત)

જે બીજા મનુષ્યો સન્માર્ગે ન ચાલતા હોય તો આપણે તેમને સદ્ગતિ નથી સંતુષ્ટ કરવા. આ રીતે સન્માર્ગનો લાભ બતાવીને, ધર્મની દરેક ઠેકાણે ઊંડી છાપ પાડી શકીએ અને તેને ચિરકાલ સ્થાયી બનાવી શકીએ.

સુહૃદ અને મિત્ર

ખરાબ મનુષ્યો સાથેની મિત્રતા ટકતી નથી અને નબળા હૃદયના મનુષ્યની મિત્રતા સંપત્તિ માફક નાશ પામતી જાય છે. કેવળ સજ્જનોજ મિત્રતાનાં નવાં કાર્ય કરીને તેઓના વડીલોની મિત્રતામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

જે મિત્રો વિપત્તિકાળમાં પણ પોતાના મિત્રો તરફ વફાદાર રહે છે, તેમનેજ હું ખરા સુહૃદ તરીકે મારા હૃદયમાં ગણું છું. કારણ કે વૈભવવાળા મનુષ્યનો સંપત્તિસમયે કોણ મિત્ર નથી ? માટે જે મનુષ્યો આ જગતમાં ધન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના મિત્રો તથા ધર્મ ખાતર તેનો વ્યય કરે છે, તેઓનુંજ ધન ખરેખર સ્થાયી છે અને જ્યારે તે ધન નાશ પામે છે, ત્યારે અને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ ઉત્પન્ન કરવું નથી. (અશ્વમેધાનુ શુદ્ધચરિત્ર)

હુંકમા હું તમને મિત્રતા લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જણાવીશ:-

ત્યારે તમે ખોટું કરતા હો ત્યારે તે તમને ચેતવણી આપે.
ત્યારે શુભ કાર્ય કરતા હો ત્યારે ખંતથી મંડ્યા રહેવાને ઉપદેશ આપે.

ત્યારે તમે સંકટમાં અથવા ભયમાં હો ત્યારે તમને મદદ કરે, આશ્વાસન આપે અને દુઃખથી સુક્રા કરે. આવો મનુષ્ય ખરેખર ખરે અને અનુકરણ કરવાલાયક મિત્ર છે.

જો મનુષ્યને નિઃશસ્ત્ર અને પવિત્ર સુર મિત્ર મળી આવે, તો તેણે પોતાના સ્વભાવને શુદ્ધ બનાવીને વિચારપૂર્વક અને હૃદય-સહિત તેની મિત્રતા કરવી.

પોતાના જીવનમાર્ગ પ્રમાણે વર્તતો જો કોઈ પણ સુર મિત્ર ન મળી આવે, તો તેણે દૃઢ રીતે એકાંત માર્ગ શ્રદ્ધા કરવો-પણ મૂખની મિત્રતા કરવી નહિ.

જો અપવિત્ર મનુષ્યની સોબત કરે છે તેને દુષ્ટતાનો પાશ બેસે છે. જો દુષ્ટની સોબત કરે છે તેને ભૂમિ પર નીચે જોડે પડે છે, (અર્થાત્ ચરમાણું પડે છે); સારા મનુષ્યોની મિત્રતા તેને પાર્શ્વિક (ન્યાયી) બનાવે છે. તેટલા માટે જેના સાંનિધ્યથી તમે ઉત્પત્તિ પામે તેનેજ વળગી રહો.

જો અપવિત્ર મનુષ્યની મિત્રતા કરે છે તે, કોહેલી માછલી જેમાં મૂકેલી છે, તેના મધુર કુશ (પાસ) તુલ્ય છે કુશ (પાસ) અપવિત્ર બને છે.

જેવા મનુષ્યના મિત્ર હશે. અને જેથી તેની ઉચ્ચ ભાવના હશે, તેવા તમે થોડા સમયમાં ચોક્કસ માર્ગ મિત્રની પત્ર દ્વારા મળી પડે. અને તેનાથી મનુષ્યના મિત્રની મિત્રતા મળી પડે. અને તેનાથી મનુષ્યના મિત્રની મિત્રતા મળી પડે. અને તેનાથી મનુષ્યના મિત્રની મિત્રતા મળી પડે.

અને તેનાથી મનુષ્યના મિત્રની મિત્રતા મળી પડે.

પણ સંસારબંધનથી છુટો થયેલો મુનિ વારંવાર બ્રહ્મા પ્ર-
શ્નોના વાદવિવાદમાં કોઈનો પક્ષ લેતો નથી; તેના પ્રથમના વિકા-
રોને ગ્રહણ નહિ કરવાથી, સ્વેચ્છાનુસાર નહિ ભટકવાથી, સ્વમ-
તાભિમાની નહિ હોવાથી, તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી શુદ્ધ શુદ્ધ મતોની
બળમાંથી તે મુક્ત થાય છે અને સુક્ષ્મ હોવાથી તે જગતને વગળી
રહેતો નથી, તેમજ આત્માને નિંદતો નથી. (મહાવિષ્ણુ સૂત)

હે ભાઈઓ ! જેઓ આપણા મતના નથી તેઓ કદાપિ મારી,
મારા ધર્મની, અથવા મારા સંઘની નિંદા કરે તોપણ તમારે
ક્રોધ કરવાને કાંઈ પણ કારણ નથી. (અક્ષયભગ સૂત)

જો બીજા મનુષ્યો સન્માર્ગે ન ચાલતા હોય તો આપણે તેમને
સદ્ગતિ નથી સંતુષ્ટ કરવા. આ રીતે સન્માર્ગનો લાભ બતાવીને,
ધર્મની દરેક ઠેકાણે જાંડી છાપ પાડી શકીએ અને તેને ચિરકાલ
સ્થાયી બનાવી શકીએ.

સુદૃઢ અને મિત્ર

ખરાબ મનુષ્યો સાથેની મિત્રતા ટકતી નથી અને નબળા
હૃદયના મનુષ્યની મિત્રતા સંપત્તિ માફક નાશ પામતી બળ્ય છે.
કેવળ સજ્જનોજ મિત્રતાનાં નવાં કાર્ય કરીને તેઓના વડીલોની
મિત્રતામાં વૃદ્ધિ કરે છે.

જે મિત્રો વિપત્તિકાળમાં પણ પોતાના મિત્રો તરફ વફાદાર
રહે છે, તેમનેજ હું ખરા સુદૃઢ તરીકે મારા હૃદયમાં ગણું છું.
કારણ કે વૈભવવાળા મનુષ્યનો સંપત્તિસમયે કોણ મિત્ર નથી ?
માટે જે મનુષ્યો આ જગતમાં ધન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના
મિત્રો તથા ધર્મ ખાતર તેનો વ્યય કરે છે, તેઓનુંજ ધન ખરેખર
સ્થાયી છે અને જ્યારે તે ધન નાશ પામે છે, ત્યારે અંતે કોઈ
પણ પ્રકારનું દુઃખ ઉત્પન્ન કરતું નથી. (અશ્વધાનુ ગૃહ્યસૂત્ર)
ક્રમ. હું તમને મિત્રના લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જણાવીશ:-

ત્યારે તમે ખોટું કરતા હો ત્યારે તે તમને ચેતવણી આપે.
ત્યારે શુભ કાર્ય કરતા હો ત્યારે ખંતથી મંડ્યા રહેવાને
ઉપદેશ આપે.

ત્યારે તમે સંકટમાં અથવા ભયમાં હો ત્યારે તમને મદદ
કરે, આશ્વાસન આપે અને દુઃખથી મુક્ત કરે. આવો મનુષ્ય
ખરેખર ખરો અને અનુકરણ કરવાલાયક મિત્ર છે.

જો મનુષ્યને નિશ્ચલ અને પવિત્ર મુદ્રા મિત્ર મળી આવે, તો
તેણે પોતાના સ્વભાવને શુદ્ધ બનાવીને વિચારપૂર્વક અને હૃદય-
સહિત તેની મિત્રતા કરવી.

પોતાના જીવનમાર્ગ પ્રમાણે વર્તતો જો કોઈ પણ મુદ્રા મિત્ર
ન મળી આવે, તો તેણે દૈવ શીતે એકાંત માર્ગ ગ્રહણ કરવો-પણ
મૂખની મિત્રતા કરવી નહિ.

જો અપવિત્ર મનુષ્યની સોળત કરે છે તેને દુષ્ટતાનો પાશ
બેસે છે. જો દુષ્ટની સોળત કરે છે તેને જ્વમિ પર નીચે જોવું પડે
છે, (અર્થાત્ શરમાવું પડે છે); સારા મનુષ્યોની મિત્રતા તેને
ધાર્મિક (ન્યાયી) બનાવે છે. તેટલા માટે જેના સાંનિધ્યથી તમે
ઉત્પત્તિ પામે તેનેજ વળગી રહો.

જો અપવિત્ર મનુષ્યની મિત્રતા કરે છે તે, કોહેલી માછલી
જેમાં મૂકેલી છે, તેવા મધુર કુથ (પાસ) તુલ્ય છે. કુથ (પાસ)
અપવિત્ર બને છે.

જો મનુષ્યના મિત્ર હશે, અને જેની તેની કવચ આવના હશે,
તેવા તમે યોગ્ય સમયના થાંભલા મારે નિશ્ચી પત્ર તો નહીં
પણ વાટે. યદ્યપિત્ત મનુષ્ય તમે નિશ્ચી પત્ર તો નહીં
કે કવચ તમે પડે, કુથ કે નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું
વાત પાડે એવું નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું

પણ કુથ કે કવચ એવું નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું નહીં એવું

કે તેઓ વિગ્રાજ અને નિર્મળ અસ અથવા ઠંડા અને ગ્રાંત સરોવર સરખા છે.

મુનિને પણ ખીજા મનુષ્યના રાગદ્વેષથી અસર થાય છે.

તેટલા માટે અશ્રદ્ધાશુ સાથે વ્યવહાર રાખવો નહિ; પણ દેક્ષા શ્રદ્ધાવંત સાથે મિત્રતા બાંધવી.

વિવિધ વચ્ચનો

સર્વ સંયોગોમાં સર્વ મનુષ્યો ભણી ઉદારતા, સ્વચ્છતા, પદોપકાર અને નિઃસ્વાર્થતા દાખવવી; આ શુભો ચાલતા રથને પૈડાની ખીલી માફક જગતને ઉપયોગી છે. (સીગૂતોવાદ)

જિંદગી છે ત્યાંસુધી ધન ને મિલકત છે; પણ શરીર નાશ પામે છે ત્યારે તેની સાથે સર્વ મિલકત નકામી થાય છે. જ્ઞાન તે હથ હજાર જમાના સુધી ચાલે તેટલી મિલકત છે. મુક્ત પુરુષની જિંદગી પછી પણ તેના જ્ઞાનની કીર્તિ અમર રહે છે.

જો રત્નને ઓપ થડાવવામાં ન આવે તો તેનામાં તેજ આવશે નહિ અને તેજ વગરનું રત્ન નિરુપયોગી પથ્થર સરખું છે.

જો મનુષ્ય અભ્યાસ ન કરે તો તેને જ્ઞાન મળશે નહિ અને જે મનુષ્યમાં જ્ઞાન નથી તે મૂખ છે.

કોઠારમાં ભરી મૂકેલા ખજાનાનો નાશ થાય છે; પણ મનમાં સંશ્રદ્ધેલો ખજાનો નાશ પામતો નથી. કેાઈ પણ વસ્તુના ખજાના લાંબા વખત સુધી ચાલતા નથી; માટે જ્ઞાનનેજ તારા ઉત્તમ અને અમૂલ્ય ખજાનારૂપ જાણ.

બુદ્ધ લોકની ઉચ્ચ ભાવનાઓ

મૂખની સેવા કરવી નહિ પણ મુક્તની સેવા કરવી. પૂજ્ય પુરુષોને માન આપવું. આ સર્વ મુખના ઉત્તમ ત્રાધનો છે.

૧. રમણીય જમિમાં વાસ, ૫૧૧ જન્મમાં કરેલાં મુદ્દત્ય અને

વાળા થવું જોઈએ અને તે સાથે નિરસિમાની અને નિર્દોષી
 બનવું જોઈએ. તેણે કંઈ પણ હલકું કામ કરવું નહિ; પણ વિચાર-
 માં, વચનમાં અને કાર્યમાં ધર્મના નિયમો પ્રમાણે ચાલવું જોઈ-
 એ. ચાર ઉમદા સત્યોનું જ્ઞાન મેળવીને તેણે અષ્ટવિધ માર્ગ
 પ્રમાણે નિર્દોષ જીવન ગાળવું જોઈએ. તેણે સંપત્તિમાં મહાલવું
 નહિ, વિપત્તિમાં તદન દીન બનવું નહિ; વિજયથી અભિમાની ન
 બનવું, તેમ પરાજયથી ગભરાઈ ન જવું. જેને કોઈ પ્રકારની તૃષ્ણા-
 જ ન હોય તેના જેવી મનની સમતોલવૃત્તિ રાખવી જોઈએ.

કેવળ કાપાયવશ પહેરવાથી, બાહ્યક્રિયાઓ અને આચારો
 કરવાથી, જંગલમાં જિંદગી ગાળવાથી, ગરીબાઈથી, પરાધીન-
 પણાથી કે કેવળ પુસ્તકોના ભણતરથી મનુષ્ય શ્રમણ બનતો નથી;
 પણ જે ઇન્દ્રિયોના વિકારોથી મુક્ત છે, જે શુદ્ધ હૃદયનો છે,
 જેણે સ્વાર્થવૃત્તિ પર જય મેળવ્યો છે, તેજ ખરો બુદ્ધનો શિષ્ય
 છે. તેટલા માટે તેણે આંતરબુદ્ધિ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, સમભાવ અને
 પરોપકારવૃત્તિ ખીલવવાં જોઈએ.

પૃથ્વી પર કે પૃથ્વીની પેલી પારનાં ભુવનોમાં, નિર્બંજ તેમજ
 સખજ તરફ, ઉચ્ચ તેમજ નીચ તરફ, સારા તેમજ ખોટા તરફ,
 પાસેનાં તથા દૂરનાં-સઘળાં પ્રાણીઓ તરફ તેણે દયાબુદ્ધિ
 રાખવી જોઈએ.

તેણે કોઈને ધમકાવવું નહિ, ધિક્કારવું નહિ તેમજ હેરાન
 કરવું નહિ. જેવી રીતે માતા પોતાના એકના એક બાળક તરફ
 મેમભાવથી જુઓ છે, તેમ તેણે દયા અને પરોપકારની વૃત્તિથી
 રેક દિવસે અને દરેક ક્ષણે સઘળા જીવો તરફ જોવું જોઈએ.

જે ઉમદા અષ્ટવિધ માર્ગ પ્રમાણે ચાલે છે, તેનો સ્વભાવ પર્વ-
 આવેલા ઝરાની માફકે શુદ્ધ અને દરેકોત્તરસિદ્ધ હોવો જોઈએ.
 વેર અને અભિમાન આશા અને ભય, વિકાર અને લોભ,

રાગ અને દ્રેષથી મુક્ત છે તે પવિત્રતામાં રહે છે. જેણે જીવન વૃષ્ટિનો સંપૂર્ણ સ્વયં કરી ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તે કુઃખ અને પુનર્જન્મનો અંત લાવે છે ને પરિનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે.

સંદ્ધર્મનાં સાત રત્નો

- (૧) સંપૂર્ણ જીવનનું રત્ન—‘ભિક્ષુકો’ સર્વશુભસંપન્ન જીવન ગાળવાનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરે છે અને પવિત્રતાનું રત્ન ધારણ કરે છે.
- (૨) સંપૂર્ણ શાંતતાનું રત્ન—હે ભિક્ષુકો ! પવિત્ર વિચારની ભૂમિકા પર તમારું મન એકાગ્ર કરો અને સંપૂર્ણ શાંતતાનું રત્ન ધારણ કરીને જન્મમરણના ચક્ર સાથે મનને બાંધનાર શૃંખલાનો નાશ કરો.
- (૩) પવિત્ર જ્ઞાનનું રત્ન—હે ભિક્ષુકો ! તમારી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરો અને જીવાત્માનું આ સ્વસ્થિમાં અસ્તિત્વ હોવાનું કારણ શોધી કાઢો. પવિત્ર જ્ઞાનનું રત્ન ધારણ કરીને તમારી વ્યતને જન્મ અને પુનર્જન્મના કેદખાનામાંથી છુટી કરો.
- (૪) શાશ્વત આનંદનું રત્ન—હે ભિક્ષુકો ! જે રત્નથી અમિતને ઉત્કૃષ્ટ મુખની સ્થિતિ લોગવવાની શક્તિ મળે છે, તે રત્ન મેળવવાને તમે ઉદ્યમ કરો, મુક્ત થયેલા અહંતો આ રત્ન ધારણ કરીને જીવતાં પણ શાશ્વત આનંદ લોગવે છે.
- (૫) ઇન્દ્રિયાતીત જ્ઞાનરત્ન—હે ભિક્ષુકો ! જેથી કુદરતના નિયમોના કાયદામાં પ્રવેશ મળે તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો ઉદ્યમ કરો.
- (૬) સંપૂર્ણ નિર્બંધતાનું રત્ન—હે ભિક્ષુકો ! જે ભિક્ષુક ચાર યાત્રિ સંલિહમાત્ર નિપુણ છે તે સંપૂર્ણ રત્ને બચાવ મુક્ત છે તે ભિક્ષુક ક્વચંત્ ધારણ કરેલ. એના ને કંઈ નિર્બંધતાથી બુદ્ધિના મેદાનમાં પ્રવેશ નહીં.

- (૭) સાત સર્વોત્કૃષ્ટ સદ્ગુણોના સંપૂર્ણ પ્રબોધનું રત્ન-હે ભિ
આ સાત રત્નના હારને ધારણ કરનાર પુરુષ મનુષ્યને
દેવતાઓને પૂજ્ય છે.

પાંચ નૈતિક શક્તિઓ

શિષ્યોએ મેળવવા લાયક પાંચ નૈતિક શક્તિઓ:—

- (૧) આત્મનિષ્ઠા અને આત્મ શ્રદ્ધા, (૨) ઉત્સાહ, (૩) મન
બારીક તપાસ (આત્મનિરીક્ષણ) (૪) વિચારોની એકાગ્ર
(સમાધિ) અને (૫) જ્ઞાનપ્રાપ્તિ.

ચાર સંપાદન અથવા પ્રયત્નો

- (૧) ઊગતા પાપને અટકાવવાનો પ્રયત્ન.
(૨) ઉત્પન્ન થયેલા પાપને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન.
(૩) પ્રકટ નહિ થયેલા શુભ કાર્યને પ્રકટ કરવાનો પ્રયત્ન.
(૪) અસ્તિત્વ ધરાવતા શુભ કાર્યમાં વૃદ્ધિ કરવાનો પ્રયત્ન.

ધર્મ વિષે

જેમ ખરાબ રીતે સંચારેલા છાપરામાં વરસાદ જોરથી રસ્તો
કરે છે, તેવીજ રીતે પવિત્ર વિચારોને ધિક્કારનારાના મનમાં મનો-
વિકારો ભાગે પ્રાપ્ત કરે છે અને જેમ સારી રીતે સંચારેલા છાપ-
રાથી વરસાદ સરી જાય છે, તેમ સુર પુરુષોથી વિકારો દૂર નાસે
છે. જે નિયમરહિત મનુષ્ય ધર્મને માનતો નથી પણ ફક્ત પાનાં
પછી પાનાં ઊઠેલો છે અને એક પછી એક ડોકનો ઉચ્ચાર કરે છે,
તે જોડધર્મ પાળનાર નથી પણ બીજાની ગાયો ગળનાર મૂખ
ગોવાળ છે. નિયમાનુયાયી અને પ્રેમાળ મનુષ્ય જે ફક્ત ધર્મનો
એક ડોક જાણે છે, પણ કપ્પાં, દેવ-દ્રોહ અને અજ્ઞાનથી મુક્ત
જે તેમ જોડધર્મનો યત્ન છે.

પ્રતાપી બૌદ્ધરાજા મહાન અશોકના શિલાલેખો

શાસન નં ૧

ભૂતદયા

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* મહારાજાની આજ્ઞાથી આ શાસન લખવામાં આવે છે. અહીં યજ્ઞને માટે કંઈ પણ પ્રાણીનો વધ કરવો નહિ, તેમજ તહેવારને દિવસે સમાજને બરવા નહિ; કારણ કે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* (અશોક) રાજા આવા મેળાવડાને દોષરૂપ ગણે છે, છતાં કેટલાક પવિત્ર દિવસોના સમાજોને યોગ્ય માને છે.†

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* રાજાના રસોડામાં કદી બનાવવાને દરદેશ નહોતો પ્રાણીઓનો પહેલાં વધ કરવામાં આવતો હતો. આ શિલાલેખને વખતે લખાય છે તે વખતે બે મોર અને એક હરણ મળી ત્રણ

* આ બધા શિલાલેખોમાં અંગ્ર. રાને પ્રિયદર્શી એવું નામ આપવામાં આવેલું છે.

† આ બધા મતો વડે મેં કુલપર્ણીને દેવ પ્રિય પ્રિયદર્શી એવો વધ કરવો જણાવ્યો હતો. આ રીતે, દેવ પ્રિય પ્રિયદર્શી એવો વધ કરવો જણાવ્યો હતો. આ રીતે, દેવ પ્રિય પ્રિયદર્શી એવો વધ કરવો જણાવ્યો હતો.

૨૦૮ પ્રતાપી બૌદ્ધરાજ મહાન અશોકના શિલાલેખો

પ્રાણીઓને દરરોજ કાપવામાં આવે છે. (તેમાં પણ હરણ દરરોજ નહિ.)x

આ પ્રાણીઓની પણ ભવિષ્યમાં કતલ કરવામાં આવશે નહિ.

શાસન નં ૨

મનુષ્ય અને પશુઓને સુખનાં સાધનો પૂરાં પાડવા વિશે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* રાજાના સઘળા મુલકોમાં તથા પાસેના દેશમાં જેવા કે ચોલ, પાંડ્યદેશ, સત્યપુત્ર, કેરલપુત્ર, તામ્રપણી* (લંકા) માં તથા ગ્રીકરાજ એન્ડીઓક્સ તથા તેના સામંત રાજાઓના મુલકમાં-દરેક સ્થળે મનુષ્યના સુખના તેમજ પ્રાણીઓના સુખના ઉપાયો દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* મહારાજા તરફથી યોજવામાં આવ્યા છે. મનુષ્યો તથા પશુઓને ઉપયોગી જે જે ઔષધિઓ જે જે સ્થાને નથી તે તે ઔષધિઓ મંગાવીને તે તે સ્થાને રાપેલી છે; તેમજ ફળમૂળ જે સ્થળે નથી તે સ્થળે મંગાવીને રાપેલાં છે. મનુષ્યો તથા પશુઓના ઉપયોગ સારુ ભાગમાં વૃક્ષો વવરાવ્યાં છે અને કૂવા ખોદાવરાવ્યાં છે.

શાસન નં. ૩

પંચવાર્ષિક સભા

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* મહારાજા કહે છે કે, મારા રાજ્યાભિષેકનાં તેરમા વર્ષમાં મેં આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી છે કે, મારા રાજ્યમાં દરેક સ્થળે નિહલાના ઉપરીઓએ તેમજ મારા અમલદારોએ દરેક પાંચ વર્ષે એક મોટી સામાન્ય સભામાં એકઠા મળવું. ત્યાં પો-

તિગનારનો નિવાસેષ જણાવે છે કે:-આગળ ધર્મશાસન

બદલ પાડવામાં આવ્યું છે કે, મનુષ્યમાં પ્રાણીઓ મારી શકાય અને અજીવ જીવો આવી ગીનિ આવી આવ્યાં છે; પણ તે ગીનિ દશે કમળ નર નથી આ ધર્મશાસન બદલ પાડવામાં આવે છે કે દરેક માન્ય પ્રાણિને માન્ય નહિ

તાતું કામકાજ પતાવવા ઉપરાંત નીચેના ધર્મનિયમોની ઉદ્દ્યોષ-
ણા કરવી. માતૃપિતાની આરા માનવી એ ઉત્તમ છે; મિત્રો, ઓ-
ળખીતાઓ, સ્વજનો, પ્રાદ્ધણો અને શ્રમણો (સિક્કુઓ) તરફ
ઉદારતા બતાવવી એ ઉત્તમ છે. દરેક જીવતા પ્રાણીની જિંદગી
પવિત્ર છે, એવી બુદ્ધિ રાખવી એ ઉત્તમ છે ને ઉડાઉપણાથી અને
નિંદાથી દૂર રહેવું એ ઉત્તમ છે; સંઘે શ્રદ્ધાવાન મનુષ્યોને વિસ્તાર
સહિત શબ્દશઃ અને ભાવ સાથે આ નિયમો સમજાવવા જોઈએ.

શાસન નં. ૪

ધાર્મિક જીવન

પણા લાંબા સમયથી-સેંકડો વર્ષથી પ્રાણીઓની હિંસા ચાલી
આવે છે; જીવતાં પ્રાણીઓ તરફ ઘાતકી વર્તણૂક ચલાવવામાં આવે
છે. સ્વજનોનો વિનય સચવાતો નથી અને પ્રાદ્ધણ-શ્રમણોનું
માન જળવાતું નથી.

પણ હવે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શીના ધાર્મિક જીવનથી લગાઇના
ઢાલને બદલે ધર્મનું ઢાલ વગાડવામાં આવે છે. રથની હાર તથા
ગજાદિની સવારી કાઢવામાં આવે છે, રોશની કરવામાં આવે છે
અને આ વગેરે કરીને દિવ્ય દેખાવ લોકોને બતાવવામાં આવે છે.
જે સેંકડો વર્ષથી બન્યું નથી તે હાલ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા
તરફથી થયેલી ધાર્મિક નિયમની ઉદ્દ્યોષણાથી બને છે-જીવતાં
પ્રાણીઓની કતલ બંધ થતી જાય છે. જીવતા પ્રાણી પ્રતિ પાન-
દીપણું બંધ થતું જાય છે. સ્વજનો, તેમજ પ્રાદ્ધણ શ્રમણો તરફ
માનબુદ્ધિ તથા વફાદારી અને માતૃપિતા તરફ અભિમાન વૃદ્ધિ
શામતી જાય છે આ અને બીજા ધાર્મિક ને ધાર્મિક જીવન તરફ
પામણુ છે ને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહા-રાજા-સમ્રાટ જેને રથ-રે-
દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહા-રાજા-સમ્રાટ જેને રથ-રે-

૨૧૦ પ્રતાપી બૌદ્ધરાજ મહાન અગ્રોક્તા શિલાલેખો

ચક્રના અંત સુધી આ ધર્માચરણની વૃદ્ધિ કરશે અને જાતે તથા શીલ પાળી ધાર્મિક નિયમની ઉદ્વેષોપણા કરશે; કારણ ધાર્મિક નિયમને જાહેર કરવો જો સૌથી ઉત્તમ કામ છે. જે દુઃશ મનુષ્ય છે તે કદાપિ ધર્મ પાળી શકે નહિ.

ધર્માચરણની વૃદ્ધિ જ લાલકારી અને હાનિ (ઘટાડો) થાય તેમાં જ લાભ છે. આ કારણથી જ આ લેખ લખવામાં આવ્યો છે કે, મનુષ્યોએ ધર્માચરણની વૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પણ તેમાં ઘટાડો થવા દેવો નહિ.

રાજ્યાભિષેકના તેરમા વર્ષમાં દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ આ લેખ લખાવેલો છે.

શાસન નં. ૫

ધર્મમહામાત્રા (ધર્માચરણની તપાસ રાખનારા) દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ જણાવે છે કે:—સારું કામ કરવું

જો મુશ્કેલ છે. સારું કામ કરનારો ખરેખર કઠિન કામ કરે છે. ઘણાં સારાં કામો મારે હોયે થવા પામ્યાં છે. જો મારા પુત્રો, પૌત્રો અને મારા વંશજો કાળચક્રના અંત સુધી આ પ્રમાણે વર્ત્યાં કરે, તો તેઓ ઘણું સારું કામ કરી શકશે. પણ જો કોઈ આ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરશે તો તે દુઃખ ભોગવશે; કારણ કે પાપ કરવું જો ઘણું સહેલું છે. ભૂતકાળમાં કોઈ પણ વખત ધર્મનીતિની તપાસ રાખનારા (ધર્મમહામાત્રા)ઓ નીમવામાં આવ્યા નથી, પણ મારા રાજ્યના ચૌદમા વર્ષમાં આ ધર્મમહામાત્રાઓ નીમવામાં આવ્યા છે. મારા રાજ્યમાં તેમજ યોન (યવન), કાબોજ, ગાન્ધાર, શત્રુજ અને પિટૅનિક, તથા નીમાપર આવેલાં બીજાં રાજ્યોમાં સર્વ ધર્મના લોકોમાં ધાર્મિક જીવનની સ્થાપના કરવા સારું, ધર્મનીતિ વધારવા સારું અને મુચર્મા મનુષ્યોના મુખ અને કંઠ્યાનું મારું આ પુરુષો કામો લાગેલા હોય છે નાન પગારદાર નોકરો, બ્રાહ્મણો,

પ્રતાપી જૈન મહાન અશોકના શિલાલેખો ૨૧૧

ધનવાનો અને ગરીબો તેમજ વૃદ્ધ મનુષ્યોના કલ્યાણ તથા સુખ-
ની વૃદ્ધિ કરવા સારુ અને ધર્મિષ્ઠ* મનુષ્યોના માર્ગમાંથી વિઘ્નો
દૂર કરવા સારુ તેમને નીમવામાં આવ્યા છે.

ખોટી ક્રેદખાનાની સભા અથવા દંડ દૂર કરવાને, અડચણો
દૂર કરવાને તથા કોઈને મોટું કુટુંબ હોય, એકાએક આકૃત
આવી પડી હોય અથવા વૃદ્ધ થયો હોય તેવા મનુષ્યોની હકી-
કતો તપાસી, તેમને હુઃખથી છોડાવવાને આ ધર્મમહામાત્રાને
નીમવામાં આવ્યા છે.

અહીં પાટલિપુત્રમાં તેમજ બીજાં શહેરોમાં મારા ભાઈઓ,
પહેનો તથા સ્વજનોના સ્ત્રીવર્ગની દેખરેખ રાખવામાં તેઓને
નીમવામાં આવ્યા છે. મારા રાજ્યમાં દરેક સ્થળે જે રાજલક્ષ્મી
પુરુષો ધર્મિષ્ઠ છે, સદ્ગુણી છે અને દાતાર છે, તેમની સાથે કામ
કરવાને આ ધર્મમહામાત્રાઓને નીમવામાં આવ્યા છે. આ કાર-
ણથીજ આ પવિત્ર શાસન લખવામાં આવ્યું છે, કે જેથી તે લાંબો
કાળ ટકી શકે અને ભારી પ્રજા પણ તે પ્રમાણે ચાલી શકે.

શાસન નં. ૬

કામકાજ ઘણીજ ત્વરાથી પતાવવા વિષે

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી* મહારાજ આ પ્રમાણે જણાવે છે કે:-
પણા લાંબા કાળથી કામકાજ બરાબર ચાલતું નથી, તેમજ દરેક
કોઠાકે લોકોની હકીકતો અને પહોંચાડવામાં આવતી નથી. આથી
મેં એવી ગોઠવણ કરી છે કે, ગમે તે કડાકે તેમજ ગમે તે મધ્ય-
હન મતો હોડ અથવા જનનાથ નામ હોડ અથવા માંગ મ
થનગૃહમાં હોડ કે માર જનનાથ નામ હોડ નવી
ગામીમ હોડ અથવા તે મહેતન પાંચ નામ હોડ નવી
તે પ્રજાની હકીકત પૂરી પાડવા અને નેત્રો નવી

૨૧૨ પ્રતાપી બૌદ્ધરાજ મહાન અયોધના શિલાલેખો

સંબંધી નિરંતર ખબર આપવી. કારણ કે લોકોનાં કામનો ગતિ
તે જગ્યાએ નિકાલ આણવાને હું તૈયાર છું.

અને જો કદાચ હું જાતે મુખથી એવા શબ્દો ઉચ્ચારી આજ
કરું કે અમુક દાન આપવું, અથવા અમુક હુકમનો અમલ કરવો
અથવા કાંઈક ઘણું જ ઉપયોગી કામ અમલદારોને સોંપવામાં આ-
વ્યું હોય અને હવે જો તે કામ કરવામાં કાંઈ તકરાર થાય, અથવા
તો સમાજમાં કાંઈ કપટ થાય તો મારી આજ્ઞા છે કે, ગમે તે
કલાકે તથા ગમે તે સ્થાને મને તે હકીકત જણાવવી; કારણ
કે હું મારા ઉદ્યોગથી તેમજ જલદીથી કામ કરવાની રીતથી કદા-
પિ પૂરેપૂરો સંતોષ પામ્યો નથી.

જનસમુદાયના કલ્યાણ અર્થે મારે કામ તો કરવું જ લેખકે.
ઉદ્યોગમાં તેમજ જલદીથી કામકાજ પતાવવામાં ઉદ્યતું મૂળ
છે અને સામાન્ય પ્રજાના હિત અર્થે આ જો બાબત કરતાં કાંઈ
પણ બાબત વધારે અગત્યની નથી અને હું શા માટે મહેનત કરું
છું? આ મહેનત કરવાનું મારું પ્રયોજન એટલું જ છે કે, જીવતાં
પ્રાણીઓ પ્રતિનું મારું ઋણ હું અદા કરું કે જેથી હું કેટલાકને
આ જગતમાં સુખી કરી શકું અને તેથી તેઓ ખીજ ભવમાં
સ્વર્ગ મેળવે.

આ કારણથી મેં આ પવિત્ર શિલાલેખ લખાવરાવ્યો છે કે તે
જાણા વખત સુધી ટકે અને મારા પુત્રો, પૌત્રો અને પ્રપૌત્રો
જનસમુદાયના હિત અર્થે પ્રયત્ન કરે. આ કામ અત્યંત શ્રમ
ના બને તેમ નથી.

શાસન નં. ૭

ધર્મનું અનુષ્ઠાન

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાની એવી હિચ્છા છે કે, સધળાં
નામાં મધ્યમાં ધર્મના મનુષ્યો શાંતિથી રહે; કારણ કે તે

સર્વે ઇન્દ્રિયસંયમ અને મનઃશુદ્ધિની ઇચ્છા રાખે છે.

મનુષ્યોની ઇચ્છાઓ તથા મતો અસ્થિર હોય છે.* કેટલાક પૂરેપૂરો ધર્મ પાળશે, ત્યારે બીજા કેટલાકો અપૂર્ણ રીતે તે પાળશે. જે મનુષ્ય ઉદારતાથી પુષ્કળ ધન આપવાને અસમર્થ હોય તેવા ગરીબમાં ગરીબ મનુષ્યમાં પણ ઇન્દ્રિયસંયમ, ભાવશુદ્ધિ, કૃતજ્ઞતા અને દૃઢલક્ષિત (અદ્ધા) પ્રશંસા કરવા લાયક છે.

શાસન નં. ૮

ધર્મયાત્રા

ભૂતકાળમાં રાજાઓ મૃગયા (શિકાર) વગેરે મોજશોખને વાસ્તે સવારી કાઢતા હતા; પણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજને તેમના રાજ્યના દશમા વર્ષમાં જ્ઞાન યયું કે ધર્મયાત્રા સૌથી ઉત્તમ છે, કારણ કે ધર્મયાત્રામાં પ્રાણી-શ્રમણનું દર્શન થાય તથા તેમને દાન અપાય; વૃદ્ધજનોનું દર્શન થાય તથા તેમને મુવણની બસિસ અપાય; દેશની તથા લોકોની મુલાકાત લઈ શકાય અને દેશજનો આગળ ધર્મની ઉપોદ્ધા કરી શકાય તથા ધર્મ સંબંધી સંવાદ ચલાવી શકાય.

આ કારણથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ તે વખતથી ભૂતકાળનો પોતાનો વિચાર ફેરવીને ધર્મયાત્રામાં આનંદ માને છે.

શાસન નં. ૯

ક્રિયામાર્ગ

દેવોના પ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ આમ જણાવે છે કે મંદવાડને પ્રસંગે, પુત્રવ્રત પ્રસંગે, પુત્રીવ્રત પ્રસંગે, પુત્રપ્રસવ પ્રસંગે તેમજ પ્રવાસ દરમિયાન પ્રસંગે જેમજે સંજોગ આવે અનેક પ્રસંગે લોકો, અનેક પ્રસંગે વિધિઓ રહે છે.

૨૧૪ પ્રતાપી બોદરાજ મહાન અશોકના શિલાલેખો

વળી આવા પ્રસંગે ઘણી ઓછો તો ઘણા પ્રકારની હલક અને નિરુપયોગી ક્રિયાઓ કરે છે. જો કે ક્રિયાઓ કરવી તે જોઈએ, પણ ઉપર જણાવેલી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ છે; પણ ધર્મ-ક્રિયા-એજ ક્રિયા ઘણા ફળવાળી છે. આ ધર્મક્રિયામાં નીચેની યાજ્ઞતોનો સમાવેશ થાય છે. નોકર-ચાકરોની તરફ દયાળુ રીતે વર્તવું; શુરુઓનો યોગ્ય વિનય સાચવવો; છવો તરફ દયા બતાવવી; બ્રાહ્મણ-શ્રમણને સારું દાન આપવું. આ અને આવા પ્રકારનાં બીજાં સત્કાર્યોજ ધર્મક્રિયા કહેવાય છે. તેટલા માટે પિતાએ, પુત્રે, ભાઈએ, બહેને, શેઠે, મિત્રે અથવા સોગંદીએ તથા પાડોશીએ પણ કહેવું જોઈએ કે, “ આ ધર્મક્રિયા ઉત્તમ છે; અને જ્યાંસુધી ઇષ્ટ ફળની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાંસુધી આ ધર્મ-ક્રિયાઓ કરવી. ”

કેવી ક્રિયાઓ કરવાથી ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે ? આ જગતમાં ચાલતી ક્રિયાઓનું ફળ અચોક્કસ છે; કદાચ તેથી ઇષ્ટ વસ્તુ મળી પણ શકે, કદાચ તેનું ફળ આ જગતને લગતુંજ આવે, તેથી બિલકુલ ધર્મની ક્રિયા અશાશ્વત નથી. આ જગતમાં તેથી ઇષ્ટ વસ્તુ કદાચ ન મળે તોપણ પરભવમાં તેને લીધે અનંત ફળ ચોક્કસ આવે છે અને જો આ ધાર્મિક ક્રિયાનું ફળ મળે તો જે પ્રકારનું ફળ ચોક્કસ મળ્યું ગણી શકાય. એટલે કે આ ભવમાં ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે અને ધર્મક્રિયા કરવાથી પરભવમાં ઉપર જણાવેલી અનંત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શાસન નં. ૧૦

બગી કાર્ત્તિ

જો પ્રજાજન વર્તમાનકાળમાં તેમજ ભવિષ્યમાં-ગતે કાળમાં ના નિયમને અગમ ન જાય નહિ અને તે પ્રમાણે વર્તે નહિ, તેની અને પ્રજાની લાભકરી નજાય નહિ, એમ દેવપ્રિય

પ્રિયદર્શી રાજા માને છે. પ્રબળન ધર્મનો નિયમ સાંભળે અને તે પ્રમાણે વર્તે, તેથીજ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા કીર્તિ અને પ્રખ્યાતિ ઇચ્છે છે.

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજા જે જે ઉદ્યમ કરે છે, તે કેવળ પરલોકને માટે છે, કે જેથી દરેક જણ દુઃખથી મુક્ત થઈ શકે; દારણ કે દુઃખ ઝેળ પાપ છે. મનુષ્ય ભલે જિંદગી કે નીચી પંક્તિનો હોય, છતાં અત્યંત પરિશ્રમ અને સંપૂર્ણ સ્વાર્થત્યાગ કર્યા સિવાય તેને આવી સ્વતંત્રતા મળવી દુષ્કર છે. પણ જેઓ જિંદગી પંક્તિના છે, તેમને માટે તો આ કામ વધારે મુશ્કેલ છે.†

શાસન નં. ૧૧

ખરી ઉદારતા

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજા જણાવે છે કે:—

ધર્મના દાન સમાન કોઈ દાન નથી; ધર્મની મિત્રતા સમાન કોઈ મિત્રતા નથી; ધર્મની લહાણી સમાન બીજી કોઈ લહાણી નથી અને ધર્મના સંબંધ જેવો બીજો કોઈ સંબંધ નથી.

ધર્મ નીચેની બાબતોમાં સમાયેલો છે—નોકર—ચાકરની સારી બરદાસ કરવી; માતાપિતાની ભક્તિ કરવી; બ્રાહ્મણ—શ્રમણને દાન આપવું તથા જિંદગીને પવિત્ર ગણવી. (અર્થાત્ જીવોની રક્ષા કરવી.) આ શુભ કામ છે અને તે કરવા યોગ્ય છે, એમ પિતાએ, પુત્રે, ભાઈએ, શેઠે, મિત્રે અથવા સોબતીએ અને પાટોરીએ પણ કહેવું જોઈએ.

જે આ પ્રમાણે વર્તે છે, તે આ પ્રમાણે ધર્મના દાનથી આ

— ૧૧ —
 ૧૫. ૫૧. ૧૧
 તેમાં ૧૫. ૫૧. ૧૧

૨૧૮ પ્રતાપી બોદરાજ મહાન અસોકના શિલાલેખે

કરે છે; તથા જેઓ મિત્રો, જોળખીતાઓ, સોખતીઓ, દાસજન અને નોકરો તરફ માયાળુ વર્તણૂક ચલાવે છે તથા ધર્મ પાળે છે. તે દેશમાં વસનારા આવા લોકોને (લડાઈથી) સહન કરવો પડે છે, તેઓની કતલ થાય છે અને જેમને ત્યાંથી હોય તેમનાથી વિયોગ થાય છે.

જે લોકોનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોય છે, તેઓને પણ જન આદિવર્ગ તરફ પુષ્કળ પ્રીતિ હોય છે. તેઓના મિત્રો, જોળખીતાઓ, સોખતીઓ અને સ્વજનોનો નાશ થાય છે અને પ્રમાણે જાતે હેરાન નહિ થનારા પુરુષો પર પણ જીવન થાય છે. (અર્થાત્ તેમની લાગણી દુખાય છે)

આ સઘળા ચારે તરફ વ્યાપતા હુઃખથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજને અતિશય ખેદ થાય છે. એવો એક પણ દેશ નથી કે જ્યાં પ્રાક્ષણ-શ્રમણ વગેરે હોય તેવો સમાજ ન માલૂમ પડે અને દેશમાં એવું એક પણ સ્થાન નથી કે જ્યાં લોકો એક યા બીજા ધર્મ પાળતા ન હોય.

જે લોકો કલિંગ દેશમાં કપાયા હતા, બંદીવાન તરીકે લઈ જવામાં આવ્યા હતા અથવા ગરહન મારવામાં આવ્યા હતા, તેવા લોકોના સોમા અથવા હજારમા ભાગનો નાશ પણ હવે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજને અતિશય ખેદનું કારણ થશે. કોઈ પણ મનુષ્ય નુકસાન કરી જાય; તોપણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની એવી માન્યતા છે કે, જ્યાંયુધી તે સદન થઈ શકે ત્યાંયુધી ધીર-જયી તે સહન કરવું જોઈએ.

ચોતાની જ ગતિમાં રહેનારી પ્રજા ઉપર પણ દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ દયાની લાગણીથી જીવંત છે અને તેઓને ધર્મ-માર્ગ તરફ રાગવા હોય છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ તે સૌને પાલન કરે છે.

પ્રતાપી બીહરાજ મહાન અશોકના શિલાલેખો ૨૧૭

જુદા જુદા ધર્મ પાળનારાઓને જણાવવું જોઈએ કે, સર્વ પ્રદાયનો યશ વધે તથા તેને માન મળે તે સિવાયના દાન કે નેને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા મહારાજનાં માનતો નથી.

આ કારણથીજ ધર્મમહામાત્રા, સ્ત્રીઓની તપાસ રાખનારા, (સંન્યાસીની) તપાસ રાખનારાઓ અને એવા બીજા અમલદારો કામે લગાડવામાં આવ્યા છે. આમ કરવાનું કૃણ એજ છે કે પોતાના ધર્મની વૃદ્ધિ થાય અને ધર્મમાર્ગની કીર્તિ થાય.

શાસન નં. ૧૩*

ખરે વિજય

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ પોતાના રાજ્યના નવમા વર્ષમાં કલિંગદેશ છતી લીધો. એક લાખ અને પચાસ હજાર મનુષ્યોને બંદીવાન તરીકે પકડી લઈ જવામાં આવ્યા હતા. એક લાખ અને પચાસ હજાર મનુષ્યોની કતલ કરવામાં આવી હતી અને આઠ લાખ આઠ લાખ ધણી સંખ્યામાં મનુષ્યો મરી ગયા.

કલિંગદેશ જ્યારથી જોડી દેવામાં આવ્યો, ત્યારથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાએ ઉત્સાહથી ધર્મનું રક્ષણ કર્યું છે, ધર્મમાં શ્રદ્ધાવાન રહ્યો છે અને ધર્મના નિયમોની ઉદ્વેગપણા કરી છે.

કલિંગદેશ ઉપર મેળવેલી છતથી દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાને પશ્ચાત્તાપ થાય છે; કારણ કે પ્રથમ નહિ જિતાયેલા દેશ છતવામાં મનુષ્યોની કતલ, મરણ, કેદ વગેરે કામો અવશ્ય બને છે, તેને વાસ્તે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાને અત્યંત રોક તથા ખેદ થાય છે.

આના કરતાં પણ વધારે ખેદ ધરવાનું દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાને કારણ છે. આ દેશોમાં પ્રાણલો, ક્ષમલો, જુદા જુદા ધર્મને ગૃહસ્થો વસે છે, કે જેઓ પોતાના વડીલોની પતાની આના પાળે છે અને ગુરુઓને વિનય

૨૬૬ પ્રતાપી બૌદ્ધરાજ મહાન અશોકના શિલાલેખો
જગતમાં સર્વની પ્રીતિને પાત્ર થાય છે અને પરલવમાં પણ અતંત
પુણ્યનું ફળ મેળવે છે.

શાસન નં. ૧૨

પરમસદિધ્ધતા

દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજ સર્વ સંપ્રદાયના ભિક્ષુમંડળ
તથા ગૃહસ્થોના દાનમાનાદિથી સત્કાર કરે છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી
રાજ સર્વસંપ્રદાયની યશોવૃદ્ધિ થાય અને જેટલું મહત્ત્વનું માને
છે, તેટલું દાન અને સન્માનને માનતા નથી. દરેક ધર્મનું મહત્ત્વ
મનેક રીતે વધે છે; પણ તેનું મૂળ તો એજ છે કે વાણીને કાબૂમાં
આવી અને નજીવાં કારણો સારુ બીજા ધર્મની નિંદા કરીને
પોતાના ધર્મનું મહત્ત્વ કોઈએ વધારવું નહિ, તેમજ યોગ્ય કારણો
સવાય બીજા ધર્મની હલકાઈ કરવી નહિ; કારણ કે એક અથવા
બીજા કારણસર દરેક બીજા ધર્મ માનને પાત્ર છે. આ પ્રમાણે
વર્તવાથી મનુષ્ય પોતાના પંથનું મહત્ત્વ વધારી શકે છે, તેમજ
બીજા પંથ પર ઉપકાર કરે છે. આથી વિરુદ્ધ વર્તવાથી મનુષ્ય પો-
તા પંથને નુકસાન કરે છે અને બીજા પંથને અપકાર કરે છે.
મારા ધર્મની કીર્તિ વધારું છું એવું સમજીને, પોતાના ધર્મ
રના અતિશય રાગને લીધે બીજા ધર્મની નિંદા કરીને જે
પોતાના ધર્મને માન આપે છે, તે પોતાના આવા વર્તનથી પોતા-
ના ધર્મને બારે હાનિ પહોંચાડે છે.

માટે આત્મસંવચન એજ ઉત્તમ છે. એકબીજાના ધર્મની
સાંભળવી અને તે પણ ખુશીથી સાંભળવી.

આ વાતને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની ઇચ્છા છે કે, દરેક
વાળાએ ધર્મને, અનામત અવ્યાજ કરવો જોઈએ અને ધર્મમાં
જુના મેળવવું જોઈએ.

આવે છે કે, “જો હું કામ કરવાનું છોડી દો કે જેથી તમારો નાશ ન થાય.” કારણ કે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજા સર્વ જીવોને વાસ્તે સહી-સલામતી, ઇન્દ્રિયોપર કાબૂ, મનની શાંતિ અને મૃદુતા ધરે છે.

અને દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી રાજાના અભિપ્રાય પ્રમાણે ધર્મથી જ્ય મેળવેલો એ મોટામાં મોટો જ્ય છે. દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાએ આ જ્ય પોતાના અને પાઠોશના રાજ્યમાં છેક ૬૦ યોજન સુધી મેળવ્યો છે. (ઉત્તરમાં) જ્યાં ગ્રીકરાજ એન્ડીઓક્સ વસે છે અને તે રાજાની પછુ પેલી પાર જ્યાં ચાર જુદા જુદા રાજાઓ ટોલેમી, એન્ડીગોનસ, મેગસ અને અલેક્ઝાન્ડર વસે છે ત્યાં અને ફિલિપ્પમાં ચોલદેશ, પાલ્યદેશ અને છેક લંકા સુધી અને અહીં રાજાના રાજ્યમાં, તેમજ યવનોમાં, કાંબોજમાં, નાભિતીના નાભકમાં, લોજ લોકોમાં અને પિતિનીકમાં, આન્ધ્ર લોકોમાં, પુલીંદ લોકોમાં-દરેક સ્થળે દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાએ જાહેર કરેલો ધર્મનો નિયમ લોકો પાળે છે.

જે દેશોમાં દેવપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજાના દૂતો જઈ શકતા નથી, તેવા દેશોમાં પણ મનુષ્યો હાલમાં ધર્મ પાળે છે અને ધર્મ પ્રમાણે પ્રકટ કરેલો મહારાજા પ્રિયદર્શીનો પવિત્ર હંદરો સાંભળશે કે તરતજ તે ધર્મ પ્રમાણે વર્તવાનું ચાલુ રાખશે.

આ પ્રમાણે સર્વ સ્થળે વિજય મેળવવામાં આવેલો છે અને આ રીતે સર્વત્ર મેળવેલો વિજય આનંદની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. ધર્મથી મેળવેલી જીતમાં આનંદ મળે છે. તોપણ આ આનંદ પણ તુરંત છે, જે પરજીવને લાગુ છે. ૪ તેના જેવું બીજું એક પણ પ્રિયદર્શી મહારાજા મહત્વનું નથી.

અને તેટલાજ કારણમાં આ પવિત્ર હંદરો ૩૧૩ ના આનંદે છે કે, જેથી મારા પુત્રો અને નાની પીત્રીઓ ૩૧૩ ના આનંદે જ્ય મેળવેલો એ કરતાં ૪૦ ગણતર નાના આનંદે મેળવેલો છે.

૨૨૦ પ્રતાપી બાહરાન મહાન અગ્રોકના શિલાલેખો

મેળવવામાં ગૂંથાયેલા હોય ત્યારે પણ દેય અને નમ્રતામાં નંદ માને અને જે ધર્મથી છૂત મેળવવામાં આવી છે તેજ ખૂબ છૂત છે એમ ગણે. કારણ કે આ છૂત આ ભવ તથા પરભવમાં લાભકારી છે. જે આ ભવ તથા પરભવમાં લાભકારી થાય તેવો ઉદ્યોગ કરવામાંજ તેમને આનંદ માનવા હો.

શાસન નં. ૧૪

ઉપસંહાર

ધર્મને લગતા આ શિલાલેખો દ્વેષપ્રિય પ્રિયદર્શી મહારાજની આશાથી લખવામાં આવ્યા છે. કેટલીક વાર ઢુંકાણમાં, કેટલીક વાર મધ્યમ કદમાં તથા કેટલીક વાર વિસ્તારમાં તે લખવામાં આવ્યા છે; કારણ કે દરેક સ્થળમાં દરેક બાબત યોગ્ય હોતી નથી અને મારા રાજ્યો વિશાળ છે.

અગાઉ ઘણું લખાઈ ગયું છે અને લખિયમાં હું હજી ઘણું લખાવીશ. આ શિલાલેખોમાંનાં કેટલાંક વાક્યો વિષયની મધુરતાને લઈને તેમજ લોકો તે પ્રમાણે આલી શકે તેવી આશાથી ફરી ફરીને લખવામાં આવ્યાં છે. કોઈક બાબત અપૂર્ણ રીતે પણ લખાઈ હોય, તો તે જગ્યાના અભાવે, અથવા અમુક કારણને લીધે અથવા કોતરનારની ભૂલને લીધે તેમ થવા પામ્યું હશે.

યુરોપને ચક્રિત કરે તેવા દેશી પ્રયોગ

ઘોળા ખાખરાના મૂળનો અર્ક

ઝાંખ, ઊારી, ખીલ, ફૂલાં, પડળ, મોતિયા, ઝામરવા, રતાં-પળાપલું, પાણી ઝરવું વગેરે દેહો ચોક્કસ મટે છે. ચરમાં ઊતરે છે.

આ ખાખરા ચોટીલાની આજુબાજુ માંડવના પહાડી પ્રદેશમાં ખાખરાના મોટા વનમાં મળી શકે છે અને ખાસ પહાડી પ્રદેશના અનુભવી માણસો મારફત મેળવાય છે. આયુર્વેદમાં ઘોળા ખાખરાનું આંખ માટે વિશેષ મહત્ત્વ છે. આ જણનાં ફૂલ, થડ, મૂળ, પાન વગેરે તમામ સફેદ હોય છે.

મોતિયા અને ફૂલાં જેવા દેહો ઓપરેશન વગર ન મટે, તે મળ્યાના ઘણા દાખલા મળ્યા છે. થોડા તાજા અભિપ્રાય :-

- (૧) આંખનાં અસાધ્ય દેહોમાં આ દવા સફળ નીવડી છે. ડો. રસિકદાસદા બક્ષી, આંખના સરમન, રાજકોટ. (૨) ફૂલું મટ્યું છે. વડોરા સુલેમાન નુરજી, મુ. ચમારા-(વાણ વાસદ).
- (૩) મોતિયામાં અજબ ફાયદો છે. પંદર શીશી મોકલેલ.

ડો. અમીનખાન પઠાન, મેડિકલ ઓફિસર, જૂનાગઢ. ફિ. ફા. ૧૧

આંખનાં દેહો માટે બીજી ઉત્તમ દવા

“નયનામૃત”

હીમડો, ખાખરા, બાવળ અને કમળના મધના મિશ્રણથી આ દવા બનાવાય છે. આંખનાં ફૂલાં, ઝાંખ, ઊારી, સોટસાઈટ, અડાને આવેલ ચરમા, વગેરે મટાડી આંખ નિર્મળ, સ્વચ્છ, ને રોગરહિત તેજસ્વી બનાવે છે. ગોરખપુરથી ‘દસાબુના’ મંત્રી શ્રી ધનરામદાસજી જણાવે છે કે - “નયનામૃત થોડા દિવસ આંખવાદી આંખનું તેજ ધારૂ વધ્યું છે. ખાટ માત્ર શીશી મોકલેલ.” ફિ. ફા. ૧૧, ૮૫૫૭ખર્ચ ચુકવેલ. આંખનાં દેહો શિલિંગ.

વૈદ્ય બી. રાણપુરી-મુખયાન્તિ ઓષધાલય,
૧૫૧૧ મન મંગલો.

ચોટીલા - વાવડ - ૧૫૧૧૧૧

ખાખરાના મૂળનો અર્ક

કાયદા તથા આંજવાની રીત—(૧) આ અર્કની શીશી વાપરવાથી અને રોગ વધુ હોય કે જૂનો હોય તો ૨ થી શીશી વાપરવાથી આંખની આંખ, છારી, ખીલ, પડળ ફૂલ, મોતિ આમરવા, રતાંધળાપણું, પાણી વહેવું વગેરે દરદો મટે છે; તથા આ આંખમાં આંજવાથી આંખનું તેજ વધી ધણાનાં ચરમાં જિતરી જાય.

ખાવાની રીત તથા લાભ—નાગરવેલના પાનમાં કાચે ચૂનો કે ખીચું કાંઈ નહિ નાખતાં માત્ર અર્કનાં જ ૩ થી ૫ ટીપ ઘોપડવાં અને જમ્યા પછી એ પાન ખાવું. એવળા પાન ગરમ હોય કપૂરી પાન ઠીક છે. આ રીતે આ અર્ક ૫-૭ દિવસ ખાવાથી ભૂખ વધે, તાકાત આવે, વીરસાવ થતો હોય તો મટે; તથા સ્ત્રીઓને પ્રદરરોગમાં કાયદો કરે છે.

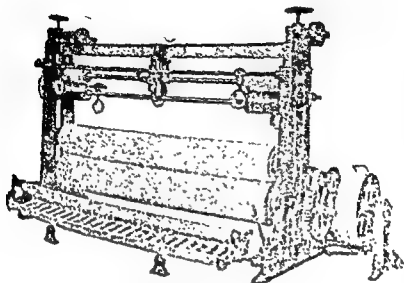
મૂલ્ય ઇત્યાદિ—(૧) નાની દસઆની ભારતી શીશીનું મૂલ્ય ૦-૧-૬ અને એવી ૮ શીશીઓના રૂ. ૦-૧૦-૦ છે. બહારગામથી મંગાવનારે ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૨-૦ મોકલવા. (૨) બેઝાટની અડી તોસા અર્કવાળા શીશીના રૂ. ૦-૫-૦ અને ચાર શીશીના રૂ. ૧-૨-૦ છે; અને બહારગામથી મંગાવનારે ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૧૦-૦ મોકલવા. (૩) ૫૦ તોસા અર્કવાળો શીશો રૂ. ૧-૮-૦ થી મળશે. (૪) રેલવે રસ્તે લેઈએ તો પેકિંગ ઇત્યાદિના રૂ. ૧-૦-૦ અને બેથી વધુ શીશા લેઈએ તો રૂ. ૧-૮-૦ વધુ મોકલવા. રેલવે નર ઇત્યાદિ માર્ગખર્ચ થાય ને જુદો બરવાનો રહેશે.

(૫) અર્ક હવે સીધી દેખરેખ નીચે સંસ્થામાં જ નૈપાર કરવામાં આવે છે; વળી શીશીઓ ઉપર સંસ્થાના નામવાળા ટિકિટો ચોટાય છે; મારે અર્ક જેમ તેમ જનાવીને બળતા નામથી વેચનારાઓથી સાવચેત રહેવું જોઈએ.

સરવું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૧ બડ પામે અમદાવાદ ને મલખ.દે.ઉ. મુંબઈ-૨

પ્રીચિંગ પ્લાન્ટનાં મશીનો ક્યાંથી ખરીદશો ?

સ્લેક પ્રેસેસ વોશિંગ મશીન

અમારી બનાવટનાં

કોથાઇ પ્રિન્ટિંગ, વોશિંગ, કેમિક, પેડિંગ, છગર, સ્ક્રાઇમિંગલ, ડ્રેપિંગ વગેરે મશીનો હિંદુસ્તાનની ધણીખરી મિલોમાં ચાલે છે.

આ મશીનો તેમજ ટેક્સટાઇલ મશીનરીના દરેક ભાગના સ્પેર પાર્ટ્સ તથા મશીનકટ ચક્કરો બનાવનારા:-

ઈશ્વરદાસ હરજીવનદાસ પંચાલ

૨૮ નં. ૧૧૪૬

પ્રીચિંગ મશીનકટ

અ. રા. નં. ૧૧૪૬

૩ ફેબ્રુઆરી, અમદાવાદ.

અમારી રબ્બરની બનાવટો

- ૧ રબ્બર રોલર્સ
- ૨ એબોનાઈટ રોલર્સ
- ૩ રબ્બર બુશિંગ્સ
- ૪ રબ્બર વોશર્સ
- ૫ રબ્બર વાલ્વઝ
- ૬ " રિંગ્ઝ
- ૭ " હાઈડ્રન્ટ રિંગ્ઝ
- ૮ " ગેજગ્લાસ કોન્સ
- ૯ " એન્ડ લેસ બેલ્ટ્સ

વગેરે ઉત્તમ પૂરવાર થયા છે

" સેન્ડ્રીફુનિસ કોન્સ સ્થગર ફેક્ટરીઓ" માટેના સ્પેશીયાલીસ્ટ "

અમારી રબ્બરની ખાસ જરૂરિયાતો માટે હવે
ખડાર જવાની જરૂર નથી.

ઓર્ડરો ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

મળી અગર લખો:—

ધી રબ્બર પ્રોડક્ટ્સ લિ.

મેનેજિંગ એજન્ટ્સ— મોહનલાલ ઈ. પંચાલ એન્ડ કં.

૧. ૧. ૨૧૬૬

ચાલ સેલિંગ એજન્ટ્સ:—

સેલિંગ એજન્ટ્સ } દુધેશ્વરભાઈ સરગોમી મહેતા (અમદાવાદ) લિ.
અમદાવાદ.

કાગળો

અને

સ્ક્રો બોર્ડ

બનાવનારા:-

ગુજરાત પેપર મીલ્સ લી.

અમદાવાદ. ૨

૨૨ીમાસ ૧૯૪૪

आकर्षक बनिये कलिका के कपडे पहनिये
आकर्षक बनिये कलिका के कपडे पहनिये
आकर्षक बनिये कलिका के कपडे पहनिये

તમે પરણ્યા હો કે, કુંવારા હો

સુખી હો કે, દુઃખી હો

છતાં પણ જીવનની જરૂરિયાતોમાં તમે કાપડ

વગર ચલાવી શકો નહિ; વળી લડાઈ

જેવા બારીક સમયમાં મોંઘવારીનો હાથ

તમને મૂંઝવી રહ્યો હોય તેવે

વખતે તમને અનુકૂળ થાય તેવું

દરેક પ્રકારનું કાપડ

અસારવા મિલ્સ

પૂરું પાડ્યો: દરેક ઠેકાણે વેચાય છે.

મિલની ખાસ બનાવટો-દરેકના

ખિસ્સાને માફક આવે તેવી

સુંદર સાડીઓ, ધોતી, દુવીત, લોંગ ક્લોથ,

સુધી, હાથરમાલ, મલમલ, પટા શર્ટ્સ

મણિયા પાટા, મચ્છરતંતી, લેન વગેરે

સુંદર કાપડની અનેક જાતો માટે

લેવી કે—

શર્ટિંગ

પોપલીન

સાટી

ધોતી

મલમલ

વોયલ

દારિયા

સુંદર, આકર્ષક તથા ટકાઉ

છેલ્લી દળનું

સમાજના સઘળા વર્ગોને

પોસાય તેવું

મળવાનું એક જ સ્થળ :—

શ્રી વિવેકાનંદ મિલ્સ લિં.

ગામતી મુર-અમદાવાદ

સમાજના સર્વ વર્ગો માટે

સુંદર સાડી

ટકાઉ થોતી

મુલાયમ મલમલ

તરેહવાર દોરિયા

- * સુંદર વણાટ
- * વિધવિધ કિનારો
- * આકર્ષક ડિઝાઈન
- * અનેકવિધ રંગો

વિગેરે

સુંદર કાપડ મળવાનું એક જ

અનોખું સ્થળ :

શ્રી રામકૃષ્ણ મિલ્સ કં. લિં

ગોમતીપુર-અમદાવાદ

શ્રી ન્યુ રાજપુર મિલ્સ કંપની લિમિટેડ

ગોમતીપુરરોડ-અમદાવાદ

જેનરલ્સ:-મેસર્સ બીખાભાઈ શિવાભાઈ એન્ડ કં. લિ.
ગરીબ તેમજ તવજરવરને પોસાય તેવું અમારી
મિલનું કુમાશદાર, ટકાઉ અને આકર્ષક કાપડ જેવું કે,
ધોતી, સાડી, શર્ટિંગ, વાઇલ, મલમલ દોરિયા, પોપલીન
દોગકોથા વગેરે વાપરવાનો આમલ રાખો:-
વારનું સરનામું
'JOY'

ટેલીફોન નં.
૫૨૬૭

શ્રી દિનેશ મિલ્સ લિં પાદરારોડ-વડોદરા

(જેનરલ્સ:-મેસર્સ મગનલાલ બીખાભાઈ લિ.)

અમારી મિલમાં શુદ્ધ ક્ષીનમાંથી બનેલા બદેરમળને
માટે બેન્ડેડ્સ, શાલ, મફલર, લોન્ડ્રી, કોટિંગ તથા મિલો-
માં વપરાતાં ટેક્સટાઇલ તુલન કોથા જેવા કે, સાઈટીંગ
ફેબ્રિક, ક્લીઅર કોથા તથા રોલ્ડ કોથા બનાવનાર :-
વારનું સરનામું
'DINSHALL'

ટેલીફોન નં.
૧૪૬

દેવકરણ નાનજ બેંક લિ.

મુંબઈ, મુંબઈઉપનગર, અમદાવાદ,
નાસિક, સોલાપુર, પૂના અને સુરત

૨૬ ઓક્ટોસો

ટેલિગ્રામ: 'દેનાબેંક'

દેવકરણ નાનજ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની, લિમિટેડ.

જિંદગી • આગ • મોટર

ટેલિગ્રામ: 'દેનાઇન્સ્યોર'

દેવકરણ નાનજ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ

કંપની, લિમિટેડ.

મેનેજિંગ એજન્ટ્સ: 'દેનાસન્સ' લિમિટેડ

ટેલિગ્રામ: 'દેનાફ્રસ્ટ'

દેવકરણ નાનજ પ્રિન્ટીંગ

એન્ડ પબ્લિશિંગ કં. લિમિટેડ.

પ્રિન્ટર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ

ટેલિગ્રામ: 'દેનાપ્રેસ'

દેવકરણ નાનજ બેંક લિ. નાનજ ઇન્સ્યુરન્સ કં. લિ. નાનજ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કં. લિ. નાનજ પ્રિન્ટીંગ એન્ડ પબ્લિશિંગ કં. લિ. નાનજ

ધી ન્યુ રાજપુર મિલ્સ કંપની લિમિટેડ

ગોમતીપુરરોડ-અમદાવાદ

એનર્લ્સ:-મેસર્સ બીખાભાઈ શિવાભાઈ એન્ડ કં. લિ.

ગરબ તેમજ તવંગરવગને ચોસાય તેવું અમારી મિલનું કુમાશદાર, ટકાઉ અને આકર્ષક કાપડ જેવું કે, ઘોતી, સાડી, શર્ટીંગ, વૉયલ, મલમલ દોરિયા, પોપલીન લોગકોય વગેરે વાપરવાનો આવક રાખો:-

વારનું સરનામું
'JOY'

ટેલીફોન નં.
૫૨૬૭

શ્રી દિનેશ મિલ્સ લિં પાદરારોડ-વડોદરા

(એનર્લ્સ:-મેસર્સ મગનલાલ બીખાભાઈ લિ.)

અમારી મિલમાં શુદ્ધ જિનમાંથી બનેલા બદરખાને માટે બેન્ડેડ્સ, શાવ, મફલર, લોડી, ડાઈટિંગ તથા મિલો-માં વપરાતા ટેલટાઈલ્ડ પુલન કોય જેવાં કે, સાઈટિંગ કોલન, કન્ટ્રીંગ, કોય તથા ડેલ્ટા કોય બનાવનાર:

ટેલીફોન નં.
૧૦૬

ધી બોમ્બે સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.
 ધી ઇન્ડિયન કોઓપરેટિવ ને. એન્ડ ટી. કં. લિ.
 ધી રત્નાગરસ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.
 ધી ઇસ્ટર્ન સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.

ઉત્તારુ તથા માલ લઈ જવાની સરવીસીઝ

મુંબઈ-ભાવનગર
 મુંબઈ-કચ્છ
 મુંબઈ-કરાંચી વાયા કચ્છ-માંડવી
 કોંકણ લાઈન
 મુંબઈ-માલવણ
 મુંબઈ, હરનાઈ, ડાબોલ
 હારબર સરવીસ (રેવસ, ધરમતર, ઉરણ,
 એલીફન્ટા, નહાવા)

ટેલીફોન નં. ૨૫૩૬૧ — ચાર લાઈન
 ફ્રેટ પ્રોકર્સ:-કાનજી બદવજી એન્ડ કં.
 ટેલીફોન નં. ૨૫૭૪૪

સિંધિયા હાઉસ

એલાડ એસ્ટેટ, મુંબઈ

૧૨

ચોખ્ખાં અને સફાઈદાર
ઘરગથ્થુ અને ફેન્સી
તમામ ભાતનાં

વાસણો

સરકારી કોન્ટ્રોલ નીચે પિત્તળનાં વાસણો
ચોખ્ખી કલાઈ કરેલાં, સસ્તા ભાવથી
ફક્ત મુદતમાં અમારે ત્યાંથી
મળશે.

લલ્લુભાઈ અમીચંદ
(કે. ૫૫૪-કંસારાચાલ-મુંબઈ ૨.)

પ્રાપ્તિ: ૨૨

ધી ડન એલ્યુમિનિયમ ફેક્ટરી
૧૦૩, ગાન્દેવ ગેટ, મુંબઈ-૭

ધી બોમ્બે સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.

ધી ઇન્ડિયન કોઓપરેટિવ ને. એન્ડ ટી. કં. લિ.

ધી રત્નાગરસ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.

ધી ઇસ્ટર્ન સ્ટીમ નેવિગેશન કં. લિ.

ઉત્તારુ તથા માલ લઈ જવાની સરવીસીઝ

મુંબઈ-ભાવનગર

મુંબઈ-કચ્છ

મુંબઈ-કરાંચી વાયા કચ્છ-માંડવી

કોંકણ લાઈન

મુંબઈ-માલવણ

મુંબઈ, હરનાઈ, ડાલોલ

હારબર સરવીસ (રેવસ, ધરમતર, ઉરણ,
એલીફન્ટા, નહાવા)

રેલીફેશન નં. ૨૫૩૬૧ — ચાર લાઈન

ફ્રેટ પ્રોકર્સ:-કાનહી બાદવણ એન્ડ કં.

રેલિફેશન નં. ૨૫૩૬૨

સિંધિયા હાઉસ

બેલાડ એસ્ટેટ, મુંબઈ

ટેલીફોન નંબરો } ૨૨૬૩૬
 } ૨૨૬૩૮

ટેલીગ્રામ 'Valim'

ધી વલ્કન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લિમિટેડ

હદ ઓફિસ:- ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ એસ્યુરન્સ બિલ્ડિંગ
 કોટ, મુંબઈ

આગ, દરિયાઈ અકસ્માત અને નોકરોની
 જવાબદારીના વીમાનું કામકાજ
 કરવામાં આવે છે.

જે. સી. સેતલવડ
 જનરલ મેનેજર

કે. સી. દેસાઈ
 મેનેજર

સાખાઓ:-

મી મોત-લાલોર
 શા હાઉસ બીચ-મદરાસ
 કારજ બસ, અમદાવાદ

૩૫ ગેલે-૨ રોડ, કલકત્તા
 પો. બો. નં. ૧૦૦, બાબોરોડ.
 કુખાલા (પુના)
 : ૪૨ ગુજરાત પે. ૫૧

એનર્નીઆ દિંદમરમાં છે.

હાલની કટોકટીના સમયમાં

પ્રેસીડેન્સી લાઈફ ઈન્સ્યુરન્સ કં. લિમિટેડની

પોલિસી આપને મદદરૂપ થશે

નિઃશ્વેદની વીમા ઉપર

બોનસ

હયાતીના વીમા ઉપર

રૂ. ૨૨)

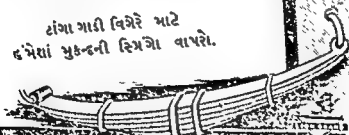
રૂ. ૧૮)

સંધર સ્વદેશી વીમા કંપની

હેડ ઓફિસ:-

સર શ્રીરાજશાહ મહેતારાડ,
અંબાઈ

બ્રાન્ચ ઓફિસ:-

૫૭/૩ ગાંધીરાડ,
અમદાવાદસ્પ્રિંગ મશીન, ટકાઉ
અને સ્થિતિસ્થાપકતાંગા ગાડી વિગેરે માટે
હંમેશાં મુકન્દની સ્પ્રિંગ વાપરો.

મુકન્દ સ્પ્રિંગ સ્ટોલ

અમદાવાદ ન્યુ ટેકસ્ટાઇલ મિલ્સ

પોસ્ટ બોક્ષ નંબર ૩૦, રાયપુર હરવાળા બહાર
અમદાવાદ

ટેલીફોન } ૫૧૦૧
 } ૫૪૧૧

ટેલીગ્રામ : 'ટેક્સ્ટાઇલ'

ફેન્સી અને ટકાઉ દરેક જાતનું કાપડ જેવું કે:-

ઘાતા

સાડી

- શરટીંગ -

મલમલ

લોંગ ક્લોથ

ફાસ્ટ & બ્લેઝીંગ કલર્સ પ્રિન્ટેડ વોયલ
અને છીંદ બનાવનાર :

PRINTING IS OUR SPECIALITY
એનન્ડર્સ :

મેસર્સ નારણલાલ ઇવણલાલ એન્ડ કં. લિ.
અમદાવાદ

રામતીર્થ બ્રાહ્મી તેલ

સ્પેશલ નં. ૧

મનજના જ્ઞાનવંતુઓ બળવાન બને છે,
ધોળા વાળ કાળા વાય છે, ખરતા અટકે
છે, ટાવમાં વાળ લેતે છે, ખોડો મટ જ,
યાદશક્તિ અને આંખોની દૃષ્ટિ વધે છે.
દરેક કંઠમાં બહેનો, પુરુષો અને બાળકો
માટે મહાન ફાયદો કરનાર છે.

સ્વસ્તી બાટલીના રૂા. ૩-૮-૦
૮ ઓ'સના રૂા. ૧ ૦-૦
બધે મળે છે.

શ્રી રામતીર્થ યોગાશ્રમ, ૪૪૮, સેન્ટલરડ રોડ, મુંબઈ-૪.

ઇકોનોમીક ડુપ્લીકેટર

કીમત રૂા: ૮ અને વધારે સાધજી મુજબ

કોઈપણ જાતના ખર્ચ ગેરંટી ૩ વરસ

સ્ટેન્ડીલ પેપર

સ્પેશીઅલ કલમ કે કાગળ

છાપ

પગર

સેંકડો ડુપ્લીકેટ નકલો અનેક રંગોમાં

છાપી શકાય છે

રોલ કોપીંગ મશીન - સેનારકા બ્રધર્સ લોન્ડોન મુજબ
મશીન - મોરીજીનલ સ્ટેશનરી માર્ટ
મુંબઈ ૧

THE SPLENDOR OF THE ORIENT

VIKRAM

THE VIKRAM MILLS LTD., AHMEDABAD

બ્રજ જિહારીનાં આકર્ષણ અન
જિહારી મીલના કાપ
આકર્ષણ પણ
એવાંજ છે.

ધાવડાશાખાદેવ

જીવનરસાયનશાસ્ત્ર

કિંમત રૂ. ૨)

લેખક:-પ્રિન્સિપાલ જે. જે. કલ્ચિયા, બી.એ.

આ બાયોકેમિસ્ટ્રીનો સુંદર ગ્રંથ છે. એની ગમે તેટલી નકલો થઈ છે પણ એની બરોબરી એકે ગ્રંથ કરી શક્યો નથી.

જીવનરસાયન દવાઓ : અમારી અમેરિકન જીયુટીઝ બેક પેટ્રોન્સીમાંથી, ૨૦૦ મેશીઝ, બી. પી. મિલ્કરયુગર સાથે બનેલી, અતિ મુશ્કેલીથી પમાડેલ અણુઓવાળી દવા ઝડપી કામ કરે છે. તે દર્દીનો સમય ને ખર્ચ બચાવે છે. બાર દવાની પેટી અને એક પુસ્તક દાકતર અને હોસ્પિટલની ગરજ સારે છે. બારે દવા ૧ ઓ'સ (પેટી સાથે) રૂ. ૧૫-૦-૦.

ચંપકલાલ મગનલાલ, બલ્લર-લાવનગર

ટેલીગ્રામ: 'નચીકેતા'

ટેલીફોન નંબરો: ૨૫૮૧૧, ૨૬૮૧૧

તુલસીદાસ બીમજી

ઈન્જીનીયર, ફોર્વર્ડીંગ, શીપીંગ, ફ્રેઈટ એન્ડ ઇન્સ્યુરન્સ એજન્ટસ.

એજન્ટસ ફોર:-એટલાસ ઇન્સ્યુરન્સ કંપની, લિ.

(ઈન્ડિયામાં સ્થપાયેલી)

ફાયર, મરીન, મોટર અને એક્સીડન્ટના વીમાઓ

વિગત માટે લખો યા મળે;

ટે. ૪૧, ચન્નગિટ સ્ટ્રીટ ફોટ સુબાઈ, ૧

આયોદ્ય સ્પીનિંગ
અન્ડ લીવીંગ કં. લી.
અમદાવાદ.

આયોદ્ય સ્પીનિંગ
અન્ડ લીવીંગ કં. લી.
અમદાવાદ.

સાકી, ધોતી,
મલમલ, લોખલ,
શર્ટિંગ, ટવીલ,
ફીલ, રેપેરફી.

આરવિન્દ

ખેલે

અનોખા મસ્ત માટે

હિંદનું સૌથી વિખ્યાત ડાયડ

જેમાં કે મુલ્યક સામગ્રી - પાલીય - શર્કરા
લીટ - ૬૫ - પોપલીન - નેનસુ - લીન - મસખત

દોરીયા અને વોયક.

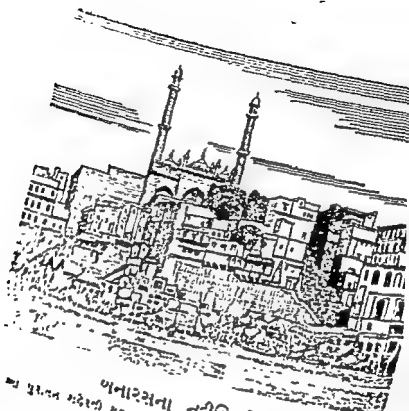
તમે જે

કાપડ ખરીદો

તે ઉપર આ
માર્કે લુઓ.

અરવિન્દ સીટિંગ વીઝીટીંગ ગ્રુપના પાટ

બનારસના નદીકિનારે

જ્યાં પુરાણ મંદિરની મુલાકાતે રોજ

હમરો સાથાજુગી જાય છે અને પરિ
 મંથાજીર્મા સ્નાન કરે છે.
 તે જ પ્રમાણે
 હમરો જોડો "દમામ" નાદવાયે
 સાથે રોજ રોજ વાપરે છે.
 કાશ્યપ
 મેં જ મને હવે મુવ.
 ને ૭ હમરો ૭
 ને ૭
 "દમામ"
 ૧૯૪૪ નવે ૨૧

મનુષ્ય જોઈએ જિ.

એલ્યુમિનિયમ

અને

પિત્તળનાં વાસણો

વાસણોનો વિચાર આવનાં જ 'કાઉન' માર્કોની વાદ તાજ થાય
ખાતરની ઉત્તમતા, ઉપયોગિતા મારેનું સંરોધન, ખાતરનું વ્યાજખી-
અને વ્યવહારની નિયમિતતાનું એ સાચું પરિણામ છે.

જાનમાં ૧૯૧૬ માં ઉત્પન્ન થયું તે કરતા અનેક ગણ વધારે
નિયમ દ્વારા ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે. હિંદુસ્તાનમાં પણ ૧૯૪૩ થી
નિયમનું ઉત્પાદન શરૂ થઈ ગયું છે. જૂના બંગાર ઉપરાંત નવા
પણ વાસણોની બનાવટમાં ઉપયોગ થશે અને વધારે વ્યાજખી
વાસણોની છૂટ વધશે.

પણ એ મારે એલ્યુમિનિયમ જેવી કિંમત ભાવે મળતી ઉપયોગી
કેઈ થાત નથી. અનેક ઉપયોગી ઉદ્યોગોમાં તે વપરાય છે. પોસાદ
જગીના પંખા, રેલ્વે કે એરોપ્લેન, મોટર કે સ્ટીમર બધા ઉદ્યોગો-
ના વિના આશરું નથી.

તેનાં પિત્તળનાં પતરાંની પણ હવે છૂટ થશે અને તેનાં વાસણો
વધારે કિંમત ભાવે મળશે. કલાર્ક મેળવવાની વ્યવસ્થા પણ
રહી છે.

જીવનલાલ (૧૯૨૬) લિમિટેડ
કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, રાજમહેન્દ્રી, દિલ્હી.
એડન, રંગુન

ધી

ઇન્ડિયન ગ્લોબલ ઇન્સ્યુરન્સ

કંપની લિમિટેડ

આગ,

અકરમાલ,

જિંદગી,

મોટર,

દરિયાઈ વીમાના કામકાજ માટે

એની સંગીન પ્રગતિનું માપ નીચેના આંકડા દર્શાવે છે:-

બરખાઈ થયેલી વાપણ	રૂ. ૭,૦૦,૧૦૦-૦-૦
પ્રીમિયમ આવક (૧૯૪૧)	રૂ. ૧૧,૧૦,૮૬૧-૦-૦
વીલરફંડ (ટોટલ)	રૂ. ૮,૮૭,૯૧૧-૦-૦
ટોટલ જિંદગીના વીમા ૧૯૪૧ના અંત સુધી	રૂ. ૧૨,૩૨,૧૬૧-૦-૦

૯૬ નંબર

સાઈપેક્ટ સ્ટેશન,

મુમ્બઈ.

શ્રીરામ મિલ્સ લિં

ફેન્સી ટેક્સ્ટાઇલ માલ બનાવનાર

જેવાં કે:-

ઘોતિયાં,

સાડીઓ,

વોયલ્સ,

શર્ટિંગ,

લોંગ ક્લોથ,

ઓફિસ:-મિલ પ્રીમિસીસ

વરલી-મુંબઈ

કાઉન

પ્રાન્ડ

એલ્યુમિનિયમ તથા પિત્તળ

દરેક જાતનાં વાસણો અને સાધનો

પર ઉપયોગી કે ઓફિસ ઉપયોગી
કારખાના માટે કે રસાયાળા માટે
ફેબ્રિકા માટે કે વિમાનો માટે

જામારી દરેક જરૂરિયાત માટે લખો અથવા મળો:

હવનલાલ (૧૯૨૯) લિમિટેડ

કલકત્તા, મુંબઈ, મદ્રાસ, ગાંધીનગર, અમદાવાદ,
દિલ્લી, જામનગર, વગેરે.

જિલ્લા અધિકારી, ગાંધીનગર, અમદાવાદ

જિલ્લા અધિકારી, મુંબઈ, મદ્રાસ, ગાંધીનગર, અમદાવાદ, દિલ્લી, જામનગર, વગેરે.

છેલ્લાં ૩૩ વર્ષથી સિદ્ધ અને ઉપયોગી સાહિત્ય પૂરું પાડી રહેલો

વિવિધ ગ્રંથમાળા

સિદ્ધિ અખંડાનદે સ્થાપેલી

સંવત
૨૦૦૦

]

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૬-૪-૦
પોસ્ટેજ માફ

[વર્ષ
૩૩ મું

★

વરસે દિવસે ૬૬ ઇંચ પાતળાનાં પાન ૨૦૦૦ તુલ
વાચન પટ્ટીવાળાં પૂઠાંમાં બાંધેલાં ૪ થી ૬
પુસ્તકો દ્વારા ચેર બેઠાં અપાય છે.

આ માળાનું વર્ષ દારતકથી ચરૂ થઈ આસોમાં પૂરું
થાય છે. વર્ષની અધવચે જમે ત્યારે શાહક ચનારને દારતક
માસથી શાહક ગળીને બકાર પટેલાં પુસ્તકો તરતમાં
અપાય છે, અને બાકીનાં નીચે તેમ તેમ મોકલી અપાય છે.

વધુ વિગત માટે લખો:-

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

૧. ૩૩, નવિ અવધી રોડ, ગાંધીધામ, અમદાવાદ-૩૮
૨. ૩૩, નવિ અવધી રોડ, ગાંધીધામ, અમદાવાદ-૩૮

અંથોનું સૂચીપત્ર*

ઉત્તમ ધાર્મિક અંથો

સંપૂર્ણ મહાભારત	} ૪૫-૦
દળદાર ૭ અંથોમાં	
ઉપનિષદો-૧૧૨, જે અંથમાં	૪-૦
મહાભારતનું સંતિપર્વ	૭-૮
માનસ રામાયણ-જે અંથમાં	૭-૦
દશસ્વીકૃત રામાયણ ...	૭-૮
વાલ્મીકિ રામાયણ ...	૬-૮
યોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ	૧૨-૦
દત્ત-પરશુરામ ...	૨-૦
શ્રીમદ્ભગવત-જે અંથમાં	૮-૦
ભગવતી (દેવી) ભાગવત	૬-૦
મનુસ્મૃતિ ...	૩-૦
પાતંજલ યોગસૂત્ર ...	૧-૦
જ્ઞાનયોગ ...	૦-૧૨
આખ્યાનમાળા-જે અંથમાં	૬-૦
વેદિક વિનય ...	૩-૧૨
મહાભારત મંજરી ...	૩-૦
દ્વં દેવો ૧... ..	૨-૦
અષ્ટાવક્રગીતા ...	૦-૮
આત્મશામાયણ ...	૦-૧૨
ઉપન્યુનિવિવેક... ..	૧-૪
ઉપદેશસારસંગ્રહ ...	૧-૮
સુત્રોપનિષદો ...	૧-૮
હરિવંશ ને બ્રહ્મણી ઓ	૧-૦
આવંધર્મનીતિ અને	} ૦-૮
ચાલુક્યનીતિસાર	
વિષ્ણુની વાટે ને	} ૦-૪
રામાયણની રત્નપ્રભા	
વિષ્ણુસદસનામાયણિ દર્શન	૦-૧

વિષ્ણુસદસનામ ...	૦-૨
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા	૪-૦
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા-નીલકંઠી	૧-૧૦
શ્રીભગવદ્ગીતા-આ. ૧૮ મી	૦-૮
શ્રીભગવદ્ગીતા-આ. ૧૯ મી	૦-૭
શ્રીભગવદ્ગીતા-આ. ૨૦ મી	૦-૪
શ્રીપંચરત્નગીતા-(શ્રીધરી)	૧-૧૦

સંતવાણી તથા ઉપદેશો

પરમસુખી યવાના ઉપાય	૧-૪
અખાની વાણી ...	૩-૦
દીવાને સાગર ...	૪-૮
સંત દબીર-આધ્યાત્મિક પદો	૧-૮
પ્રીતમદાસની વાણી ...	૨-૮
ભજનસાગર ...	૨-૮
ગુજરાતની મંત્રણા ...	૧-૦
ગુજરાત માયા-જે અંથમાં	૬-૦
દાસબોધ ...	૨-૮
સ્વામી રામદીપના ઉપદેશો	૨-૮
” ” સદુપદેશો ૪૦	૨-૮
રામકૃષ્ણકથામૃત ...	૫-૦
સ્વામી વિવેકાનંદના ઉપદેશો	૨-૪
” ” ભક્તિયોગ	૧-૮
પાતંજલ યોગ ને જ્ઞાનયોગ	૨-૦
તુકારામદેવો:- ...	૦-૫

બાળોપદેશો

ભારતીય નીતિકથાઓ...	૦-૮
સુત્રોધક નીતિકથા ...	૦-૮
સદુત્તમી બાળકો ...	૦-૪
બાળસદ્બોધ ...	૦-૪
બાળકોની વાતો-બા. ૧, ૨	૦-૧૧

